

Kohti sateenkaari- ystävällisempää Suomea

Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen
perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta
Suomessa 2021

Kohti sateenkaari- ystävällisempää Suomea

Tilannearvio seksuaali- ja
sukupuolivähemmistöjen perus- ja
ihmisoikeuksien toteutumisesta
Suomessa 2021

Julkaisujen jakelu

Distribution av publikationer

**Valtioneuvoston
julkaisuarkisto Valto**

Publikations-
arkivet Valto

julkaisut.valtioneuvosto.fi

Julkaisumyynti

Beställningar av publikationer

**Valtioneuvoston
verkkokirjakauppa**

Statsrådets
nätbokhandel

vnjulkaisumyynti.fi

Oikeusministeriö

© 2021 tekijät ja oikeusministeriö

ISBN pdf: 978-952-259-939-1

ISSN pdf: 2490-0990

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2021

Kohti sateenkaariystävällisempää Suomea

Tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa 2021

Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2021:26		Teema	Selvityksiä ja ohjeita
Julkaisija	Oikeusministeriö		
Toimittaja/t	Pihlajamaa, Matti;		
Kieli	suomi	Sivumäärä	163

Tiivistelmä

Tämän selvityksen tavoitteena on tukea systemaattista sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien edistämistä valtioneuvostossa. Selvityksen on tarkoitus toimia eri hallinnonaloilla toimiville virkamiehille käytännön työkaluna ja pohjana politiikkatoimien kehittämiseksi tulevien vuosien aikana. Tässä työssä kohdennettujen sateenkaaripoliittisten toimenpiteiden lisäksi tärkeässä roolissa on myös ministeriöiden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyön kehittäminen niin, että sateenkaarityö huomioidaan riittävän konkreettisella tavalla.

Tämä selvitys kattaa lähes kaikkien ministeriöiden hallinnonalat. Selvitys on jaettu temaattisiin kokonaisuuksiin, joiden alla on kuvattu aiheeseen liittyvää tutkimustietopohjaa sekä koottu asiantuntijoiden puheenvuoroja viime vuosien edistysaskelista. Havaintojen pohjalta on jokaisen teeman osalta laadittu johtopäätökset sekä asetettu tulevaisuuden tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia.

Temaattiset kokonaisuudet ovat 1) asenteet ja osallisuus, 2) viharikokset ja turvallisuus, 3) itsemääräämisoikeus ja perhelainsäädäntö, 4) terveys ja hyvinvointi, 5) työelämä ja toimeentulo, 6) koulutus sekä liikunta-, nuoriso- ja kulttuuriasiat. Näiden lisäksi selvityksessä arvioidaan sateenkaaripolitiikan rakenteita kuten eri ministeriöiden välistä koordinaatiota sekä aiheeseen liittyvää tiedonkeruuta.

Asiasanat yhdenvertaisuus, tasa-arvo, sateenkaariperheet, seksuaalivähemmistöt, sukupuolen moninaisuus

ISBN PDF 978-952-259-939-1 **ISSN PDF** 2490-0990

Julkaisun osoite <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-939-1>

Vägen till ett regnbågsvänligare Finland

Lägesbedömning av hur sexuella minoriteters och könsminoriteters grundläggande och mänskliga rättigheter tillgodoses i Finland 2021

Justitieministeriets publikationer, Utredningar och anvisningar 2021:26	Tema	Utredningar och anvisningar
Utgivare	Justitieministeriet	
Redigerare	Pihlajamaa, Matti;	
Språk	finska	Sidantal 163

Referat

Syftet med denna utredning är att ge statsrådet stöd i att systematiskt stärka hbtqi-personers grundläggande och mänskliga rättigheter. Det är meningen att utredningen ska vara ett praktiskt verktyg för tjänstemän inom olika förvaltningsområden och en grund för att utveckla politiska åtgärder under de kommande åren. Utöver de regnbågspolitiska åtgärder som ligger i fokus i studien är det också viktigt att utveckla ministeriernas arbete för likabehandling och jämställdhet, så att hbtqi-arbetet beaktas på ett tillräckligt konkret sätt.

Denna utredning omfattar nästan alla ministeriers förvaltningsområden. Utredningen har delats in i tematiska helheter. I varje temablock presenteras forskningsrön som hänför sig till ämnet och expertutlåtanden om de senaste årens framsteg. Utifrån iakttagelserna har man för varje tema utarbetat slutsatser, framtidsmål och åtgärdsförslag.

De tematiska helheterna är 1) attityder och delaktighet, 2) hatbrott och säkerhet, 3) självbestämmanderätt och familjelagstiftning, 4) hälsa och välfärd, 5) arbetsliv och utkomst, 6) utbildning samt idrotts-, ungdoms- och kulturfrågor. I utredningen bedöms dessutom regnbågspolitikens strukturer, såsom samordningen mellan olika ministerier samt datainsamlingen i anslutning till hbtqi-frågor.

Nyckelord likabehandling, jämställdhet, regnbågsfamiljer, sexuella minoriteter, könsmångfald

ISBN PDF 978-952-259-939-1 **ISSN PDF** 2490-0990

URN-adress <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-939-1>

Towards a more inclusive Finland for LGBTIQ people

Situational assessment of the fundamental and human rights of sexual and gender minorities in Finland 2021

Publications of the Ministry of Justice, Reports and guidelines 2021:26	Subject	Reports and guidelines
Publisher	Ministry of Justice, Finland	
Editor(s)	Pihlajamaa, Matti;	
Language	Finnish	Pages 163

Abstract

This report has been prepared to support the Finnish Government in its work to systematically promote the fundamental and human rights of LGBTIQ people. The document is intended to serve as a tool for administrative branches and to provide a basis for the development of policy measures in the coming years. In addition to the policy measures highlighted in this work, it is also essential that the rights of LGBTIQ people are adequately considered by ministries as they develop their non-discrimination and equality work.

The report covers the administrative branches of nearly all ministries. The report is divided into thematic sections discussing research on the topic, and what experts have to say about the progress achieved in recent years. The observations are used as a basis for conclusions under each theme, and goals and proposals for measures are also presented.

The themes are as follows: 1) attitudes and participation; 2) hate crimes and safety; 3) self-determination and family law; 4) health and wellbeing; 5) working life and livelihood; and 6) education and training, and sports, youth and cultural matters. In addition, the report also assesses the structures of the LGBTIQ policy, such as the coordination between ministries and collection of information on the subject.

Keywords non-discrimination, equality, LGBTIQ families, sexual minorities, gender diversity

ISBN PDF	978-952-259-939-1	ISSN PDF	2490-0990
-----------------	-------------------	-----------------	-----------

URN address <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-939-1>

Sisältö

Selvityksessä käytetyt lyhenteet	8
1 Johdanto	10
1.1 Selvityksen tavoitteet ja toteutus.....	11
1.2 Sateenkaari-ihmisten oikeudet kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa.....	13
1.3 Sateenkaari-ihmisten oikeudet kansainvälisissä järjestöissä	15
2 Koordinointi ja tiedonkeruu	24
2.1 Toimintarakenteet.....	25
2.2 Tiedonkeruu ja tutkimus.....	33
2.3 Ulko- ja turvallisuuspolitiikka.....	37
3 Asenteet ja osallistuminen	42
3.1 Asenneilmapiiri ja syrjintä.....	43
3.2 Osallistumisoikeudet.....	50
4 Viharikokset ja turvallisuus	55
4.1 Viharikokset ja vihapuhe.....	56
4.2 Turvallisuusviranomaisten toiminta	64
4.3 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat	70
5 Itsemääräämisoikeus ja perhelainsäädäntö	76
5.1 Sukupuolen juridinen vahvistaminen.....	78
5.2 Intersukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeus.....	85
5.3 Perhelainsäädäntö	90
6 Terveys ja hyvinvointi	94
6.1 Sateenkaari-ihmisten kohtaaminen sosiaali- ja terveystoimissa	95
6.2 Sukupuoliristiriidan hoitokäytännöt.....	98
6.3 Mielen terveys ja eheytysoiminta	106
6.4 Seksuaali- ja lisääntymisterveys	110
6.5 Perhe- ja läheissuhteiden tukeminen sekä lähisuhdeväkivalta.....	115
6.6 Sateenkaarilasten, -nuorten ja -senioreiden hyvinvointi.....	118
7 Työelämä ja toimeentulo	124
7.1 Syrjintä työelämässä.....	125
7.2 Toimeentulo ja sosiaaliturva	130

8	Koulutus sekä liikunta-, nuoriso- ja kulttuuriasiat	136
8.1	Koulutus.....	137
8.2	Liikunta ja urheilu	148
8.3	Nuorisotyö ja -politiikka	151
8.4	Kulttuuri ja taide	154
	Liite 1: Sateenkaarisanasto	158
	Liite 2: Tiedonkeruuseen osallistuneiden henkilöiden taustatahot	162

SELVITYKSESSÄ KÄYTETYT LYHENTEET

CDADI	Euroopan neuvoston syrjinnän, monimuotoisuuden ja osallisuuden ohjauskomitea
CDDH	Euroopan neuvoston ihmisoikeusasioiden johtokomitea
CEDAW	Yhdistyneiden kansakuntien naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea
EASO	Euroopan unionin turvapaikka-asioiden tukivirasto
ECRI	Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
EN	Euroopan neuvosto
EPAS	Euroopan neuvoston urheilun laajennettu osittaiskomitea
ERC	Equal Rights Coalition
ETENE	Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta
EU	Euroopan unioni
EU-tuomioistuin	Euroopan unionin tuomioistuin
Fimea	Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus
FRA	Euroopan perusoikeusvirasto
GREVIO	Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijaryhmä
HLBTIQ	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt: homot, lesbot, biseksuaalit/bi-ihmiset, trans-ihmiset, intersukupuoliset ja queerit. Kirjainlyhenteestä on eri versioita riippuen siitä, mihin ryhmiin halutaan viitata.
HUS	Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiri
IDAHOBIT	Kansainvälinen homo-, bi-, inter- ja transfobian vastainen päivä
Kela	Kansaneläkelaitos
LVM	Liikenne- ja viestintäministeriö
Migri	Maahanmuuttovirasto
NIKK	Pohjoismaiden tasa-arvotiedon keskus

OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö
OM	Oikeusministeriö
OPH	Opetushallitus
OYS	Oulun yliopistollinen sairaala
PACE	Euroopan neuvoston parlamentaarinen yleiskokous
PALKO	Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto
SM	Sisäministeriö
SOGI-asiantuntija	Yhdistyneiden kansakuntien riippumaton asiantuntija seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvissä kysymyksissä
SQS	Suomen Queer-tutkimuksen Seura
STEA	Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
TSS-komitea	Yhdistyneiden kansakuntien taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea
TSTK	Euroopan unionin neuvoston työllisyys-, sosiaalipolitiikka-, terveys- ja kuluttaja-asioiden neuvosto
UM	Ulkoministeriö
UNDP	Yhdistyneiden kansakuntien kehitysohjelma
UNHCR	Yhdistyneiden kansakuntien pakolaisjärjestö
VANUPO	Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma
VM	Valtiovarainministeriö
VN	Valtioneuvosto
VN TEAS	Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminta
VTML	Valtion työmarkkinalaitos
WHO	Maaailman terveysjärjestö
YK	Yhdistyneet kansakunnat
Yogyakarta+10	Vuonna 2017 laajennettu versio Yogyakartan periaatteista

1 Johdanto

Tämän selvityksen tarkoituksena on luoda tilannearvio seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumisesta Suomessa. Selvityksen tavoitteena on tukea systemaattista sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien edistämistä valtioneuvostossa (VN). Aiempi vastaava kokonaisarvio tuotettiin vuonna 2014 valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkoston alaisen HLBTI Task Force -työryhmän toimesta.

Selvityksen alullepanijana toimi vuonna 2019 perustettu valtioneuvoston sateenkaariyhdistyöverkosto, jonka toimintaan on osallistunut eri ministeriöiden ja virastojen edustajia, yhdenvertaisuusvaltuutetun ja tasa-arvovaltuutetun toimistot, Ihmisoikeuskeskus sekä kansalaisjärjestöjä.

Selvityksen on koostanut ja toimittanut oikeusministeriön toimeksiannosta itsenäinen asiantuntija Matti Pihlajamaa. Selvitystyön tukemiseen, kirjoittamiseen ja kommentointiin ovat osallistuneet myös ulkopuolinen asiantuntija Susan Villa sekä VN:n sateenkaariyhdistyöverkoston jäsenet. Selvityksessä kuuluvat useiden eri toimijoiden näkemykset, eivätkä siinä esitetyt tavoite- ja toimenpide-ehdotukset välttämättä kaikilta osin edusta valtioneuvoston virallisia näkemyksiä.

Selvityksessä esitetään suosituksia lähivuosien sateenkaaripolitiikalle. Niitä voi hyödyntää kehitettäessä politiikkatoimia tulevien vuosien aikana. Tässä työssä kohdennettujen sateenkaaripoliittisten toimenpiteiden lisäksi tärkeässä roolissa on myös ministeriöiden yhdenvertaisuus- ja tasa-arvotyön kehittäminen niin, että sateenkaarityö huomioidaan riittävän konkreettisella tavalla.

Tässä selvityksessä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista henkilöistä käytetään käsitettä sateenkaari-ihmiset. Sateenkaari-ihmisillä tarkoitetaan lesboja, homoja, bi- ja panseksuaaleja, aseksuaaleja, transvestiittejä, trans-, muun- ja intersukupuolisia, ja kaikkia ihmisiä, joiden seksuaalinen suuntautuminen, sukupuoli-identiteetti, sukupuolen ilmaisu, kehon sukupuolitettut piirteet, perhe- tai läheissuhteet eivät mahdu perinteisten normien sisään.

Selvityksessä käytetään myös muita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin viittavia käsitteitä, kuten HLBTIQ-henkilöt, esimerkiksi riippuen siitä, mitä käsitteitä eri toimijat oman työnsä kontekstissa käyttävät. Selvityksessä käytettyjä sateenkaari-ihmisiin

ja heidän oikeuksiinsa liittyviä keskeisimpiä käsitteitä on koostettu liitteenä sisältyvään sateenkaarisanaanastoon.

Tämä selvitys kattaa lähes kaikkien ministeriöiden hallinnonalat. Selvitys on jaettu teemaattisiin kokonaisuuksiin, joiden alla on kuvattu aiheeseen liittyvää tutkimustietopohjaa sekä koottu asiantuntijoiden puheenvuoroja viime vuosien edistysaskelista. Havaintojen pohjalta on jokaisen teeman osalta laadittu johtopäätökset sekä ehdotettu tulevaisuuden tavoitteita ja toimenpiteitä.

Temaattiset kokonaisuudet ovat 1) asenteet ja osallisuus, 2) viharikokset ja turvallisuus, 3) itsemääräämisoikeus ja perhelainsäädäntö, 4) terveys ja hyvinvointi, 5) työelämä ja toimeentulo, 6) koulutus sekä liikunta-, nuoriso- ja kulttuuriasiat. Näiden lisäksi selvityksessä arvioidaan sateenkaaripolitiikan rakenteita kuten eri ministeriöiden välistä koordinaatiota sekä aiheeseen liittyvää tiedonkeruuta.

1.1 Selvityksen tavoitteet ja toteutus

Tämä selvitys tuottaa tilanearvion sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa sekä suosituksia sateenkaaripolitiikalle vuosina 2021–2024. Selvityksen tietopohja nojaa tutkimuskatsaukseen, asiakirja-analyysiin, verkkotyöpajoihin, kyselyyn ja asiantuntijahaastatteluihin. Selvityksen sisällössä kuuluvat useiden eri toimijoiden näkemykset.

Työn alussa selvitykselle määriteltiin seuraavat tavoitteet:

- tuottaa yhteenvedo valtionneuvoston keskeisimmistä sateenkaaripoliittisista toimista eri hallinnonaloilla
- koostaa tilanearviot seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien tämänhetkisestä toteutumisesta eri elämänalueilla yhteistyössä viranomaisten, sateenkaarijärjestöjen ja muiden ihmisoikeusjärjestöjen kanssa
- ehdottaa keskeisimpiä painopistealueita ja toimenpiteitä työlle sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseksi vuosina 2021–2024

Selvitykseen on kerätty tietoa tutkimuskatsauksella, asiakirja-analyysillä, verkkotyöpajoilla, kyselyllä ja haastatteluilla. Selvitys pohjautuu ajankohtaiseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilannetta koskevaan tutkimustietoon, jota on kartoitettu

oikeusministeriön (OM) tutkimuskatsauksessa¹. Tutkimuskatsausta on täydennetty tiedonhauilla, politiikka-asiakirjojen analyysillä sekä kansainvälisten ihmisoikeussuositusten tarkastelulla. Selvityksen taustamateriaalina on käytetty vuonna 2014 laadittua raporttia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta Suomessa².

Selvitystyön tueksi pidettiin kolme verkkotyöpajaa, joiden tavoitteena oli kerätä tietoa ajankohtaisen tilannearvion muodostamiseksi sateenkaari-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta. Ensimmäinen työpaja käsitteli itsemääräämisoikeuteen sekä terveyteen ja sosiaali- ja terveystalouteen liittyviä kysymyksiä. Toisen työpajan aiheena olivat työelämään ja osallisuuteen sekä koulutukseen ja vapaa-aikaan liittyvät kysymykset. Kolmannessa työpajassa keskityttiin asenteisiin sekä viharikoksiin, vihapuheeseen ja väkivaltaan liittyviin kysymyksiin.

Työpajoissa kartoitettiin viime vuosina otettuja edistysaskeleita, tunnistettiin tämän hetken keskeisimpiä ongelmia sekä pohdittiin tavoitteita ja toimenpide-ehdotuksia sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumisen vahvistamiseksi vuosina 2021–2024. Lisäksi työpajoissa käsiteltiin läpileikkaavina kysymyksiä koronatilanteen vaikutuksia sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa moniperustaista syrjintää. Työpajoihin osallistui sateenkaarijärjestöjen edustajia ja eri hallinnonaloilla toimivia virkamiehiä.

Eri hallinnonaloilla tehtyjä sateenkaaripoliittisia toimia kartoitettiin Webropol-kyselyllä. Kysely sisälsi pääasiassa avoimia kysymyksiä, joissa selvitettiin hallinnonalan viimeaikaisia sateenkaaripoliittisia toimia, tämän hetken keskeisimpiä ongelmia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeuksien toteutumisessa sekä ehdotuksia niiden vahvemmaksi turvaamiseksi omalla hallinnonalalla. Lisäksi kyselyyn sisältyi kysymyksiä koronatilanteen vaikutuksista, moniperustaisesta syrjinnästä sekä hallinnonalalla tehtävistä kansainvälisistä toimista sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyen. Kysely suunnattiin eri hallinnonaloilla toimiville tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön avainhenkilöille. Kyselyyn vastasi yhteensä 36 henkilöä.

Selvitystä varten haastateltiin transjärjestöjen edustajia sekä muita sateenkaari-ihmisten oikeuksien parissa toimivia tahoja. Haastatteluissa kerättiin tietoa erityisesti transjärjestöiltä, sillä tutkimukset ovat osoittaneet transihmisten kokevan syrjintää useilla elämänalueilla muita sateenkaarevia ryhmiä useammin. Lisäksi haastattelujen avulla syvennettiin tietoa tietyistä temaattisista kokonaisuuksista ja moniperustaisesta syrjinnästä. Haastatteluista osa toteutettiin videohaastatteluina ja osa sähköpostihaastatteluina.

1 OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

2 OM (2014) [Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien perus- ja ihmisoikeudet Suomessa](#).

Haastattelukysymykset keskittyivät kartoittamaan kunkin toimijan keskeisimmiksi tunnistamia perus- ja ihmisoikeusongelmia sekä ehdotuksia niihin puuttumiseksi. Osassa haastatteluista keskityttiin kaikkiin selvityksen temaattisiin osa-alueisiin, ja toisissa painottuivat yksittäiset teemakokonaisuudet.

Tässä julkaisussa esitetään teemoiteltu yhteenveto keskeisimmistä tiedonkeruussa esiin nousseista huomioista. Selvityksen luonnosversioon kerättiin kommentteja useilta tahoilta, ja sisältöjä työstettiin eteenpäin kommenttien pohjalta. Selvityksessä kuuluvat useiden eri toimijoiden näkemykset, eivätkä siinä esitetyt tavoite- ja toimenpide-ehdotukset välttämättä kaikilta osin edusta valtioneuvoston virallisia näkemyksiä. Tiedonkeruuseen osallistuneiden tahojen taustaorganisaatiot on sisällytetty selvityksen liitteeseen.

1.2 Sateenkaari-ihmisten oikeudet kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa

Sateenkaari-ihmisten oikeuksia käsitellään usean kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen määräysten valossa. Suomi on saanut sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyviä suosituksia YK:n ihmisoikeuselimiltä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuisaan käsitellyt useita seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä kysymyksiä.

Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä kysymyksiä on käsitelty useamman sellaisen kansainvälisen ihmisoikeussopimuksen määräysten valossa, jonka osapuoli Suomi on. Kaikki ihmisoikeussopimukset saatetaan Suomessa voimaan laintasoisesti.

Muun muassa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 7 ja 8/1976) täytäntöönpanoa valvova ihmisoikeuskomitea antoi Suomelle sen 7. määräaikaisraportin käsittelyn johdosta toukokuussa 2021 useita, muun muassa seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvän vihapuheen ja syrjinnän torjumista koskevia suosituksia.³

Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen (SopS 6/1976) täytäntöönpanoa valvova taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea huomioi seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin

3 [CCPR/C/FIN/CO/7](#).

Suomelle sen 7. määräaikaisraportin käsittelyn johdosta maaliskuussa 2021 antamissa muun muassa asunnottomuutta koskevissa suosituksissaan.⁴

YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea (CEDAW) on kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista koskevan yleissopimuksen (SopS 67 ja 68/1986) täytäntöönpanosta Suomessa vuonna 2014 antamissaan loppupäätelmissä suositellut muun muassa, että sopimusvaltio muuttaa pikaisesti lakia transseksuaalien sukupuolen vahvistamisesta varmistukseksi, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä ja ettei laki edellytä henkilöiden suostumista sterilisaatioon.⁵

Lisäksi YK:n ihmisoikeusneuvoston yleismaailmallisen määräaikaistarkastelun kolmannen kierroksen tarkastelussa vuonna 2017 Suomi sai suosituksia muun muassa pakkosterilisointien poistamisesta sukupuolen juridisen vahvistamisen ennakkoehdoista.

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (EIT) on käsitellyt seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä kysymyksiä muun muassa ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen (Euroopan ihmisoikeussopimus (EIS); SopS 18 ja 19/1990) 3 artiklan (kidutuksen kieltä), 8 artiklan (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta), 12 artiklan (oikeus avioliittoon), 13 artiklan (oikeus tehokkääseen oikeussuojakeinoon) sekä 14 artiklan (syrjinnän kieltä) ja kaikkinaisen syrjinnän kieltä koskevan EIS:n kahdennentoista pöytäkirjan (SopS 8 ja 9/2005) määräysten valossa.

EIT on muun muassa tapauksessa *Oliari v. Italy* todennut EIS 8 artiklaa loukatun.⁶ EIT katsoi, että samaa sukupuolta olevien oikeudellinen suojele Italiassa ei vastannut vakiintuneessa parisuhteessa olevien henkilöiden perustarpeisiin eikä ollut riittävän luotettavaa. EIT huomioi ratkaisussaan muun ohella yleisen trendin samaa sukupuolta olevien parien oikeudelliseksi tunnustamiseksi EN:n jäsenvaltioissa, Italian perustuslakituomioistuimen ratkaisut, joissa perustuslakituomioistuin oli vedonnut homoseksuaalisten liittojen oikeuksien ja velvollisuuksien tunnustamiseksi, sekä myös sen, että valtaosa Italian väestöstä kannatti homoseksuaalisten parien juridista tunnustamista.⁷

Seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän kieltä perustuu ennen kaikkea EIS 14 artiklan ja kahdennentoista pöytäkirjan määräyksille sekä

4 [E/C.12/FIN/CO/7](#).

5 [CEDAW/C/FIN/CO/7](#).

6 Euroopan ihmisoikeustuomioistuin (21.7.2015): [Oliari ja muut v. Italia](#), nrot 18766/11 ja 36030/11, § 165–187.

7 Ks. myös EIT:n tiedotteet: [Gender identity issues](#) & [Sexual orientation issues](#) sekä julkaisu: [LGBTI Persons' Rights](#).

Euroopan neuvoston (EN) ministerikomitean suositukseen seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi.⁸

Myös naiseen kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta tehty Euroopan neuvoston yleissopimus (SopS 52 ja 53/2015) Istanbulin sopimus) edellyttää osapuolia panemaan täytäntöön sopimuksen määräykset syrjimättä ketään muun muassa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella (4 artikla).

1.3 Sateenkaari-ihmisten oikeudet kansainvälisissä järjestöissä

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvää pohjoismaista yhteistyötä on vahvistettu Pohjoismaiden ministerineuvostossa. EU:lle on laadittu ensimmäinen HLBTIQ-strategia vuosille 2020–2025, mutta erot sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämässä ovat merkittäviä valtioiden välillä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteita on viime vuosina käsitelty enenevässä määrin YK-järjestelmässä, alueellisissa järjestöissä ja muissa kansainvälisissä maaryhmissä.

Pohjoismaiden ministerineuvosto on vahvistanut tasa-arvoyhteistyötään sisällyttämällä siihen LGBTI-ihmisten yhtäläistä kohtelua ja oikeuksia koskevan yhteistyöalueen⁹. Pohjoismaiden toimia LGBTI-oikeuksien edistämiseksi pidetään kansainvälisesti vertailtuna edistyksellisinä, mutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien tosiasiallisessa toteutumisessa on yhä puutteita. Pohjoismaiden tasa-arvotiedon keskuksen (NIKK) LGBTI-kysymyksiä tarkastelevan vuonna 2020 julkaistun selvityksen mukaan LGBTI-oikeuksia koskevan lainsäädännön taso Pohjoismaissa vaihtelee eri elämäalueilla ja valtioiden välillä.

Pohjoismaiden lainsäädäntöä arvioidaan selvityksessä edistyneeksi erityisesti sateenkaariperheisiin ja LGBTI-turvapaikanhakijoihin liittyvissä kysymyksissä¹⁰. Selvityksen mukaan lainsäädäntö ei ole pysynyt kansainvälisen ihmisoikeuskehityksen mukana erityisesti sukupuolen juridisen vahvistamisen ja sukupuolivähemmistöjen syrjinnän suojan osalta¹¹. Pohjoismailla on erilaisia hallintorakenteita LGBTI-kysymyksiin liittyen, ja osa valtioista on

8 CM/Rec(2010)5.

9 Pohjoismaiden ministerineuvosto viittaa pohjoismaisessa yhteistyössä sateenkaari-ihmisiin muiden kansainvälisten järjestöjen esimerkin mukaisesti englanninkielisellä lyhenteellä LGBTI (lesbot, homot, biseksuaalit/bi-ihmiset, transihmiset ja intersukupuoliset). Eri Pohjoismaissa on käytössä eri lyhenteitä. Ks. Pohjoismaiden ministerineuvoston verkkosivut: [Pohjoismainen tasa-arvo- ja LGBTI-yhteistyö](#).

10 NIKK (2020) [Kartläggning och analys av LGBTI-området i Norden](#), s. 5–6.

11 NIKK (2020) [Kartläggning och analys av LGBTI-området i Norden](#), s. 28–29.

hyväksynyt kansallisen toimintaohjelman LGBTI-oikeuksien edistämiseksi¹². Pohjoismainen yhteistyö LGBTI-kysymyksissä on rajallista, mutta sitä tehdään esimerkiksi rahoittamalla projekteja ja vaihtamalla tietoa viranomaisten välillä¹³.

Pohjoismaiset ministerit ovat laatineet LGBTI-yhteistyöohjelman vuosille 2019–2022. Ohjelma määrittää yhteistyölle tavoitteita seuraavilla kolmella painopistealueella: (1) vapaus ja avoimuus, (2) elämänlaatu ja elinolot sekä (3) verkostot ja kansalaisyhteiskunta. Ohjelma korostaa, että LGBTI-alueen työssä on oltava intersektionaalinen näkökulma, ja sen tulee pohjautua relevanttiin tietoon ja osaamiseen. Ohjelman yhteydessä on perustettu NIKK:n hallinnoima pohjoismainen LGBTI-rahasto. Ohjelmaa arvioidaan Pohjoismaisen tasa-arvosektorin yhteistyöohjelman 2019–2022 arvioinnin yhteydessä.¹⁴

Suomi toimii vuonna 2021 Pohjoismaiden ministerineuvoston puheenjohtajana, ja Suomen puheenjohtajakaudella jatketaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvän ohjelman toteutusta. Puheenjohtajakauden aikana Pohjoismaiden ministerineuvosto on muun muassa julkaissut tutkimuskatsausraportin nuorten LGBTI-henkilöiden terveydestä, hyvinvoinnista ja elinoloista Pohjoismaissa¹⁵.

Euroopan neuvosto (EN) edistää seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumista Euroopassa. EN:ssa toimii erillinen yksikkö, joka on keskittynyt seksuaalista suuntautumista ja sukupuoli-identiteettiä koskeviin ihmisoikeuskysymyksiin¹⁶. Vuonna 2019 EN:n ministerikomitea nimitti pysyvän syrjinnän, monimuotoisuuden ja osallisuuden ohjauskomitean (CDADI), joka on käsitellyt seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä suosituksia¹⁷. Lisäksi EN:n yhteydessä toimii kahdesti vuodessa kokoontuva sateenkaariystävällisten valtioiden hallitusten edustajista koostuva LGBTI Focal Points -verkosto, jonka toimintaan Suomi osallistuu¹⁸.

EN:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta tehtyä työtä ohjaa erityisesti EN:n ministerikomitean vuonna 2010 hyväksymä suositus seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁹. Suositus pohjautuu erityisesti Euroopan ihmisoikeussopimuksen määräyksille ja niitä koskevalle Euroopan

12 NIKK (2020) [Kartläggning och analys av LGBTI-området i Norden](#), s. 8–16.

13 NIKK (2020) [Kartläggning och analys av LGBTI-området i Norden](#), s. 16–17.

14 Pohjoismaiden ministerineuvosto (2021) [Lisäys asiakirjaan Pohjoismaisen tasa-arvosektorin yhteistyöohjelma 2019–2022: LGBTI-ihmisten yhtäläiset oikeudet ja mahdollisuudet sekä yhdenvertainen kohtelu Pohjoismaissa](#).

15 Pohjoismaiden ministerineuvosto (2021) [Hälsa, välmående och livsvillkor bland unga LGBTI-personer i Norden: En forskningsöversikt och kartläggning av insatser](#).

16 EN:n verkkosivut: [Sexual Orientation and Gender Identity \(SOGI\)](#).

17 EN:n verkkosivut: [Steering Committee on Anti-Discrimination, Diversity and Inclusion \(CDADI\)](#).

18 EN:n verkkosivut: [European Governmental LGBTI Focal Points Network](#).

19 [CM/Rec\(2010\)5](#).

ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännölle. EN:n ihmisoikeusasioiden johtokomitea (CDDH) on arvioinut suositusten toimeenpanoa vuosina 2013 ja 2020 julkaistuissa raporteissa sekä antanut jäsenvaltioille jatkosuosituksia suositusten toimeenpanoon liittyen²⁰. Suositusten sisältöjä esitellään selvityksen temaattisten osioiden yhteydessä.

EN:n toimielimissä ovat viime vuosina nousseet esille erityisesti trans- ja intersukupuolisten oikeuksiin, viharikoksiin puuttumiseen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten asemaan liittyvät kysymykset. EN:n parlamentaarinen yleiskokous (PACE) on hyväksynyt useita sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyviä päätöslauselmia esimerkiksi transihmisiin kohdistuvasta syrjinnästä, intersukupuolisten oikeuksista, sateenkaariperheiden oikeuksista ja tekoälyn syrjivistä vaikutuksista²¹. EN:n paikallis- ja aluehallinnon kongressi on hyväksynyt päätöslauselmia paikallis- ja aluehallinnon roolista sateenkaari-ihmisten oikeuksien turvaamisessa²².

EN:n ihmisoikeusvaltuutettu on julkaissut tutkimusjulkaisun intersukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksista sekä käsitellyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia kommentissaan, kannanotoissaan ja puheissaan²³. Euroopan rasismien ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio (ECRI) on vuodesta 2019 lähtien alkanut tutkia syrjintää ja suvaitsemattomuutta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin lisäksi kehon sukupuolitettuihin piirteisiin perustuen osana kuudennen raportointikierröksensä maa-arvioita²⁴.

EN on julkaissut useita raportteja, oppaita ja muita julkaisuja muun muassa sukupuolen juridisesta vahvistamisesta, kansallisista HLBTI-toimintaohjelmista, sateenkaarilasten ja -nuorten yhdenvertaisuudesta, HLBTI-ihmisiin kohdistuvista viharikoksista sekä samaa sukupuolta olevien perheiden oikeuksista²⁵. Lisäksi EN:n lastenoikeusstrategia vuosille 2016–2021 sisältää sateenkaarilapsiin ja -nuoriin liittyviä toimia²⁶.

Suomi toimi EN:n ministerikomitean puheenjohtajana 21.11.2018–17.5.2019. Sen puitteissa Helsingissä järjestettiin 28.–29.3.2019 tasa-arvokonferenssi, jonka aiheena oli

20 [CM\(2013\)36-add2](#); [CM\(2020\)4-final](#).

21 [PACE Resolution 2048 \(2015\)](#); [PACE Resolution 2097 \(2016\)](#); [PACE Resolution 2131 \(2016\)](#); [PACE Resolution 2191 \(2017\)](#); [PACE Resolution 2239 \(2018\)](#); [PACE Resolution 2275 \(2019\)](#); [PACE Resolution 2339 \(2020\)](#); [PACE Resolution 2343](#).

22 [CG\(2021\)40-18](#); [CG\(2021\)40-19](#); [CG/2015\(28\)9FINAL](#).

23 EN:n ihmisoikeusvaltuutettu (2015) [Human rights and intersex people. Issue paper](#); EN:n verkkosivut: [Commissioner for Human Rights – Human rights of lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex people \(LGBTI\)](#).

24 EN:n verkkosivut: [European Commission against Racism and Intolerance \(ECRI\) – Sexual orientation, gender identity and sex characteristics](#).

25 EN:n verkkosivut: [Sexual Orientation and Gender Identity \(SOGI\) – Resources – Publications](#).

26 EN (2016) [Council of Europe Strategy for the Rights of the Child \(2016–2021\)](#).

sukupuolistereotypioihin ja seksismiin puuttuminen. Tilaisuudessa käsiteltiin seksismin ja sukupuolistereotyyppien esiintymistä työelämässä ja mediassa sekä naisiin kohdistuvaa väkivaltaa näiden kaikkein vakavimpana ilmenemismuotona. Tilaisuudessa tuotiin esiin juuri hyväksyttyä EN:n suositusta seksismin torjunnasta. Lisäksi oikeusministeriö järjesti EN:n LGBTI Focal Points -verkoston tapaamisen Helsingissä marraskuussa 2018.

Vuonna 2019 Suomi kohdensi 10 000 euroa vapaaehtoisrahoitusta EN:n HLBTI-ohjelmaan. Vuonna 2020 HLBTI-ohjelmaan kohdennettu summa oli 30 000 euroa. Suomen pysyvä edustusto Euroopan neuvostossa Strasbourgissa järjesti 30.6.2021 yhdessä EN:n sihteeristön kanssa ”How to Advance the Human Rights of Intersex Persons? Lessons Learned from Finland” -webinaarin. Tilaisuus oli osa Euroopan neuvoston pride-viikkoa. Pohjoismaisen yhteistyön ja tasa-arvon ministeri Thomas Blomqvist avasi tilaisuuden yhdessä EN:n ihmis-oikeusvaltuutettu Dunja Mijatovićin kanssa.

Euroopan komissio on hyväksynyt Euroopan unionin (EU) ensimmäisen HLBTIQ-strategian vuosille 2020–2025. 12.11.2020 julkaistussa strategiassa esitetään kohdennettuja toimia HLBTIQ-henkilöiden tasa-arvon edistämiseksi seuraavien neljän pilarin pohjalta: (1) syrjinnän torjunta, (2) turvallisuuden varmistaminen, (3) sateenkaariperheiden oikeuksien parantaminen, (4) HLBTIQ-henkilöiden tasa-arvo kaikkialla maailmassa. Euroopan komissio kannustaa strategiassa jäsenvaltioita hyödyntämään nykyisiä parhaita käytäntöjä sekä kehittämään omia toimintasuunnitelmia HLBTIQ-henkilöiden tasa-arvon edistämiseksi. Euroopan komissio esittää strategiasta väliarvioinnin vuonna 2023.²⁷ Euroopan komission toimia jäsenvaltioiden tukemiseksi esitellään selvityksen temaattisissa osioissa.

Sateenkaari-ihmistien oikeudet sisältyvät läpileikkaavasti tai erillisinä toimina myös vuonna 2020 hyväksytyihin uhrien oikeuksia koskevaan EU:n strategiaan vuosille 2020–2025, EU:n lapsen oikeuksien strategiaan, sukupuolten tasa-arvostrategiaan 2020–2025 sekä sukupuolten tasa-arvoa EU:n ulkoisissa toimissa koskevaan toimintasuunnitelmaan 2021–2025²⁸. Ennen HLBTIQ-strategian hyväksymistä komission seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksiin liittyvää työtä ohjasi luettelo toimista HLBTI-henkilöiden tasa-arvon edistämiseksi vuosina 2015–2019. Luettelon toimia seurattiin neljässä vuosiraportissa.²⁹

27 Euroopan komissio (2020) [Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025](#); Euroopan komissio (12.11.2020) [Tasa-arvon unioni: Komissio esittää kaikkien aikojen ensimmäisen hlbtiq-henkilöiden tasa-arvoa koskevan EU:n strategian](#). Lehdistötiedote.

28 Euroopan komissio (2020) [EU Strategy on victims' rights \(2020–2025\)](#); Euroopan komissio (2021) [EU Strategy on the Rights of the Child](#); Euroopan komissio (2020) [A Union of Equality: Gender Equality Strategy 2020–2025](#); Euroopan komissio (2020) [EU Gender Action Plan \(GAP\) III – An Ambitious Agenda for Gender Equality and Women's Empowerment in EU External Action](#).

29 Euroopan komissio (2016) [List of actions by the Commission to advance LGBTI equality](#).

Suomessa Euroopan komission HLBTIQ-strategian jalkauttamista koordinoi oikeusministeriö. Eri hallinnonaloille kuuluvia sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyviä kysymyksiä edistetään myös EU-tason työryhmissä. Lisäksi Suomi toimii seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta EU-tason rahoitusohjelmien kautta.

Suomen EU:n puheenjohtajuuskaudella vuonna 2019 järjestettiin Euroopan komission aloitteesta konferenssi, jonka aiheena oli HLBTI-ihmisten perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen Euroopan unionissa. Konferenssin tarkoituksena oli arvioida edellisen komission toimia HLBTI-ihmisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi sekä hakea laajasti näkemyksiä erilaisilta toimijoilta eri puolilta Euroopan unionia uuden komission työn pohjaksi. Komissio julkaisi konferenssin keskusteluista raportin.³⁰

Heinäkuussa 2021 Euroopan komissio on aloittanut rikkomusmenettelyn koskien Unkarin ja Puolan loukkauksia sateenkaari-ihmisten perusoikeuksia kohtaan³¹. Lisäksi komissio on teettänyt kesäkuussa 2020 julkaistun tutkimuksen transihmisten tilanteesta EU:n jäsenvaltioissa ja Iso-Britanniassa sekä toukokuussa 2020 julkaistun kartoituksen HLBTI-ihmisten kokemista vaikeuksista rajat ylittävissä tilanteissa³².

EU:n neuvoston työllisyys-, sosiaalipolitiikka-, terveys- ja kuluttaja-asioiden neuvosto (TSTK) hyväksyi neuvoston ensimmäiset HLBTI-erityiset johtopäätökset 16.6.2016 kutsuen Euroopan komissiota ja EU:n jäsenvaltioita toimiin HLBTI-henkilöiden tasa-arvon edistämiseksi³³. EU:n neuvoston 12.3.2021 hyväksymässä suosituksessa jäsenvaltioita suositellaan tekemään toimenpiteitä, joilla torjutaan romaneihin ja erityisesti erityisryhmiin kuten romaniyhteisöön kuuluviin hlbt-i-henkilöihin kohdistuvaa moninkertaista ja rakenteellista syrjintää.³⁴ Suomi kannattaa EU:n neuvoston suosituksia EU:n romanistrategian puiteohjelmaa edistäväksi välineeksi ja sitoutuu niihin.

Euroopan parlamentti on hyväksynyt viime vuosina useita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevia päätöslauselmia, jotka ovat käsitelleet muun muassa seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää koulutuksessa, HLBTI-ihmisiin kohdistuvaa julkista syrjintää ja vihapuhetta mukaan lukien HLBTI-vapaat vyöhykkeet, naisten oikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon takaiskuja EU:ssa, EU:n julistautumista HLBTIQ-vapauden alueeksi, intersukupuolisten oikeuksia, HLBTI-ihmisten

30 Euroopan komissio (2019) [Conference Report – Advancing LGBTI Equality in the EU: From 2020 and Beyond](#).

31 Euroopan komissio (15.7.2021) [EU founding values: Commission starts legal action against Hungary and Poland for violations of fundamental rights of LGBTIQ people](#). [Lehdistötiedote](#).

32 Euroopan komissio (2020) [Legal gender recognition in the EU: The journeys of trans people towards full equality](#); Euroopan komissio (2020) [Mapping of studies on the difficulties for LGBTI people in cross-border situations in the EU](#).

33 EU:n neuvosto (16.6.2016) [Council conclusions on LGBTI equality](#). [Lehdistötiedote](#).

34 EU:n neuvosto (12.3.2021) [Council Recommendation on Roma Equality, inclusion and participation](#).

terveyteen ja hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä, maatilanteita sekä sukupuoleen perustuva väkivaltaa³⁵.

Euroopan unionin tuomioistuimella (EU-tuomioistuin) on tärkeä rooli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien turvaajana EU-alueella. Viime vuosina EU-tuomioistuin on antanut merkittäviä tuomioita, jotka ovat edistäneet sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumista esimerkiksi samaa sukupuolta olevien parien vapaaseen liikkuvuuteen sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden oikeuksiin liittyen.³⁶

Euroopan perusoikeusvirasto (FRA) on julkaissut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteita tarkastelevia tutkimusraportteja. FRA julkaisi keväällä 2020 tuloksia laajasta HLBTI-kyselytutkimuksesta, joka selvitti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksia syrjinnästä ja viharikoksista EU-maissa, Iso-Britanniassa, Serbiassa ja Pohjois-Makedoniassa. Noin 140 000 henkilön vastauksista johdetut tulokset osoittavat, että HLBTI-ihmisten tasa-arvossa ei ole havaittavissa merkittävää edistystä verrattuna vuonna 2012 toteutettuun FRA:n HLBT-kyselyyn. Kyselyn perusteella erot maiden välillä ovat suuria. Joissakin maissa yli 70 % vastaajista kokee yhteiskunnan olevan suvaitsevampi, kun taas toisissa jopa 68 % kokee yhteiskunnan olevan vähemmän suvaitsevainen.³⁷ Kyselyn vastauksia Suomen osalta eritellään tarkemmin selvityksen myöhemmissä osioissa.

FRA:n vuotta 2019 koskevassa perusoikeusraportissa nostetaan esiin, että useat valtiot ovat tehneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistäviä lakimuutoksia ja politiikkatoimia esimerkiksi sateenkaariperheisiin, itsemääräämisoikeuteen perustuvaan sukupuolen juridiseen vahvistamiseen sekä intersukupuolisille lapsille tehtävien tarpeettomien leikkausten kieltämiseen liittyen. Toisaalta raportti korostaa, että lakien puutteellisen toimeenpanon tai lainsäädännön kehityksen puutteiden vuoksi tuomioistuinten on täytynyt vahvistaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokeman syrjinnän suojaa useissa valtioissa.³⁸

Maaliskuussa 2017 FRA julkaisi raportin seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteilla haettujen turvapaikkojen arvioinnista ja HLBTI-erityisistä majoitusjärjestelyistä turvapaikanhakijoille. Raportin mukaan seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella tehtyjen turvapaikkahakemusten määrästä ei ole virallisia

35 P9_TA(2019)0101; P8_TA(2019)0128; P8_TA(2019)0129; P8_TA(2019)0111; P8_TA(2018)0056; P8_TA(2017)0028; P8_TA(2015)0312; P9_TA(2021)0089; P9_TA(2021)0366; P9_TA(2021)0388; The European Parliament's LGBTI Inter-groupin verkkosivut: [Resource list](#).

36 C-673/16; C-473/16; C-148/13, C-149/14 & C-150/13.

37 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

38 FRA (2020) [Fundamental Rights Report 2020](#), s. 45–51.

tilastoja, ja vain harvoilla EU:n jäsenvaltioilla on erityisiä ohjeistuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden haastatteluun. Suurin osa HLBTI-turvapaikanhakijoihin kohdistuvista viha- ja häirintätapauksista jää raportin mukaan raportoimatta ja tilastoimatta.³⁹

YK-järjestelmässä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia on alettu käsitellä enenevässä määrin 2010-luvun aikana. Yhdistyneiden kansakuntien (YK) ihmisoikeusneuvoston ensimmäinen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskeva päätöslauselma hyväksyttiin vuonna 2011 ja siihen liittyvä seurantapäätöslauselma vuonna 2014⁴⁰.

YK:n ihmisoikeusvaltuutettu on julkaissut vuosina 2012 ja 2015 raportit HLBTI-ihmisiin kohdistuvasta syrjinnästä eri maanosissa, ja vuonna 2016 se julkaisi analyysin valtioiden toimista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvien ihmisoikeusloukkauksien päättämiseksi⁴¹. Ihmisoikeusvaltuutetun toimisto käynnisti heinäkuussa 2013 globaalin HLBTI-oikeuksia käsittelevän Free & Equal -viestintäkampanjan⁴². Lisäksi se on julkaissut vuosina 2012 ja 2019 Born Free and Equal -raportit seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja kehon sukupuolitettuihin piirteisiin liittyvästä kansainvälisestä ihmisoikeuslainsäädännöstä⁴³.

YK:n ihmisoikeusneuvosto perusti vuonna 2016 mandaatin riippumattomalle asiantuntijalle seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvissä kysymyksissä (SOGI-asiantuntija). YK:n ihmisoikeusneuvosto loi kolmivuotisen SOGI-asiantuntijan mandaatin kesäkuussa 2016 hyväksymässään päätöslauselmassa, ja kesäkuussa 2019 mandaatti uusittiin kolmeksi vuodeksi eteenpäin⁴⁴. Tehtävän myötä seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvien ihmisoikeusloukkausten raportointi sisältyy ensimmäistä kertaa järjestelmällisesti YK:n ihmisoikeusneuvoston työhön.

SOGI-asiantuntija on laatinut YK:n ihmisoikeusneuvostolle ja yleiskokoukselle temaattisia raportteja sukupuoli-identiteetin oikeudellisesta tunnustamisesta ja depatologisoinnista, koronatilanteen vaikutuksista HLBTIQ-ihmisille, sukupuolten tasa-arvoon liittyvästä ihmisoikeuskäsitteistä, tiedonkeruusta, eheyttämiseen liittyvistä käytännöistä sekä muista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaan syrjintään ja väkivaltaan liittyvistä

39 FRA (2017) [Current migration situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex asylum seekers](#).

40 [A/HRC/RES/17/19](#); [A/HRC/RES/27/32](#).

41 [A/HRC/19/41](#); [A/HRC/29/23](#); [HR/PUB/16/3](#).

42 YK:n Free & Equal -kampanjan verkkosivu.

43 [HR/PUB/12/06](#); [HR/PUB/12/06/Rev.1](#).

44 [A/HRC/RES/32/2](#); [A/HRC/RES/41/18](#).

kysymyksistä⁴⁵. Ulkoministeriön (UM) määrärahoista on tuettu SOGI-asiantuntijan mandaattia useana vuonna osana YK:n ihmisoikeusvaltuutetun toimistolle myönnettyä tukea.

YK:n sopimusvalvontaelimet ovat viitanneet kasvavissa määrin seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun ja kehon sukupuolitettuihin piirteisiin liittyviin kysymyksiin loppupäätelmissään. Kansainvälisen sateenkaarijärjestöjen kattojärjestön ILGA Worldin raportin mukaan sopimusvalvontaelimet tekivät johtopäätelmissään 137 sateenkaari-ihmisiin liittyvää viittausta vuonna 2019. Viittausten määrä on kasvanut yli kaksi ja puolikertaiseksi verrattuna vuoteen 2014.⁴⁶

Maailman terveysjärjestö (WHO) poisti kesäkuussa 2018 transsukupuolisuuteen liittyvät diagnoosit mielenterveyden häiriöistä ja siirsi sukupuoliristiriitaa koskevat kysymykset seksuaaliterveyttä koskeviin luokituksiin 15.5.2019 hyväksytyssä ICD-11-sairausluokituksessa. Maaliskuussa 2019 YK:n kehitysohjelma (UNDP) ja Maailmanpankki julkaisivat indikaattorit HLBTI-ihmisten oikeuksien edistämiseksi osana YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden puolesta tehtävää työtä⁴⁷. Myös useat muut YK-järjestelmään kuuluvat rahastot, ohjelmat ja erityisjärjestöt ovat tehneet omia kannanottoja sateenkaari-ihmisten yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Useista hyvistä kehityskuluista huolimatta sateenkaari-ihmisten oikeudet ovat edelleen erittäin sensitiivinen kysymys YK:n eri foorumeilla. EU:n sisäiset jakolinjat vaikuttavat merkittävästi siihen, ettei EU:n yhteinen ääni seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen osalta ole kovinkaan vahva. Suomi on kuitenkin muiden samanmielisten maiden kanssa jatkanut sateenkaari-ihmisten oikeuksien esillä pitämistä YK:n ihmisoikeusneuvostossa ja muilla foorumeilla.

Sateenkaaripoliittisia toimia tehdään myös kansainvälisissä yhteistyöryhmissä.

Vuonna 2016 perustettuun seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumista edistävään Equal Rights Coalition -maaryhmään (ERC) kuuluu tällä hetkellä 42 jäsenvaltiota mukaan lukien Suomi. ERC:n toimintatavat koostuvat kansallisesta ja alueellisesta diplomatiasta, yhteistyöstä kansalaisyhteiskunnan ja monikansallisten instituutioiden kanssa sekä kansalliseen lainsäädäntöön ja politiikkakehitykseen vaikuttamisesta.⁴⁸ ERC on ottanut perustamisensa jälkeen kantaa HLBTI-ihmisiin kohdistuvaan vainoon puuttumiseksi Tšetšeniassa, pakkoanaalitutkimusten kieltämiseksi, samaa sukupuolta

45 [A/HRC/35/36; A/HRC/38/43; A/HRC/47/27; A/HRC/41/45; A/HRC/44/53; A/72/172; A/73/152; A/74/181; A/75/258.](#)

46 ILGA World (2020) [United Nations Treaty Bodies: References to Sexual Orientation, Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics: Annual Report 2019.](#)

47 UNDP ja Maailmanpankki (2019) [A Set of Proposed Indicators for the LGBTI Inclusion Index.](#)

48 GOV.UK: [Equal Rights Coalition.](#)

olevien suhteiden laillistamisen puolesta sekä HLBTI-ihmisten oikeuksien turvaamiseksi koronapandemian kontekstissa⁴⁹.

Vuonna 2008 perustettu UN LGBTI Core Group on alueidenvälinen 33 valtion muodostama HLBTI-ystävällinen epävirallinen maaryhmä, joka edistää HLBTI-oikeuksien toteuttamista YK-järjestelmässä. Ryhmän jäseniksi voivat yhdessä liittyä globaalien pohjoisten ja etelän valtiot. Ryhmän toimintatapoja ovat HLBTI-kysymyksiin liittyvä tietoisuuden herättäminen, YK:n monikansalliseen työhön ja neuvotteluihin osallistuminen sekä dialogi ja yhteistyö YK:n jäsenvaltioiden ja muiden toimijoiden kanssa.⁵⁰ UN LGBTI Core Group on viime aikoina ottanut kantaa HLBTI-ihmis-oikeuspuolustajien tukemiseksi, HLBTI-ihmisten turvaamiseksi koronapandemiassa, HLBTI-ihmisten sisällyttämiseksi Agenda 2030:n toimeenpanoon, vammaisten sateenkaari-ihmisten oikeuksien puolesta, HIV/AIDS-työhön liittyen sekä sateenkaari-ihmisten suojaamiseksi seksuaaliväkivallalta konfliktitilanteissa⁵¹.

Marraskuussa 2017 julkaistiin laajennettu versio Yogyakartan periaatteista, jotka ovat ihmisoikeusasiantuntijoiden laatima tulkinta kansainvälisestä ihmisoikeuslainsäädännöstä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille keskeisissä kysymyksissä. Periaatteiden tavoitteena on vahvistaa sitovia kansainvälisen ihmisoikeusjuridiikan standardeja, joita kaikkien valtioiden tulee noudattaa. Laajennettu versio (Yogyakarta+10) täydentää vuonna 2007 hyväksytyjä Yogyakartan periaatteita esimerkiksi tunnistamalla kehon sukupuolitetut piirteet ja sukupuolen ilmaisun syrjäntäperusteiksi sekä käsittelemällä köyhyyteen, kulttuuriseen moninaisuuteen ja tieto- ja viestintäteknikkaan liittyviä erityiskysymyksiä.⁵² Tämän selvityksen temaattiset osiot alkavat kuhunkin teemaan liittyvien keskeisimpien Yogyakartan periaatteissa määriteltyjen oikeuksien esittelyllä⁵³.

49 ERC (26.4.2017) [Statement on Situation in Chechnya](#); ERC (23.1.2019) [Statement by Equal Rights Coalition on the situation in Chechnya](#); ERC (16.5.2018) [Statement by Equal Rights Coalition on Ending Forced Anal Exams](#); ERC (13.11.2018) [Statement by Equal Rights Coalition regarding the Supreme Court of India decision on consensual same-sex relations between adults in India](#); ERC (15.5.2020) [Equal Rights Coalitions \(ERC\) statement on coronavirus \(COVID-19\) and the human rights of LGBTI persons](#).

50 UN LGBTI Core Groupin verkkosivut.

51 UN LGBTI Core Group (2.10.2020) [Statement by Mr. Ghanshyam Bhandari](#); UN LGBTI Core Group (7.7.2020) [High Level Political Forum \(HLPF\) Intervención del UN LGBTI Core Group Julio 2020](#); UN LGBTI Core Group (15.6.2021) [14th Conference of State Parties Convention on Rights of Persons with Disabilities: Statement of the LGBTI UN Core Group](#); UN LGBTI Core Group (8.7.2021) [High Level Meeting on HIV-AIDS: Statement of LGBTI UN Core Group Delivered by Francesca Gatt, Deputy Permanent Representative of Malta to the UN](#); UN LGBTI Core Group (14.4.2021) [Open Debate "Sexual Violence in Conflict": Statement of LGBTI UN Core Group](#).

52 [The Yogyakarta Principles plus 10: Additional Principles and State Obligations on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation, Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics to Complement the Yogyakarta Principles](#); [The Yogyakarta Principles: Principles on the Application of International Human Rights Law in Relation to Sexual Orientation and Gender Identity](#).

53 Käytetyt suomennokset ovat Olli Stålströmin ja Elina Nikulaisen [FinnQueer-sivustolle](#) kokoamia suomennoksia. Yogyakarta+10-periaatteet on suomennettu kirjoittajien toimesta erikseen tätä selvitystä varten.

2 Koordinointi ja tiedonkeruu

Kaikki ihmiset syntyvät vapaina ja tasavertaisina arvoltaan ja oikeuksiltaan. Kaikkiin seksuaalisiin suuntautumisiin ja sukupuoli-identiteetteihin kuuluvilla ihmisillä on täydet ihmisoikeudet.

(Yogyakartan periaate 1: Oikeus yleismaailmallisiin ihmisoikeuksiin)

Jokaisella henkilöllä, johon on kohdistunut seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva ihmisoikeuksien loukkaus, on oikeus tehokkaiseen, riittäviin ja asianmukaisiin hyvityksiin. Toimenpiteet, joilla taataan tai edistetään riittäviä korvauksia erilaisiin seksuaalisiin suuntautumisiin ja sukupuoli-identiteetteihin kuuluville, ovat olennainen osa oikeutta tehokkaaseen hyvitykseen ja kompensatioon.

(Yogyakartan periaate 28: Oikeus tehokkaiseen hyvityksiin ja kompensatioon)

2.1 Toimintarakenteet

Sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät rakenteet ja lainsäädäntö ovat vahvistuneet viime vuosien aikana. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien edistämiseksi ei kuitenkaan ole laadittu erillistä toimintaohjelmaa. Valtioneuvostoon on perustettu sateenkaariyhteistyöverkosto, joka edistää kansallista sateenkaaripolitiikkaa paremman tiedonkulun ja yhteistyön kautta.

Rasismia ja syrjintää torjutaan kaikilla yhteiskunnan osa-alueilla.

Marinin hallitusohjelma⁵⁴

Komissio auttaa jäsenvaltioita kehittämään hlbtqi-henkilöiden tasa-arvoa koskevia kansallisia suunnitelmia.

EU:n HLBTIQ-strategia⁵⁵

EN:n ministerikomitea suosittelee, että jäsenvaltiot käyvät läpi olemassa olevat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, tarkastelevat niitä säännöllisesti sekä keräävät ja analysoivat asiaankuuluvaa tietoa valvoakseen kaikkea suoraa ja välillistä seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää ja poistaakseen sen.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi⁵⁶

Valtioneuvoston sateenkaaripolitiikkaan liittyvää työtä koordinoivat oikeusministeriö ja sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö (STM). Valtioneuvostoon on vuonna 2020 perustettu sateenkaariyhteistyöverkosto, jonka tavoitteena on edistää kansallista sateenkaaripolitiikkaa paremman tiedonkulun ja yhteistyön kautta. Verkoston muodostavat useat ministeriöt, viranomaiset sekä järjestöt Seta, Trasek, ISIO, Sateenkaariperheet ja Amnestyn Suomen osasto. Verkosto kokoontuu säännöllisesti keskustelemaan ajankohtaisista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeusasioista kuten lainsäädäntöhankkeista, yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämistoimista, tiedonkeruun tarpeista ja käytännöistä sekä sateenkaaripolitiikasta Suomessa.

Valtioneuvostoon on asetettu perus- ja ihmisoikeusverkosto, jonka tehtävänä on seurata Suomen perus- ja ihmisoikeustilannetta, Suomen kansainvälisten ihmisoikeusvelvoitteiden kansallista täytäntöönpanoa sekä valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeuspolitiikan

54 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi, tavoite 1.

55 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 23.

56 *CM/Rec(2010)5*, suositus 1.

toimeenpanoa⁵⁷. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumista edistetään osana rasismiin vastaista ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelmaa⁵⁸ sekä perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelmaa 2020–2023, joka sisältää erillisiä indikaattoreita sukupuoli-vähemmistöihin kuuluvien itsemääräämisoikeuden toteutumisen edistämiseksi⁵⁹.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että valtioneuvoston sateenkaari-ihmisten oikeuksiin liittyvän työn koordinoitua ja järjestelmällisyyttä tulisi vahvistaa. Suomen olisi syytä laatia useiden pohjoismaiden ja EU:n jäsenvaltioiden tavoin kokonaisvaltainen ja eri toimijoita velvoittava sateenkaaripoliittinen toimintaohjelma. Toimintaohjelman laatimisessa voitaisiin hyödyntää tässä selvityksessä esitettyjä tavoite- ja toimenpide-ehdotuksia, EU:n HLBTIQ-strategiassa esitettyjä toimia sekä kansainvälistä ihmisoikeusnormistoa.

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita varmistamaan oikeudellisen suojan seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun ja sukupuoliominaisuuksiin perustuvalta syrjinnältä eri osa-alueilla. EU:n HLBTIQ-strategia⁶⁰

EN:n ministerikomitea suosittelee, että jäsenvaltiot varmistavat, että toteutetaan ja pannaan tehokkaasti täytäntöön lainsäädäntötoimia ja muita toimia seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi, jotta varmistetaan lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien kunnioittaminen ja edistetään suvaitsevuutta heitä kohtaan.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi⁶¹

Tasa-arvolaki kieltää sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän. Tasa-arvolain tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä tässä tarkoituksessa parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä. Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Lisäksi näihin liittyviä säännöksiä sovelletaan syrjintään, joka perustuu siihen, että

57 OM:n verkkosivut: [Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkosto 2020–2023](#).

58 OM:n verkkosivut: [Rasismiin vastainen ja hyvien väestösuhteiden toimintaohjelma](#).

59 Valtioneuvosto (2021) [Valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelma 2020–2023: Perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen seurannan kehittäminen](#).

60 Euroopan komissio (2020) [Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025](#), s. 12.

61 [CM/Rec\(2010\)5](#), suositus 2.

henkilön fyysiset sukupuoliä määrittävät ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti naisen tai miehen.⁶² Tasa-arvolain toimeenpanosta vastaa STM.

Tasa-arvolain noudattamista ja siihen sisältyvän sukupuolivähemmistöjen syrjintäsuojan toteutumista valvovat tasa-arvovaltuutettu sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta. Tasa-arvovaltuutettu antaa ohjeita ja neuvoja tasa-arvolakiin liittyvistä kysymyksistä, sukupuoliin perustuvasta syrjinnästä ja sukupuolten tasa-arvon edistämisestä. Tasa-arvovaltuutettu voi myös viedä lainvastaisen toiminnan yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi.

ECRI on Suomea koskevassa viidennen raportointikierröksen raportissaan kiinnittänyt huomiota siihen, että tasa-arvovaltuutetun toimistolle ei osoitettu lisähenkilöstöä tasa-arvolain osittaisuudistuksen jälkeen, kun valtuutetun toiminta laajeni koskemaan sukupuoli-identiteettiä koskevia kysymyksiä. ECRI:n mukaan toimivallan uusi alue edellyttää toisenlaista teknistä asiantuntemusta kuin sukupuolten tasa-arvokysymykset.⁶³

ECRI on suosittanut Suomen viranomaisia lisäämään tasa-arvovaltuutetun toimintakapasiteettia ja henkilöstöä, jotta valtuutettu voisi riittäväällä tavalla käsitellä toimivaltansa piiriin kuuluvia sukupuoli-identiteetikysymyksiä.⁶⁴

Ihmisoikeusongelmien tunnistamisen ja raportoinnin ongelmiin puututaan määrätietoisesti turvaamalla erillisvaltuutettujen ja muiden viranomaisten toiminta sekä kansalaisjärjestöjen ja kansainvälisten toimijoiden toimintaedellytykset.

Toteutetaan yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus.

Marinin hallitusohjelma⁶⁵

Yhdenvertaisuuslaki suojaa syrjinnältä seksuaalisen suuntautumisen perusteella.

Yhdenvertaisuuslain tarkoituksena on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää sekä tehostaa syrjinnän kohteeksi joutuneen oikeusturvaa. Lain mukaan ketään ei saa syrjiä iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.⁶⁶ Lain toimeenpanosta vastaa OM.

62 Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609).

63 CRI(2019)38, § 17.

64 CRI(2019)38, suositus 4 (§ 18).

65 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 1.

66 Yhdenvertaisuuslaki (30.12.2014/1325).

Hallituskauden aikana toteutetaan yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus, jonka valmisteluun oikeusministeriö on nimittänyt työryhmän kesäkuussa 2021⁶⁷. Yhdenvertaisuuslaista on teetetty marraskuussa 2020 julkaistu arviointitutkimus, jossa on käsitelty myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä kysymyksiä. Tutkimuksen mukaan yhdenvertaisuuslain tavoitteet eivät ole vielä toteutuneet lain hengen mukaisesti.⁶⁸

Yhdenvertaisuuslain noudattamista valvovat yhdenvertaisuusvaltuutettu, työsuojeluviranomaiset sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunta. Yhdenvertaisuusvaltuutetun tehtävänä on edistää yhdenvertaisuuden toteutumista sekä ehkäistä ja puuttua yhdenvertaisuuslaissa määritellyillä perusteilla tapahtuvaan syrjintään. Yhdenvertaisuusvaltuutettu voi viedä tapauksia yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan käsiteltäväksi. Yhdenvertaisuusvaltuutetulla ei kuitenkaan tasa-arvovaltuutetun tavoin ole toimivaltaa tutkia työelämässä tapahtuvia yksittäisiä syrjintätapauksia, vaan näissä tapauksissa toimivalta kuuluu työsuojeluviranomaiselle. Työelämän valvontaan liittyviä toimivaltakysymyksiä on selvitetty tarkemmin esimerkiksi edellä mainitussa yhdenvertaisuuslain arviointitutkimuksessa.

ECRI on huomionnut Suomea koskevassa raportissaan, että työsuojeluviranomaisilla ei ole samaa asiantuntemusta syrjimättömyysasioissa kuin yhdenvertaisuusvaltuutetulla. Työsuojeluhallinto ei myöskään ole täysin itsenäinen taho. ECRI:n mukaan yhdenvertaisuusvaltuutetulla tulisi olla sama oikeus tutkia työelämää koskevia tapauksia kuin tasa-arvovaltuutetulla.⁶⁹

ECRI on suosittanut, että yhdenvertaisuusvaltuutetun toimivaltaa muutetaan siten, että (i) valtuutetulla on oikeus tutkia yksittäisiä väitettyjä työelämäsyryntätapauksia; (ii) ja oikeus viedä tapauksia oikeuteen oma-aloitteisesti; ja (iii) että avataan paikallis- ja aluetuomistojä ja varataan niille riittävät resurssit.⁷⁰

Valtioneuvosto on nimittänyt yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan, joka valvoo yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien noudattamista yksityisessä toiminnassa sekä julkisessa hallinto- ja liiketoiminnassa. Lautakunta voi kieltää jatkamasta tai uusimasta syrjintää tai vastatoimia ja asettaa päätöksen noudattamisen tehosteeksi uhkasakon ja tuomita sen maksettavaksi.

67 OM:n verkkosivut: [Yhdenvertaisuuslain osittaisuudistus](#).

68 Nieminen, Kati, Jauhola, Laura, Lepola, Outi, Rantala, Kati, Karinen, Risto, Luukkonen, Tuomas (2020) [Aidosti yhdenvertaiset: Yhdenvertaisuuslain arviointi](#).

69 CRI(2019)38, § 14.

70 CRI(2019)38, suositus 3 (§ 16).

Lisäksi lautakunta voi määrätä asianomaisen ryhtymään kohtuullisessa määräajassa toimenpiteisiin yhdenvertaisuuslaissa säädettyjen velvollisuuksien täyttämiseksi sekä antaa lausuntoja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakien tulkintaan liittyen.

ECRI on kiinnittänyt raportissaan huomiota siihen, että lautakunta voi käsitellä työsuhteasioita koskevia asioita tasa-arvolain soveltamisalalla, mutta ei yhdenvertaisuuslain alaisuuteen kuuluvia tapauksia.⁷¹ ECRI on suosittanut ensisijaisena seikkana, että yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalle tulisi antaa valtuudet käsitellä työelämässä mihin tahansa perusteeseen eikä pelkästään sukupuoleen ja sukupuoli-identiteettiin liittyviä syrjintävalituksia; että lautakunnalle annettaisiin valtuudet määrätä syrjinnän uhreille maksettavista korvauksista; ja että lautakunnan resursseja lisättäisiin tuntuvasti, jotta se voisi täysipainoisesti täyttää tehtävänsä.⁷²

Syrjintä voi olla moniperustaista eli kohdistua henkilöön kahden tai useamman ominaisuuden perusteella. Yhdenvertaisuuslakia voidaan soveltaa moniperustaiseen syrjintään puuttumiseksi. Yhdenvertaisuuslain arviointitutkimuksessa on kuitenkin tunnistettu haasteeksi, että moninkertaisen syrjinnän kohdalla asiaa lähestytään usein pelkästään yhden syrjintäperusteen kannalta. Asiaa käsitellään todennäköisesti vain tasa-arvolain näkökulmasta, mikäli sukupuoli on yhtenä syrjintäperusteena.⁷³

Vuosina 2017–2018 toiminut EU-rahoitteinen OM:n koordinoima Rainbow Rights -hanke edisti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuutta sekä lisäsi tietoisuutta moniperustaisesta syrjinnästä. Hankkeessa tuettiin yhdenvertaisuuslainsäädännön toimeenpanoa sekä edistettiin syrjimättömyyttä Suomessa ja muissa EU:n jäsenmaissa erityisesti Baltian alueella. Hankkeessa järjestettiin koulutuksia viranomaisille ja tuotettiin muun muassa selvitys seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemasta moniperustaisesta syrjinnästä sekä opas viranomaisille ja muille ammattilaisille seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen⁷⁴.

YK:n naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on kehottanut Suomea varmistamaan, että kaikki kansallisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistukset, joilla nimenomaisesti suojataan naisia moniperustaiselta tai risteävältä syrjinnältä, toteutetaan harmonisoidusti.⁷⁵

71 CRI(2019)38, § 20.

72 CRI(2019)38, suositus 5 (§ 23).

73 Nieminen, Kati, Jauhola, Laura, Lepola, Outi, Rantala, Kati, Karinen, Risto, Luukkonen, Tuomas (2020) [Aidosti yhdenvertaiset: Yhdenvertaisuuslain arviointi](#), s. 150.

74 Yhdenvertaisuus.fi: [Rainbow Rights -aineistot](#); Lepola, Outi (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana](#).

75 CEDAW/C/FIN/CO/7, § 11.

Lainvalmistelijoiden osaamista perus- ja ihmisoikeuksissa vahvistetaan johdonmukaisesti. Ministeriöiden rajat ylittävää tukea lisätään, jotta lakien vaikutukset myös ihmisten toimeentuloon, ympäristöön, tasa-arvoon, ihmisoikeuksiin ja yritysten toimintaedellytyksiin voidaan arvioida perusteellisesti.

Marinin hallitusohjelma⁷⁶

Sateenkaari-ihmisten oikeuksia edistetään eri hallinnonalojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä. Tasa-arvolain mukaan viranomaisten tulee kaikessa toiminnassaan edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti sekä luoda ja vakiinnuttaa sellaiset hallinto- ja toimintatavat, joilla varmistetaan naisten ja miesten tasa-arvon edistäminen asioiden valmistelussa ja päätöksenteossa. Viranomais-ten, koulutuksen järjestäjien ja muiden koulutusta tai opetusta järjestävien yhteisöjen sekä työnantajien tulee ennaltaehkäistä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvaa syrjintää tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti. Velvoite tulee ottaa huomioon oppilaitoksen ja työnantajan tasa-arvosuunnittelussa.⁷⁷

Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisen on arvioitava yhdenvertaisuuden toteutumista toiminnassaan ja ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin yhdenvertaisuuden toteutumisen edistämiseksi. Edistämistoimenpiteiden on oltava viranomaisen toimintaympäristö, voimavarat ja muut olosuhteet huomioon ottaen tehokkaita, tarkoituksenmukaisia ja oikeasuhtaisia. Viranomaisella on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.⁷⁸

Keskeisiä toimintatapoja viranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä ovat toiminnalliset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, jotka laaditaan usein toisiinsa yhdistettynä. Lisäksi viranomaisilla on henkilöstöpoliittiset tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat, jotka koskevat viranomaisen toimintaa työnantajana.

Viranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelussa on tutkimuksen perusteella edelleen puutteita. Yhdenvertaisuuslain arvioinnissa havaittiin, että yhdenvertaisuussuunnittelun ohjaava vaikutus ei vielä toimi yhdenvertaisuuslain hengen mukaisesti⁷⁹. Viranomaisten toiminnallista tasa-arvosuunnittelua koskevan selvityksen mukaan tasa-arvo- ja

⁷⁶ Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 1.

⁷⁷ Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (8.8.1986/609).

⁷⁸ Yhdenvertaisuuslaki (30.12.2014/1325).

⁷⁹ Nieminen, Kati, Jauhola, Laura, Lepola, Outi, Rantala, Kati, Karinen, Risto, Luukkonen, Tuomas (2020) *Aidosti yhdenvertaiset: Yhdenvertaisuuslain arviointi*, s. 152.

yhdenvertaisuuslakien hieman toisistaan eroavat tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämismisveloitteet hankaloittavat käytännön työtä⁸⁰.

Sateenkaarinäkökulmien huomioimisesta eri hallinnonalojen toiminnallisissa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa sekä muussa sukupuoli- ja yhdenvertaisuusnäkökulmien valtavirtaistamisessa ei tällä hetkellä ole kerätty järjestelmällisesti tietoa.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa tuotiin ilmi tarve julkishallinnon yhdenvertaisuustyön resurssien vahvistamiselle, jotta kunkin vähemmistöryhmän kokemaan syrjintään liittyvät erityiskysymykset pystyttäisiin huomioimaan kokonaisvaltaisesti. Myös koronatilanne on asettanut haasteita tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön toteuttamiselle eri organisaatioissa.

Agenda 2030:n kansallisen toimeenpanon koordinaatiossa huomioidaan vähemmistöjen erityistarpeet. Suomen kansallisessa Agenda 2030 -toimeenpanosuunnitelman yksi keskeisistä politiikkaperiaatteista on osallisuus ja omistajuus, jonka osana tunnustetaan yhteiskunnan haavoittuvimmat ryhmät ja huomioidaan niiden erityistarpeet ja osallistumismahdollisuudet kestävässä kehityksessä.

Ihmisoikeusperustaisen lähestymistavan vahvistamiseksi tunnustetaan toimeenpanosuunnitelman toimenpiteisiin liittyen ne yhteiskunnan ryhmät, jotka ovat vaarassa jäädä kehityksestä jälkeen, ja joita on vaikea tavoittaa olemassa olevien järjestöjen ja instituutioiden kautta, ja huomioidaan näiden ryhmien erityistarpeita toimeenpanossa. Osana Agenda 2030:n kansallista toimeenpanoa Suomi toteuttaa aktiivista ihmisoikeuspolitiikkaa, jossa korostuvat yhdenvertaisuus, tasa-arvo sekä osallistumisoikeudet.⁸¹

Sateenkaari-ihmisten erityistarpeiden sisällyttämisestä Agenda 2030:n kansalliseen toimeenpanoon ei toistaiseksi ole koottu tarkempaa tietoa.

80 Tanhua, Inkeri, Mustakallio, Sinikka & Niemistö, Charlotte (2015) *Selvitys viranomaisten toiminnallisesta tasa-arvosuunnittelusta*, s. 52.

81 VNK (2017) *Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta: Kestävän kehityksen Suomi – pitkäjänteisesti, johdonmukaisesti ja osallistavasti*, s. 51, 38.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista edistetään järjestelmällisesti erillisellä toimintaohjelmalla.

- Luodaan kokonaisvaltainen kansallinen sateenkaaripoliittinen toimintaohjelma, jonka laatimisessa ja toimeenpanossa hyödynnetään Euroopan komission HLBTIQ-strategiatyölle tarjoamia tuki- ja rahoitusmahdollisuuksia.

Sukupuolten tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta edistävät toimintarakenteet puutuvat tehokkaasti sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaan syrjintään.

- Kehitetään sateenkaarikysymyksiin liittyviä yhdyspintoja tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslaeissa sekä niihin liittyvissä toimintarakenteissa.
- Edistetään intersektionaalista lähestymistapaa sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan moniperustaisen syrjinnän huomioimista sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyvissä toimintarakenteissa.
- Vahvistetaan sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämismahdollisuuksien yhdistettyä toimeenpanoa.
- Kartoitetaan sateenkaari-ihmisten erityistarpeiden sisällymistä Agenda 2030:n kansalliseen toimeenpanoon. Tehdään tämän pohjalta toimia sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämiseksi.
- Selkeytetään työsuojelu- ja valvontaviranomaisten toimivaltakysymyksiä sekä vahvistetaan yhdenvertaisuusvaltuutetun valtuuksia työelämään liittyvissä syrjintäkysymyksissä.

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen vahvistuu julkisen sektorin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä.

- Vahvistetaan eri hallinnonaloilla toimivien virkamiesten tietoisuutta sateenkaarikysymyksistä ja erityisesti sukupuolen moninaisuudesta järjestämällä laaja-alaisesti aiheisiin liittyvää koulutusta. Koulutuksissa olisi syytä huomioida myös syrjinnän moniperustaisuus.
- Lisätään eri hallinnonaloilla toimivien virkamiesten osaamista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelusta. Osaamista tulisi vahvistaa kohdennetusti myös sellaisille virkamiehille, jotka eivät vielä aktiivisesti toimi näiden kysymysten parissa.

- Kerätään tietoa sateenkaarinäkökulmien sisällyttämisestä eri hallinnonalojen toiminnallisiin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmiin.
- Vahvistetaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista eri hallinnonalojen toiminnallisissa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmissa sekä niiden toimeenpanossa.
- Vahvistetaan vuoropuhelua sateenkaarijärjestöjen kanssa eri hallinnonaloilla.

2.2 Tiedonkeruu ja tutkimus

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteista on saatavilla tutkimustietoa aiempaa enemmän ja kattavammin. Useissa kyselytutkimuksissa sateenkaarikysymykset nousevat nyt esille, mutta tilastoissa moninaisuus jää vielä piiloon. Myös eri elämänalueilta, moniperusteisesta syrjinnästä sekä sukupuolen ja seksuaalisuuden kulttuurisista ja yhteiskunnallisista merkityksistä kaivataan lisää tietoa.

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita parantamaan transihmisten, muunsukupuolisten ja intersukupuolisten sisällyttämistä asiakirjoihin, sovelluksiin, tutkimuksiin ja prosesseihin.

EU:n HLBTIQ-strategia⁸²

Viime vuosina seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumisesta on saatu yhä enemmän tietoa niin kansallisesti kuin laajemmin EU-maissa. Tutkimustietoa tarvitaan, jotta usein haavoittuvassa asemassa olevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanne nousee näkyväksi, ja jotta voidaan kehittää toimia heidän asemansa ja oikeuksiensa toteutumisen parantamiseksi.⁸³

Vaikka tietoa sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumisesta on aiempaa enemmän ja useammista näkökulmista, etenkin vertailtavaa seurantatietoa kaivataan yhä lisää⁸⁴. Monet koko väestöä koskevat tiedonkeruut kuten Suomen väestötietojärjestelmä ja erilaiset kyselyt ovat edelleen sukupuolen osalta binäärisiä, eli niissä tarkastellaan tilannetta perinteisen sukupuolikäsityksen mukaisesti vain naisten ja miesten osalta. Tilastojen tiedonkeruuta

82 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025*, s. 19.

83 OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

84 Esim. Mannila, Simo (2019) *Syrjinnän seurannan kansalliset tietolähteet*. Oikeusministeriön julkaisuja, selvityksiä ja ohjeita 2019:35. Helsinki; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

sääntelee muun muassa EU:n tietosuojasetus, joka rajoittaa niin kutsuttujen erityisten henkilötietoryhmien tallentamista.⁸⁵

Esimerkiksi Saksassa, Kanadassa ja Australiassa on otettu käyttöön kolmas juridinen sukupuoli, jolloin virallisista tietolähteistä on mahdollista saada laajempi ja todenmukaisempi kuva⁸⁶. Isossa-Britanniassa hyväksyttiin vuonna 2019 laki, jonka mukaan vuoden 2021 väestölaskentaan sisällytetään kysymykset seksuaalisesta suuntautumisesta ja transtaus-tasta (trans status/history). Kysymykset ovat vastaajille vapaaehtoisia, ja ne suunnataan vain yli 16-vuotiaille⁸⁷.

Seksuaalivähemmistöjen osalta muun muassa sateenkaariperheistä tai samaa sukupuolta olevista pareista on olemassa virallista tilastotietoa silloin, jos pari on avioitunut tai rekisteröinyt parisuhteensa. Tasa-arvoinen avioliittolaki (2017) ja sitä edeltänyt laki parisuhteiden rekisteröinnistä (2002), sateenkaariperheiden aseman muutokset sekä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslainsäädännön uudistaminen (2015) ovat heijastuneet myös tiedonkeruuseen ja tilastointiin.⁸⁸

Myönteistä kehitystä tiedonkeruussa on tapahtunut useiden kyselytutkimusten osalta. Kyselytutkimuksissa on yhä useammin pyritty eroon perinteisistä hetero-oletuksista kysymysmuotoiluissa ja tulosten raportoinnissa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) tekemät Kouluterveyskysely ja Tasa-arvobarometri sekä Amis- ja Nuorisobarometrit ovat esimerkkejä selvityksistä, joissa vastaajien sukupuolta ja seksuaalista suuntautumista kysytään nykyisin itsemäärittelyyn perustuen ja niin, että vastausvaihtoehdot huomioivat aiempaa paremmin sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden.⁸⁹

Ennen vuotta 2017 esimerkiksi tasa-arvobarometriin tieto osallistujan sukupuolesta otettiin suoraan rekisteritiedoista, jolloin vastaaja määrittyi juridisen sukupuolen perusteella

85 OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

86 Keski-Petäjä, Miina (2019) [Tilastoja naisista, miehistä ja heteropareista? – Miksi moninaisuus jää virallisissa tilastoissa usein piiloon](#). Tilastokeskus; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

87 ILGA-Europe (2020) [Annual Review of the Human Rights Situation of Lesbian, Gay, Bisexual, Trans, and Intersex People in United Kingdom covering the period of January to December 2019](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

88 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuoli ajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) [Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyseja tasa-arvobarometrasta 2017](#). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

89 ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

aina joko naiseksi tai mieheksi.⁹⁰ Edelleen sateenkaari-ihmisten kohdalla on tutkimustulosten kannalta ongelmana se, että vastaajamäärät ovat jääneet niin pieniksi, ettei tuloksia ole voitu hyödyntää suoraan⁹¹.

Jos tarkastellaan eri elämänalueilta tehtyjä tutkimuksia, esimerkiksi sateenkaari-ihmisten terveyteen liittyvistä kysymyksistä tarvitaan lisää tietoa. Myös moniperusteinen ja intersektionaalinen syrjintä kaipaavat yhä tarkempaa tarkastelua. Sateenkaarierityisiä indikaattoreita olisi sisällytettävä myös nykyistä enemmän läpileikkaavasti eri tutkimuksiin. Esimerkiksi Maailmanpankki ja YK:n kehitysohjelma ovat kehittäneet erikseen indikaattorit seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteista suhteessa kestävän kehityksen tavoitteisiin⁹².

Suomessa tarvittaisiin kyselytutkimusten lisäksi enemmän akateemista tutkimusta, joka tukee sukupuolen ja seksuaalisuuden monimuotoisuuden historiallista ja kulttuurista ymmärtämistä. Selvityksen tiedonkeruussa nostettiin esiin, että tällainen tutkimus luo edellytyksiä sateenkaari-ihmisten yhteiskunnallisen olemassaolon tunnustamiselle ja tukemiselle nykypäivänä.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa huomioitiin, että Suomessa ei edelleenkään ole vakituisessa virassa olevia yliopistotutkijoita tai -opettajia, joiden erityisalana olisi queer-tutkimus tai sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden tutkimus. Vastaavia tutkijavirkoja ei löydy myöskään sektoriministeriöiden alaisissa tutkimuslaitoksissa.

Suomessa on vuodesta 2004 alkaen toiminut tieteellinen seura Suomen Queer-tutkimuksen Seura (SQS), joka toimittaa kolmikielistä tieteellistä lehteä *SQS – Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti*. SQS osallistuu lehden julkaisemisen lisäksi tieteellisten konferenssien järjestämiseen sekä järjestää kirjoittajakoulutusta väitöskirjojen kirjoittajille.

90 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuoliäjtätelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) [Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyseja tasa-arvobarometrasta 2017](#). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

91 Keski-Petäjä, Miina (2019) [Tilastoja naisista, miehistä ja heteropareista? – Miksi moninaisuus jää virallisissa tilastoissa usein piiloon](#). Tilastokeskus; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

92 UNDP ja Maailmanpankki (2019) [A Set of Proposed Indicators for the LGBTI Inclusion Index](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Tiedonkeruussa ja tutkimuksessa huomioidaan järjestelmällisesti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus.

- Vahvistetaan systemaattista tiedonkeruuta ja vertailukelpoisen tutkimustiedon hankkimista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteista eri elämänalueilla kuten esimerkiksi terveyteen liittyvissä kysymyksissä.
- Selvitetään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden tilannetta läpileikkaavasti yleisissä terveystutkimuksissa, asennekyselyissä ja mielipidetiedusteluissa. Tästä myönteisenä esimerkkinä on muun muassa THL:n Kouluterveyskysely. Lisäksi tulisi kehittää sateenkaari-ihmisten tilanteita koskevan tiedon julkaisua ja raportointia.
- Kehitetään kyselytutkimuksia ja niiden metodeja niin, että otetaan huomioon tiedonkeruuseen liittyvät haasteet erityisesti sateenkaari-ihmisten osalta kuten kvantitatiivisen tutkimuksen kannalta usein pieneksi jäävät vastaajamäärät.
- Huomioidaan tiedonkeruussa ja tutkimuksissa moniperusteinen syrjintä ja intersektionaalinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kohdalla.
- Seurataan transihmisten ja intersukupuolisten kohtaamaa syrjintää, häirintää ja muita oikeuksien loukkauksia, jotta voidaan tarkastella, ovatko mahdolliset parannustoimet olleet oikeanlaisia tai onko heidän oikeuksiaan koskevan tiedon pohjalta ylipäättänsä tehty tarvittavia toimia.
- Kehitetään kannustusmekanismeja sille, että tutkimusasetelmissa otetaan huomioon myös sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus.
- Huomioidaan tutkimusrahoitusta kehittäessä sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuuden historiallisia, kulttuurisia ja yhteiskunnallisia merkityksiä tarkastelevan tutkimuksen rahoittaminen.
- Varmistetaan eri hallinnonaloilla päätöksenteon pohjaksi tarvittavan tiedon saanti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä, heidän oikeuksistaan ja niiden toteutumisesta.

2.3 Ulko- ja turvallisuuspolitiikka

Suomi tukee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ulko- ja turvallisuuspolitiikassa poliittisin ja taloudellisin toimin. Sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistäminen on yksi Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteistä. Vähemmistöjen oikeuksiin kiinnitetään erityistä huomiota YK:n kestävän kehityksen tavoitteiden edistämiseksi.

Suomi on sitoutunut YK:n yleismaailmallisiin arvoihin ja toimii kansainvälisen oikeuden, demokratian ja ihmisoikeuksien vahvistamiseksi.

Suomi tukee, vahvistaa ja kehittää kansainvälistä oikeutta ja monenkeskistä sopimusjärjestelmää. Kansainvälisten ihmisoikeussopimusten implementointia ja valvontaa on edistettävä ja vahvistettava, mukaan lukien Istanbulin naisiin kohdistuvan väkivallan vastainen sopimus.

Marinin hallitusohjelma⁹³

Suomi edistää sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumista ulko- ja turvallisuuspolitiikassaan. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikka on ihmisoikeusperustaista. Suomen toiminnan lähtökohtana on ihmisten yhdenvertaisuus niin kansalais- ja poliittisten oikeuksien kuin taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksienkin täytäntöönpanossa. Haavoittuvassa ja syrjinnälle alttiissa asemassa olevien henkilöiden ja ryhmien ihmisoikeuksien toteutumiseen kiinnitetään erityistä huomiota.⁹⁴

Suomi tukee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien puolesta tehtävää työtä niin taloudellisin kuin poliittisin toimin. Suomi käyttää sateenkaari-ihmisten oikeuksia tukevia puheenvuoroja sekä edistää teemaa edistäviä aloitteita esimerkiksi YK:n yleiskokouksessa ja ihmisoikeusneuvostossa, EN:ssä ja EU:ssa. Suomi osallistuu myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistävän ERC-maaryhmän toimintaan sekä tukee samanmielisten valtioiden aloitteita sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämisestä.

Suomen suurlähetystöt eri maissa osallistuvat paikallisiin sateenkaari-ihmisten oikeuksia edistäviin tapahtumiin ja lausuntoihin muun muassa pride-tapahtumien ja kansainvälisen homo-, bi-, inter- ja transfobian vastaisen päivän (IDAHOBIT) yhteydessä. Suomen suurlähetystöt ovat monissa maissa myös itse järjestäneet sateenkaarikysymyksiin liittyviä tapahtumia yhteistyössä paikallisten ja kansainvälisten järjestöjen kanssa.

⁹³ Marinin hallitusohjelma (2019) 3.2 Suomi kokoaan suurempi maailmalla, tavoite 1.

⁹⁴ VN (2020) Valtioneuvoston ulko- ja turvallisuuspoliittinen selonteko, s. 39.

Suomi tukee kansainvälisten ja paikallisten sateenkaarijärjestöjen työtä suoraan sekä muun muassa Global Equality Fund -rahaston kautta.

Vahvistetaan systemaattisesti kansalaisyhteiskunnan tilaa ja toimintaedellytyksiä Suomessa ja maailmalla. Kansalaisjärjestöille suunnattua kehitysyhteistyörahoitusta nostetaan.

Marinin hallitusohjelma⁹⁵

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien parantaminen on yksi Suomen kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan painopisteistä. Suomi tukee seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvien kriminalisointien poistamista sekä muun näillä perusteilla syrjivän lainsäädännön ja syrjivien viranomais-toimien poistamista. Suomi edistää jokaisen oikeutta määritellä itse oma sukupuolensa ja seksuaalinen suuntautumisensa. Erityisesti nuorilla on oltava oikeus tietoon ilman seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai perhemuotoon liittyvää syrjintää.

Suomen tavoitteena on, että asiantuntijatasolla hyväksytyt Yogyakartaan periaatteet hyväksytään kansainvälisen ihmisoikeuspolitiikan lähtökohdaksi ja kansainvälisiksi toimintasuosituksiksi. Suomi tukee myös EU:n perusoikeusviraston toimintaa ja tekee yhteistyötä muun muassa Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun kanssa.⁹⁶

Suomi toimii EU:ssa ja muilla kansainvälisillä foorumeilla aktiivisesti ja järjestelmällisesti sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Suomi toimii niitä koskevan vakiintuneen terminologian ylläpitämiseksi kansainvälisissä instituutioissa. Sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistäminen on entistä tärkeämpää, kun universaalien ihmisoikeuksien ja sukupuolten tasa-arvon kyseenalaistaminen on lisääntynyt myös Euroopassa. Vastustus näyttäytyy usein niin sanottuna anti-gender-retoriikkana, jossa naisten ja sateenkaari-ihmisten oikeuksia vastustetaan kehystämällä ne 'gender-ideologiaksi'. Käsite viittaa tällaisessa liikehdinnässä käytettynä monenlaiseen sukupuolten tasa-arvon sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien vastustukseen.⁹⁷

Suomi toimeenpanee aktiivisesti EU:n ulkosuhteita koskevia LHBTI-suuntaviivoja osana EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä kahdenvälisissä suhteissaan. Ihmisoikeuspuolustajien tukemisessa Suomi painottaa naisihmisoikeuspuolustajien ja muiden

95 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.2 Suomi kokoaan suurempi maailmalla, tavoite 3.

96 UM:n verkkosivut: Suomen kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka.

97 Björk, Anna, Paavola, Juho-Matti, Strik, Tineke, Tanhua, Inkeri & Vainio, Arttu (2019) *Finland in the International Human Rights System*, s. 105–109; Centre for Feminist Foreign Policy (2021) *Power over Rights: Understanding and countering the transnational anti-gender movement*.

heikommissa asemassa olevien kuten sateenkaari-ihmisten oikeuksia puolustavien ihmis-oikeuspuolustajien tukemista⁹⁸.

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo näkyvät vahvasti Suomen kaikessa toiminnassa. Suomi pyrkii rakentamaan näiden asioiden edistämiseksi uusia kumppanuuksia erityisesti Afrikan, Aasian ja Latinalaisen Amerikan maiden kanssa.

Suomi kiinnittää erityistä huomiota haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden ja vähemmistöjen oikeuksien toteutumiseen ja osallisuuteen kehityspolitiikan valmistelussa. Toteutuksessa hyödynnetään näiden ryhmien omaa asiantuntijuutta.

Sukupuolinäkökulman vahvistamiseksi kehitysyhteistyössä Suomi tavoittelee vaiheittain EU:n linjauksen mukaisesti sitä, että uusista hankkeista 85 prosenttia sisältää sukupuolten välistä tasa-arvoa edistäviä tavoitteita sekä sukupuolten välisen tasa-arvon valtavirtaistamista kaikessa kehitysyhteistyössä.

Suomi edistää YK:n turvallisuusneuvoston Naiset, rauha ja turvallisuus 1325-päätöslauselman mukaisesti naisten osallistumista rauhanneuvotteluihin ja rauhanrakentamiseen painottaen naisten ja tyttöjen oikeuksien turvaamista rauhanprosesseissa. Kestävää rauhaa ei voi rakentaa epätasa-arvoisuutta ylläpitäville rakenteille.

Suomi jatkaa tukeaan Nuoret, rauha ja turvallisuus -teeman mukaisille toimille ja laatii kansallisen toimeenpano-ohjelman 2250-päätöslauselman toteuttamisesta.

Marinin hallitusohjelma⁹⁹

Suomi kiinnittää erityistä huomiota vähemmistöjen oikeuksien toteutumiseen YK:n kestävä kehityksen tavoitteita toteuttaessaan. Ihmisoikeuksien kunnioitus ja niiden edistäminen on Suomen kehityspolitiikan ja -yhteistyön suunnittelua ja toteutusta ohjaava periaate.

Yksi Suomen tukeman kehitysyhteistyön painopisteistä on naisten ja tyttöjen oikeuksien vahvistaminen mukaan lukien seksuaali- ja lisääntymisterveys ja -oikeudet. Kehitysyhteistyötoiminnassa otetaan huomioon sukupuolten tasa-arvo ja yhdenvertaisuus

98 Villa, Susan (2017) Ihmisoikeuspuolustajat yhä ahtaammalla – Miten Suomen tukea ihmisoikeuspuolustajille pitäisi kehittää?, s. 53.

99 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.2 Suomi kokoaan suurempi maailmalla, tavoitteet 1–3.

läpileikkaavina tavoitteina. Lisäksi Suomi edistää syrjimättömyyttä humanitaarisessa avussa.¹⁰⁰

Moniperustaiseen syrjintään puuttuminen on keskiössä monen Suomen tukeman kansalaisjärjestön kehitysyhteistyössä. Suomen kehitysyhteistyövaroilla toimivat suomalaiset ja kansainväliset kansalaisjärjestöt tukevat sateenkaari-ihmisten seksuaali- ja lisääntymis- ja oikeuksien toteutumista sekä edistävät heidän inklusiotaan hätätilanteissa. Suomen tuen avulla voidaan puuttua ihmisoikeusloukkauksiin esimerkiksi oikeusavun ja kapasiteetin vahvistamisen keinoin maissa, joissa sateenkaari-ihmiset kokevat erityistä syrjintää ja väkivaltaa. Usein uhkana on myös vankeus tai jopa kuolemantuomio.

Monet kansalaisjärjestöt ovat kenttätönsä puitteissa havainneet, että sateenkaari-ihmisten syrjintä on lisääntynyt koronapandemian aikana. Esimerkiksi heidän pääsyään peruspalvelujen ääreen on useissa maissa rajoitettu. Lisäksi liikkumisrajoitusten vaikutukset ovat erityisen haitallisia monelle sateenkaari-ihmiselle. Heidän kotiolonsa voivat olla vaikeita tai vaarallisia erityisesti konteksteissa, joissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin suhtaudutaan lähtökohtaisen kielteisesti.

Kehitysyhteistyön määrärahoihin on edistetty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden perusturvaa ja toimeentuloa tilanteissa, joissa he ovat joutuneet pandemian myötä vaikeutuneeseen tilanteeseen. Tuella on myös tuotettu ohjeistusta sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumiseksi pandemiavasteessa.

Osana Naiset, rauha ja turvallisuus -toimintaohjelmaa 2018–2021 Suomi kiinnittää erityishuomiota moniperustaiseen syrjintään mukaan lukien erityisesti seksuaalivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden asemaan sekä tuo aktiivisesti eri humanitaarisilla foorumeilla esiin tarpeen kiinnittää huomio naisiin ja tyttöihin haavoittuvissa tilanteissa, ml. vammaisten oikeudet, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt, ja toimii avunsaannin esteiden poistamiseksi¹⁰¹. Toimintaohjelma sisältää myös tavoitteen sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen tehostamisesta turvallisuussektorilla ja kriisinhallinnassa¹⁰².

Suomen kansallisen Nuoret, rauha ja turvallisuus -toimintaohjelman läpileikkaavana teemana toimii intersektionaalinen ajattelutapa. Ohjelma huomioi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten erityisen haavoittuvan aseman sekä kansainvälisesti että kansallisesti.¹⁰³

100 UM:n verkkosivut: [Suomen kehityspolitiikan tavoitteet ja periaatteet](#).

101 UM (2018) [Naiset, rauha ja turvallisuus: Suomen kansallinen toimintaohjelma 2018–2021](#), s. 45–54.

102 UM (2018) [Naiset, rauha ja turvallisuus: Suomen kansallinen toimintaohjelma 2018–2021](#), s. 45–46.

103 UM (2021) [Nuoret, rauha ja turvallisuus: Suomen kansallinen toimintaohjelma 2021–2024](#).

Eri hallinnonaloilla tehtävää kansainvälistä yhteistyötä käsitellään läpileikkaavasti selvityksen muissa osioissa.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Suomi jatkaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien aktiivista edistämistä kansainvälisesti.

- Jatketaan aktiivista ja aloitteellista sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämistä osana Suomen ihmisoikeusperustaista ulkopoliittikkaa niin monenkuin kahdenvälisessä toiminnassa. Edistetään sateenkaari-ihmisten oikeuksia entistä järjestelmällisemmin myös osana kehityspoliittikkaa.
- Seurataan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteita eri maissa sekä nostetaan havaittuja epäkohtia esille hiljaisen ja julkisen diplomatian keinoin tilanteesta kulloinkin riippuen.
- Jatketaan ja mahdollisuuksien mukaan lisätään taloudellista tukea kansainvälisille, alueellisille ja paikallisille toimijoille. Rahoituspäätöksissä olisi syytä painottaa erityisesti sateenkaari-ihmisten ja -järjestöjen osallisuuden toteuttamista toiminnan suunnittelussa ja sen toimeenpanossa.
- Kiinnitetään erityistä huomiota ihmisoikeuspuolustajien ja erityisen haavoittuvassa tilanteessa olevien henkilöiden ja ryhmien tukemiseen (esim. vammaiset ja eri vähemmistöihin kuuluvat sateenkaari-ihmiset).
- Vahvistetaan kansainvälisissä tehtävissä toimivien virkamiesten osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä niihin liittyvistä ihmisoikeusvelvoitteista.
- Varmistetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien riittävä huomioiminen kansainvälisissä koronapandemian vastaisissa toimenpiteissä.

3 Asenteet ja osallistuminen

Jokainen on oikeutettu kaikkiin ihmisoikeuksiin ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Jokainen on oikeutettu tasavertaisuuteen lain edessä ja erotuksetta yhtäläiseen lain suojaan riippumatta siitä, liittyykö asiaan jokin toinen ihmisoikeus. Lain tulee suojella kaikelta tällaiselta syrjinnältä ja taattava kaikille tasavertainen ja tehokas suoja kaikkea tällaista syrjintää vastaan.

Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä sisältää kaikkinaisen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan erottelun, poissulkemisen, rajoituksen tai etuoikeuden, joka tarkoituksellisesti tai tosiasiallisesti mitätöi tai vahingoittaa tasavertaisuutta lain edessä tai yhtäläistä lain suojaa tai kaikkien ihmisoikeuksien ja perusvapauksien yhdenvertaista tunnustusta, nautintaa tai harjoittamista. Seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä saattaa lisääntyä, ja usein lisääntyykin, muiden syrjintäperusteiden kautta, mukaan lukien sukupuoli, rotu, ikä, uskonto, vammaisuus, terveys tai taloudellinen tila.

(Yogyakartan periaate 2 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus tasavertaisuuteen ja syrjimättömyyteen)

Jokaisella on oikeus rauhanomaiseen kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen, mukaan lukien rauhanomaisen mielenosoituksen tarkoituksessa riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä. Henkilöt saavat, ilman syrjintää, muodostaa seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvia yhdistyksiä ja saada ne tunnustetuiksi sekä yhdistyksiä, jotka jakavat informaatiota henkilöistä tai henkilöille, joilla on moninaiset seksuaaliset suuntautumis- tai sukupuoli-identiteetit sekä helpottaa kommunikaatiota heidän välillään tai edistää heidän oikeuksiaan.

(Yogyakartan periaate 20 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus rauhanomaiseen kokoontumis- ja yhdistysvapauteen)

Jokaisella kansalaisella on oikeus osallistua julkisten asioiden hoitoon, mukaan lukien oikeus asettua ehdokkaaksi virkaan valintaa varten, ja hyvinvointiaan koskevien poliittisten käytäntöjen muotoiluun, sekä oikeus yhdenvertaiseen pääsyyn kaikille julkisen palvelun tasoille ja työskentelyyn julkisissa tehtävissä, mukaan lukien palvelu poliisivoimissa ja puolustusvoimissa, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

(Yogyakartan periaate 25 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus osallistua julkiseen elämään)

3.1 Asenneilmapiiri ja syrjintä

Asenneilmapiiri seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan on kehittynyt myönteiseen suuntaan. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien uudistaminen on edistänyt sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaan syrjintään puuttumista, mutta syrjinnän aliraportointiin ja moniperuustaisuuteen tulisi kiinnittää lisää huomiota. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuu aiempaa äänekkäämpää vastustusta julkisessa keskustelussa.

Viranomaisia ja muita valtion edustajia olisi kehotettava edistämään lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien suvaitsemista ja kunnioittamista niiden osallistuessa vuoropuheluun kansalaisyhteiskunnan keskeisten edustajien kanssa, mukaan lukien joukkoviestimet ja urheilujärjestöt, poliittiset järjestöt ja uskonnolliset yhdyskunnat.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁰⁴

Yhteiskunnalliset asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat muuttuneet pääsääntöisesti aiempaa myönteisemmiksi. Vuonna 2019 julkaistun Eurobarometrin mukaan 80 % suomalaisista ajattelee, että homoilla, lesboilla ja biseksuaaleilla pitää olla samat oikeudet kuin heteroseksuaaleilla. 68 % oli sitä mieltä, että transsukupuolisten henkilöiden pitäisi saada virallisiin asiakirjoihin omaa identiteettiään vastaava sukupuolimerkintä.¹⁰⁵

FRA:n HLBTI-kyselyyn vastanneista suomalaisista 70 %:n mielestä yleinen asenneilmapiiri HLBTI-ihmisiä kohtaan on parantunut viimeisten viiden vuoden aikana. Toisaalta 11 % vastaajista oli sitä mieltä, että ennakkoluulot ja kielteiset asenteet HLBTI-ihmisiä kohtaan olivat lisääntyneet.¹⁰⁶ Suurimmaksi syyksi myönteiseen kehitykseen koettiin HLBTI-ihmisten entistä näkyvämpi ja aktiivisempi osallistuminen arkielämään (74 %). Toiseksi entien taustalla nähtiin lainsäädännössä ja toimintatavoissa tapahtunut positiivinen kehitys (62 %).¹⁰⁷ Tässä viitataan todennäköisesti vuonna 2015 muutettuihin yhdenvertaisuuslakiin ja tasa-arvolakiin, vuonna 2017 samaa sukupuolta olevien avioliiton mahdollistaneeseen avioliittolain muutokseen sekä yleisesti hallinnon erilaisiin hankkeisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien toteutumisen vahvistamiseksi.¹⁰⁸

¹⁰⁴ CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 8.

¹⁰⁵ Euroopan komissio (2019) [Discrimination in the EU](#). Special Eurobarometer 493; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

¹⁰⁶ FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

¹⁰⁷ FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

¹⁰⁸ OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

YK:n ihmisoikeuskomitea suositteli keväällä 2021 Suomea vahvistamaan toimiaan kaikkinaisen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän, väkivallan ja sosiaalisen stigmatisoinnin lopettamiseksi sekä varmistamaan tällaisten tekojen uhreille pääsyn tehokkaisiin oikeussuojakeinoihin.¹⁰⁹

Työpajoissa korostettiin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia edistävillä lakimuutoksilla on tärkeä rooli myönteisen asenneilmapiirin luomisessa. Niillä on sekä symbolista merkitystä että konkreettisia vaikutuksia ihmisten arkisiin kohtaamisiin. Esimerkiksi avioliittolain uudistamisen myötä yhä useampi henkilö on osallistunut samaa sukupuolta olevien parien häjjuhliin. Myönteisen asenneilmapiirin luomista edesauttaisi jatkossakin keskeisten sateenkaari-ihmisten oikeuksia edistävien lainsäädäntöhankkeiden toteuttaminen kuten sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lainsäädännön uudistaminen itsemääräämisoikeuteen perustuvaksi.

Asenneilmapiirin kehitys eri puolilla Suomea ja eri ryhmien välillä on monivah-teista. Yleisesti ottaen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvien asenteiden koetaan olevan myönteisempiä suurissa kaupungeissa ja niiden lähiseuduilla kuin pienillä paikkakunnilla. Sateenkaari-ihmisten on myös huomattu muuttavan muuta väestöä useammin pieniltä paikkakunnilta pääkaupunkiseudulle ja suurimpiin kaupunkeihin¹¹⁰.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ryhmien välillä on eroja, ja esimerkiksi transsukupuoliset kokevat jatkuvasti arjessaan vaikeita tilanteita sen vuoksi, että heidän sukupuoltaan kummeksutaan tai epäillään tai heidät sukupuolitetaan väärin¹¹¹. Toisaalta viimeisimpään Kouluterveyskyselyyn vastanneiden sateenkaarinuorten vastauksissa ei useimmissa kysymyksissä havaittu merkittäviä eroja alueellisesti tai seksuaalivähemmistöihin ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten välillä.

Perusoikeusbarometrissä on havaittu eroja eri väestöryhmien asennoitumisessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Esimerkiksi ajatus homosta, lesbosta tai biseksuaalista naapurina on epämukava 29 %:lle venäjänkielisistä vastaajista. Vammaisista ja toimintarajoitteisista näin kokee 18 % ja arabiankielisistä 16 %. Koko väestön kohdalla vastaava osuus on 11 %, ja ruotsinkielisillä vain 5 %.¹¹²

109 [CCPR/C/FIN/CO/7](#), § 21 (a).

110 Lehtonen, Jukka (2006) [Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa: Keinoja ja ideoita yhdenvertaisuuden tueksi](#), s. 21–25.

111 Lepola, Outi (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

112 OM (2021) [Perusoikeusbarometri](#); (2021); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

EN:n ministerikomitea suosittelee, että jäsenvaltiot varmistavat, että syrjinnän uhrit ovat tietoisia tehokkaista oikeussuojakeinoista kansallisissa viranomaisissa, että he voivat käyttää näitä oikeussuojakeinoja ja että syrjinnän vastaisiin toimiin sisältyy tarvittaessa oikeudenloukkauksista määrättävät seuraamukset sekä riittävän hyvityksen antaminen syrjinnän uhreille.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹¹³

Myönteisestä asennemuutoksesta huolimatta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva syrjintä on edelleen yleistä. FRA:n HLBTI-kyselyssä kaikista suomalaisvastaajista 31 % kertoi kokeneensa syrjintää eri elämänalueilla viimeisten 12 kuukauden aikana. Ryhmäkohtaisessa tarkastelussa vastaukset noudattelevat pitkälti koko vastaajaryhmää koskevaa tulosta, mutta intersukupuoliset poikkeavat joukosta selvästi, sillä heistä 70 % kertoo kokeneensa syrjintää. Myös transihmiset olivat kokeneet syrjintää muita enemmän. Heistä 46 % vastasi myöntävästi kysymykseen.¹¹⁴

Syrjintää oli FRA:n kyselyn perusteella koettu eniten kahviloissa, ravintoloissa, baareissa ja vastaavissa paikoissa. Näissä paikoissa syrjintäkokemuksia oli 15 %:lla vastaajista. Ryhmäkohtaisessa tarkastelussa kahviloissa ja vastaavissa paikoissa syrjintäkokemuksia oli eniten intersukupuolisilla (23 %). Myös viimeisin syrjintäkokemus oli tapahtunut useimmin kahvilassa tai vastaavassa paikassa (27 %). Viimeisin syrjintäkokemus oli tapahtunut sosiaali- ja terveyspalveluissa 22 %:lla ja työpaikalla 20 %:lla kaikista vastaajista.¹¹⁵

Tiedonkeruun perusteella tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien uudistaminen on vahvistanut sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaan syrjintään puuttumista. Lainsäädännön, syrjintää valvovien valtuutettujen ja yleisemmän yhteiskunnallisen keskustelun kehityksen myötä syrjintätapauksia raportoidaan aiempaa enemmän. Suurin osa seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella tapahtuvasta syrjinnästä jää kuitenkin yhä ilmoittamatta viranomaisille.

FRA:n HLBTI-kyselyn vastaajista 92 % ei ollut raportoinut viimeisimmästä syrjintäkokemuksestaan lainkaan. Vastaajista 40 % koki, ettei viimeisin tapaus ollut raportoinnin arvoinen, ja 38 % jätti raportoimatta, koska ei uskonut, että siitä seuraisi mitään. Vastaajista 60 % kertoi kuitenkin tietävänsä ainakin yhden syrjintäkysymyksiä käsittelevän

113 [CM/Rec\(2010\)5](#), suositus 3.

114 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

115 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

tahon, ja 75 % ilmoitti tuntevensa jonkun organisaation, joka tukee tai neuvoo syrjinnän uhriksi joutunutta.¹¹⁶

Jäsenvaltioita kehoitetaan toteuttamaan toimet, joilla varmistetaan, että kansallisen lain säännökset, joilla kielletään tai estetään syrjintä, suojaavat myös moniperusteiselta syrjinnältä, mukaan lukien seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä; kansallisille ihmisoikeusjärjestelmille olisi annettava laajat valtuudet, jotta ne voivat puuttua tällaisiin asioihin. EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹¹⁷

Sateenkaari-ihmisten kokeman moniperustaisen syrjinnän tunnistaminen on parantunut, mutta siitä tarvittaisiin lisää tietoa. Oikeusministeriön koordinoiman Rainbow Rights -hankkeen osana teetetyssä selvityksessä haastateltiin 27 henkilöä, jotka kuuluivat sekä seksuaali- tai sukupuoli vähemmistöön (jotkut molempiin) että etnisiin tai uskonnollisiin vähemmistöihin tai vammaisiin (jotkut useampaan näistä). Selvitystä varten haastatellut henkilöt olivat useimmiten kokeneet moniperustaista syrjintää eri tilanteissa eri syistä, esimerkiksi tietyissä tilanteissa etnisyytensä vuoksi, toisissa taas homoseksuaalisuutensa vuoksi. Esille nousi kuitenkin myös tilanteita, joissa eri vähemmistöihin kuuluminen on vaikuttanut samanaikaisesti samassa syrjintätilanteessa. Moniperustaisen syrjinnän osalta voi uhrin olla erityisen vaikeaa ilmoittaa tapahtuneesta millekään taholle, koska hänen voi olla vaikea eritellä, mistä syystä syrjintää on tapahtunut.¹¹⁸

UM on rahoittanut tutkimushankkeen saamelaisten kokemasta moniperustaisesta syrjinnästä erityisesti vammaisuuden ja seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuulumisen perusteella¹¹⁹.

Romanipoliittinen ohjelma 2018–2022 huomioi seksuaalisen suuntautumisen perusteella tapahtuvan moniperustaisen syrjinnän ja sisältää toimenpiteen yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokoulutusten lisäämisestä¹²⁰.

116 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

117 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 46.

118 Lepola, Outi (2018) *Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvien kokemana*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

119 Olsén, Laura, Heinämäki, Leena & Harkoma, Assi (2018) *Human Rights and Multiple Discrimination of Minorities within Minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities*.

120 STM (2018) *Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018–2022*, s. 40.

Kotouttamistyötä tekevien viranomaisten tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt. Osaamista on vahvistettu esimerkiksi kunniaan liittyvän väkivallan torjuntaa sekä itsemääräämisoikeutta käsittelevien koulutusten avulla.

Työpajoissa huomioitiin, että viime vuosien aikana kansalaisyhteiskuntaan on perustettu sateenkaarijärjestöjä, jotka edustavat entistä moninaisemmin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä. Sateenkaarijärjestöt tunnistavat paremmin eri vähemmistöjen asemaa, ja keskustelu intersektionaalista lähestymistavasta on lisääntynyt sateenkaaritoimijoiden keskuudessa.

Myönteisenä kehityskulkuna tunnistettiin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ymmärretään tänä päivänä aiempaa vahvemmin lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tähän ovat vaikuttaneet erityisesti lapsiasiavaltuutetun toimet kuten vuosina 2015–2019 toimineen HLBTI ja lapset -työryhmän perustaminen, lapsijärjestöjen aktiivisuus sekä kansainvälisen ihmisoikeusnormiston kehitys. Keväällä 2021 lapsiasiavaltuutettu on kerännyt sateenkaarilasten ja -nuorten kokemustietoa Nuoret neuvonantajat -tapaamisessa¹²¹.

Tiedonkeruun perusteella lisää tietoa tarvittaisiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvästä asenneilmapiiristä ja heihin kohdistuvasta syrjinnästä erityisesti eri kieli- ja kulttuuriryhmissä. Esimerkiksi kansalaisyhteiskunnan seurantaraportissa romanipoliittisen toimintaohjelmasta on kiinnitetty huomiota seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien romaninuorten kokemuksiin ja heidän ulossulkemiseensa sekä romaniyhteisössä että valtavirtayhteiskunnassa¹²².

Hengellisissä ja uskonnollisissa yhteisöissä toimivien sateenkaari-ihmisten kokemuksiin ongelmiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kohtaamaa moniperustaista syrjintää tarkastelleessa selvityksessä uskonnolliseen vähemmistöön kuuluvat kertoivat kohdanneensa kielteistä suhtautumista seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen vuoksi. Toisaalta myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien joukossa oli kielteisiä asenteita uskonnollisia sateenkaari-ihmisiä kohtaan.¹²³

121 Lapsiasiavaltuutetun verkkosivut: [Lasten kuulemiset](#).

122 Suomen Romaniyhdistys (2020) [Kansalaisyhteiskunnan seurantaraportti kansallisen romanipoliittisen ohjelman toimeenpanosta Suomessa: Osallisuustoimenpiteiden puutteiden tunnistaminen](#), s. 14.

123 Lepola, Outi (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

Tähän selvitykseen haastateltujen järjestöjen mukaan joidenkin uskonnollisten yhteisöjen asenteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan ovat muuttuneet myönteisemmiksi, mutta useissa yhteisöissä asenteet ovat edelleen kielteisiä. Hyvinä käytäntöinä voidaan nostaa esiin esimerkiksi Kirkkohallituksen toimet kaikille ihmisille turvallisten seurakuntien edistämiseksi¹²⁴.

Haastatteluissa tuotiin esiin, että osassa tiukemmista uskonnollisista yhteisöistä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia henkilöitä eristetään yhteisöstään, ja että sateenkaari-ihmiset joutuvat usein salaamaan seksuaalisen suuntautumisensa tai sukupuoli-identiteettinsä. Tällä voi olla erittäin haitallisia seurauksia henkilön mielenterveydelle.

Ongelmaksi koetaan lisäksi se, että viranomaiset eivät puutu riittävästi sellaisiin tilanteisiin, joissa ammattilaiset jättävät uskonnonvapauden nimissä toteuttamatta heitä ohjaavien asiakirjojen velvoitteita. Tällaiset tilanteet ovat järjestöjen mukaan huomattavissa erityisesti kasvatus- ja opetuslalla sekä sosiaali- ja terveysalalla.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvia muslimeita edustavan järjestön mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat muslimit kohtaavat syrjintää niin sateenkaariyhteisön, konservatiivisten muslimien kuin valtaväestön taholta. Ongelmalliseksi koetaan, että sateenkaareville muslimeille ei ole tällä hetkellä tarjolla turvallisia rukouspaikkoja tai muita uskonnollisia palveluja Suomessa.

Järjestöjen mukaan erityistä huomiota tulisi kiinnittää sateenkaarilasten ja -nuorten asemaan hengellisissä ja uskonnollisissa yhteisöissä. Lisäksi olisi huomioitava, että hengellisissä ja uskonnollisissa yhteisöissä käydään sateenkaarikysymyksistä myös hyväksyntään pyrkivää keskustelua. Näkemykset aiheesta voivat vaihdella yhteisöjen sisällä.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuu aiempaa äänekkäämpiä vastareaktioita yhteiskunnallisessa keskustelussa. Työpajoissa ja haastatteluissa korostettiin, että selvityksen ulko- ja turvallisuuspoliittisessa osiossa tarkastellut anti-gender-retoriikkaan nojaavat puheenvuorot ovat yleistyneet myös Suomen julkisessa keskustelussa ja poliittisessa kielenkäytössä. Järjestöjen mukaan konservatiivinen anti-gender-liikkeitä on Suomessa näkynyt varsinkin fundamentalististen uskonnollisten yhteisöjen ja oikeistopopulististen liikkeiden toimintana transihmisten oikeuksien vastustamiseksi. Eriyisesti vastustuksen nähdään kohdistuneen sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja vanhempien oikeuksien edistämiseen. Vastareaktioiden haitalliset seuraukset kasaantuvat tiedonkeruun perusteella transihmisille ja uskonnollisiin yhteisöihin kuuluville sateenkaari-ihmisille.

124 Kirkkohallitus (2019) [Turvallinen seurakunta](#). Suomen ev.-lut. kirkon julkaisuja 79.

Lisääntynyt yhteiskunnallinen keskustelu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksista on työpajoissa ja haastatteluissa kerättyjen näkemysten mukaan sekä vauhdittanut myönteistä asenneilmapiiriä että lisännyt heihin kohdistuvaa häirintää ja syrjintää. Avio- ja liittolain uudistamisen jälkeen haitalliset vaikutukset ovat kohdistuneet erityisesti transihmisiin, kun yhteiskunnallinen keskustelu translakiin liittyvistä ihmisoikeusongelmista on lisääntynyt. Sateenkaariperheiden jäsenjärjestökyselyiden mukaan tänä päivänä myös aiempaa useammat sateenkaariperheelliset henkilöt pelkäävät heihin kohdistuvaa syrjintää. Lisäksi koronatilanne voi vaikuttaa asenneilmapiirin kehitykseen negatiivisesti kuten joissakin maissa on tapahtunut¹²⁵.

Työpajoissa korostettiin, että sateenkaarikysymyksiin liittyvän julkisen keskustelun polarisoituminen voi edellä mainittujen haitallisten seurauksien lisäksi kaventaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksiin liittyvää keskustelutilaa yhteiskunnassa. Toisaalta se voi joutaa myönteisiin seurauksiin yhteiskunnassa pitkällä aikavälillä, kun yhä useampi ihminen päätyy muodostamaan kysymyksiin oman kantansa.

ECRI on Suomea koskevassa raportissaan suosittanut viranomaisia rohkaisemaan julkisuuden henkilöitä ja etenkin poliitikkoja reagoimaan nopeasti ja paitsi tuomitsemaan kaikenlaisen rasistisen ja homo/transfobisen puheen, myös pyrkimään vahvistamaan niitä arvoja, jota tämänkaltaisen puhe uhkaa.¹²⁶

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Asenneilmapiiri seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan muuttuu myönteisemmäksi rakentavan ja tietopohjaisen yhteiskunnallisen keskustelun myötä.

- Parannetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa yhteiskunnassa erityisillä lainsäädännöllisillä toimilla kuten uudistamalla sukupuolen juridista vahvistamista koskeva lainsäädäntö itsemääräämisoikeuteen perustuvaksi.
- Järjestetään koulutusta sateenkaarikysymyksistä sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sisäisistä eroista viestintäalan ammattilaisille. Myös eri hallinnonaloilla tehtävissä viestinnällisissä toiminnoissa olisi jatkettava seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista.

¹²⁵ Lehtonen, Jukka (2020) [Yhdenvertainen virus? HLBTI-ihmiset koronakriisissä](#). Poliitikasta.fi-sivuston blogi.

¹²⁶ CRI(2019)38, suositus 8 (§ 48).

- Tuetaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomiointia hengellisissä ja uskonnollisissa yhteisöissä.
- Varmistetaan, että sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumista viranomais-toiminnassa tai julkisissa palveluissa ei rajoiteta uskonnonvapautteen vedoten.
- Jatketaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemaa tarkastelevien erillisten tutkimushankkeiden rahoittamista. Sateenkaarinäkökulmat olisi myös sisällytettävä nykyistä vahvemmin kansallisiin kyselytutkimuksiin ja niiden pohjalta tehtäviin julkaisuihin.
- Kerätään lisää tietoa anti-gender-liikehdinnästä Suomen kontekstissa. Lisätään viranomaisten tietoisuutta ja keskinäistä tiedonvaihtoa aiheesta.

Sateenkaari-ihmisten tietoisuus omista perus- ja ihmisoikeuksistaan sekä oikeussuojakeinoistaan vahvistuu.

- Viestitään syrjintään liittyvistä oikeussuojakeinoista kohdennetusti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille, jotta heidän kynnyksensä niiden käyttämiseksi madaltuisi.
- Kehitetään nykyisten oikeussuojakeinojen saatavuutta moniperustaista syrjintää kokeneille.

3.2 Osallistumisoikeudet

Sateenkaarijärjestöjen rahoitus ja osallistaminen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ovat vahvistuneet. Nykyiset avustusjärjestelmät eivät kuitenkaan vastaa riittävästi järjestöjen muuttuneisiin tarpeisiin. Keskeinen este sateenkaari-ihmisten osallistumisoikeuksien toteutumiselle on heihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän lisääntyminen.

Käynnistetään vuoteen 2025 ulottuva hallinnonalat ylittävä demokratiaohjelma. Demokratiaohjelmalle keskeistä on kouluopetuksen ja koulujen toimintakäytäntöjen kehittäminen. Sillä myös tuetaan lasten ja nuorten valmiuksia vaikuttaa omassa lähiympäristössään ja laajemmin yhteiskunnassa, ulkopuolisuutta kokevien osallisuuden vahvistamista, kansalaisjärjestöjen autonomian ja toimintaedellytysten turvaamista sekä lähidemokratian vahvistamista.

Hallitus turvaa osallisuuden ja monimuotoisen kansalaistoiminnan edellytykset valtakunnallisesti, alueellisesti ja paikallisesti.

Kansalaisyhteiskunnan toimintaedellytyksiä vahvistetaan. Eriarvoisuutta torjutaan osallisuudella. Kaikkien mahdollisuutta merkitykselliseen kansalaistoimintaan edistetään ja turvataan järjestöjen toiminnan autonomisuus.

Järjestöjen avustusten ja rahoituksen riittävyyttä seurataan muuttuvassa toimintaympäristössä.

Marinin hallitusohjelma¹²⁷

Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksia puolustavia kansalaisjärjestöjä kuullaan asianmukaisesti sellaisten toimien hyväksymisestä ja täytäntöönpanosta, jotka voivat vaikuttaa näiden henkilöiden ihmisoikeuksiin.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹²⁸

Sateenkaarijärjestöjen osallistaminen yhteiskunnalliseen päätöksentekoon on vahvistunut, mutta nykyiset rahoituskanavat eivät vastaa riittävästi järjestöjen muuttuneisiin tarpeisiin. Työpajoissa tuotiin ilmi, että viranomaisten yhteydenotot sateenkaarijärjestöihin ovat lisääntyneet erityisesti tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuslakien uudistamisen seurauksena. Tästä huolimatta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmat jäävät yhä liian usein sivuun politiikkatoimien suunnittelussa. Järjestöjen mukaan viranomaiset eivät tunnista riittävän hyvin eri sateenkaaritoimijoita, minkä seurauksena lausunto- ja kuulemispyynnöt lähetetään sateenkaarijärjestöihin usein hyvin suppealla jakelulla.

Sateenkaarijärjestöille kohdistuvan rahoituksen kokonaismäärä on järjestöjen mukaan kasvanut viime vuosina. Nykyisten avustuskäytäntöjen ei kuitenkaan koeta tukevan riittävästi sateenkaarijärjestöjen pysyviä perustoimintoja, joiden avulla vastataan esimerkiksi osallistamispyyntöjen määrän kasvuun. Avustusehtoihin liittyvien rajoitteiden vuoksi sateenkaarijärjestöissä ei kyetä tarjoamaan oikeudellista apua syrjintää kokeneille tai vastaamaan kasvaneeseen tarpeeseen parantaa järjestöjen toiminnan ja toimitilojen turvallisuutta niihin kohdistuvien vihatekojen tai vihatekojen uhan vuoksi. Alustavan tutkimustiedon mukaan koronatilanteen haitalliset vaikutukset sateenkaarijärjestöjen resursseihin herättävät huolta, kun veikkaustulot pienenevät¹²⁹.

127 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 1 & 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi, tavoite 3.

128 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 12.

129 Lehtonen, Jukka (2020) [HLBTI-ihmiset ja järjestöt koronavuorissa – tutkimustietoa tarvitaan](#). Tutkijablogi WeAll-hankkeen sivuilla. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Projektiavustusten hakuajat koetaan tiukoiksi, mistä aiheutuu haasteita pienille sateenkaarijärjestöille ja erityisesti transjärjestöille. Työpajoissa ja haastatteluissa korostettiin tarvetta erityisesti transjärjestöjen ja sateenkaarevien saamelaisten puolesta toimivien organisaatioiden taloudelliselle tukemiselle. Esiin nostettiin myös, että tehtävien kasautuminen usein pienelle vapaaehtoisten joukolle voi aiheuttaa haasteita järjestötoimijoiden jaksamiselle.

Hallituskauden aikana toteutetaan poikkihallinnollisesti toimenpiteitä, joilla puututaan nykyistä vahvemmin järjestelmälliseen häirintään, uhkailuun ja maalittamiseen, joka uhkaa sananvapautta, viranomaistoimintaa, tutkimusta ja tiedonvälitystä. Turvataan edellä mainittujen rikosten torjuntaan ja selvittämiseen riittävät resurssit sekä osaaminen.

Marinin hallitusohjelma¹³⁰

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet suojatakseen tehokkaasti lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden ihmisoikeuksien puolustajia heihin mahdollisesti kohdistuvilta vihamielisyyksiltä ja hyökkäyksiltä – myös silloin, kun valtion toimijoiden väitetään syyllistyvän niihin –, jotta nämä ihmisoikeuksien puolustajat voivat toimia vapaasti siten, että noudatetaan ministerikomitean julistusta Euroopan neuvoston toiminnasta ihmisoikeuksien puolustajien suojaamisen parantamiseksi ja heidän toimintansa edistämiseksi.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹³¹

Sateenkaaritoimijoihin kohdistuvan vihapuheen kasvu ja häirinnän monimuotoistuminen estävät heidän osallistumisoikeuksiensa toteutumista. Työpajoissa tunnistettiin seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen osallistumisoikeuksien toteutumisessa hyviksi askeliksi, että yhä useamman poliittisen puolueen vaalilistoilla on nykyisin seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöihin kuuluvia ehdokkaita. Sateenkaari-ihmisillä on kuitenkin muuta väestöä korkeampi kynnyksen lähteä mukaan poliittiseen toimintaan heihin kohdistuvan vihapuheen ja häirinnän vuoksi.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa tuotiin esiin, että seksuaali- ja sukupuoli vähemmistöjen ja erityisesti transihmisten oikeuksien parissa toimiviin tahoihin on alkanut viime vuosien aikana kohdistua aiempaa järjestelmällisempää maalittamista, joka pyrkii sateenkaaritoimijoiden vaientamiseen. Maalittaminen tarkoittaa sisäministeriön työryhmän

130 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 4.

131 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 11.

mukaan toimintaa, jossa yksittäinen henkilö omin toimin tai muita mobilisoimalla käynnistää tai kannustaa yhteen kohteeseen kohdistuvan järjestäytyneen häirinnän, joka voi olla suoraa tai epäsuoraa. Keinoja ovat muun muassa mustamaalaaminen, yksityisluontoisten tietojen levittäminen tai uhkaaminen. Maalittaminen voi kohdistua myös henkilöön hänen läheistensä kautta. Maalittamisen tavoitteena on vaikuttaa ihmisiin tai yhteiskunnan rakenteisiin ja instituutioihin sekä erityisesti niitä kohtaan tunnettuun luottamukseen.¹³²

Viha kohdistuu järjestöjen mukaan erityisesti transtaustaisiin ja rodullistettuihin aktivisteihin. Julkiset hyökkäykset aiheuttavat pelkoa ja rajoittavat erityisesti transjärjestöjen toimintamahdollisuuksia. Ongelmallisena pidetään toimijoiden jäämistä ilman tukea, sillä teoista tehdyt rikosilmoitukset jätetään usein tutkimatta. Vihapuheeseen ja -rikoksiin liittyviä kysymyksiä käsitellään tarkemmin selvityksen seuraavassa osiossa.

Lisäksi selvityksen tiedonkeruussa huomioitiin, että koronatilanne on estänyt pride-tapahtumien järjestämistä ja vaikeuttanut erityisesti usean valtion alueilla toimivien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien saamelaisten kokoontumista.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sateenkaari-ihmisten osallistumisen ja järjestötoiminnan edellytykset varmistetaan muuttuvassa toimintaympäristössä.

- Vahvistetaan sateenkaarijärjestöjen kuulemista heitä koskevassa päätöksenteossa. Lisäksi tulisi laajentaa viranomaisten tietoisuutta eri sateenkaari-toimijoista.
- Kartoitetaan sateenkaarijärjestöjen ja erityisesti transjärjestöjen näkemyksiä nykyisten järjestöavustuskäytäntöjen toimivuudesta ja puutteista.
- Kerätään lisätietoa sateenkaari-toimijoihin kohdistuvasta maalittamisesta ja vihapuheesta esimerkiksi teettämällä aiheeseen liittyvä selvitys osana valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoimintaa (VN TEAS).
- Lisätään järjestöavustusten jakamisesta vastaavien toimijoiden tietoisuutta sateenkaari-toimijoiden häirintään liittyvistä kysymyksistä. Lisäksi olisi kehitettävä neuvonta- ja tukipalveluiden toimintaa.
- Varmistetaan sateenkaarijärjestöjen rahoitus koronatilanteen aiheuttamista muutoksista huolimatta.

¹³² Sisäministeriö (2021) [Maalittamisen vastaisten toimien tehostaminen: Työryhmäraportti](#).

- Suunnitellaan kohdennettuja toimenpiteitä sateenkaari-ihmisten osallistumisoikeuksien tukemiseksi.

4 Viharikokset ja turvallisuus

Jokaisella, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä, on oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen ja valtion suojaan väkivaltaa tai ruumiinvammaa vastaan, niin valtion viranomaisten kuin minkä tahansa yksilön tai ryhmän taholta.

(Yogyakartan periaate 5: Oikeus henkilökohtaiseen turvallisuuteen)

Jokaisella, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai sukupuolitetuista piirteistä, on oikeus valtion suojaan viranomaisten tai yksilön tai ryhmän harjoittamaa väkivaltaa, syrjintää tai muuta haittaa vastaan.

(Yogyakarta+10-periaate 30: Oikeus valtion antamaan suojeluun)

Jokaisella vainon kohteeksi joutuneella, mukaan lukien seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvä vaino, on oikeus hakea ja nauttia turvapaikkaa muissa maissa. Valtio ei saa siirtää, poistaa tai karkottaa henkilöä mihinkään sellaiseen valtioon, jossa henkilöllä on hyvin perusteltu pelko joutua kidutuksen, vainon tai minkä tahansa muun julman, epäinhimillisen ja alentavan kohtelun tai rangaistuksen kohteeksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

(Yogyakartan periaate 23 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus turvapaikan hakemiseen)

4.1 Viharikokset ja vihapuhe

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvat viharikokset ja vihapuhe ovat yhä merkittävä ongelma, vaikka viranomaisten toimet niihin puuttumiseksi ovat vahvistuneet. Sateenkaari-ihmisiin kohdistuu vihaperusteista väkivaltaa, ja vihapuhe on saanut uusia muotoja. Merkittävä osa tapauksista jää ilmoittamatta viranomaisille.

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita vaihtamaan parhaita käytäntöjä hltiq-henkilöiden suojelemiseksi vihapuheelta ja viharikoksilta.
EU:n HLBTIQ-strategia¹³³

Viranomaisten osaaminen ja toimet viharikoksiin ja vihapuheeseen puuttumiseksi ovat vahvistuneet viime vuosina. OM:n koordinoima kansainvälinen Against Hate -hanke keskittyi viharikosraportoinnin kehittämiseen, viranomaisten toimintavalmiuksien vahvistamiseen ja viharikosten uhrien tukemiseen vuosina 2017–2019. Hankkeen aikana tuotettiin koulutusmateriaaleja, käsikirja, podcasteja ja suosituksia viharikosten ja -puheen vastaiseen työhön.¹³⁴ Vuosina 2018–2019 sisäministeriön (SM), OM:n sekä opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) asettamassa hankkeessa valmisteltiin suositukset toimista vihapuheen ja nettikiusaamisen torjunnan tehostamiseksi¹³⁵.

Viharikosten ja -puheen vastaista työtä tehostetaan edelleen OM:n koordinoimassa Tiedolla vihaa vastaan -hankkeessa vuosina 2019–2021. Hankkeessa muun muassa kehitetään tiedonkeruuta ja viharikosraportointia sekä paikallistason yhteistyötä.¹³⁶ Osana hanketta oikeusministeriö järjestää koulutuksia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvista viharikoksista yhdessä järjestöjen kanssa sekä tuottaa materiaalia aiheesta. Hanke on tuottanut poliiseille yhdenvertaisuusasioiden verkkokoulutuksen, jonka kaikki poliisit ovat velvoitettuja käymään. Lisäksi SM ja poliisi toteuttavat nuorille kohdistettua vihapuheeseen liittyvää Älä viesti vihalla! -viestintäkampanjaa osana hanketta¹³⁷.

Viharikosten ja -puheen vastaisia toimia jatketaan vuoden 2021 alussa käynnistyneessä EU-rahoitteisessa Osaavat-hankkeessa, jossa muun muassa suunnitellaan viharikosten ja syrjinnän vastaisen työn osaamiskeskus ja testataan sen toimintoja. Lisäksi viharikosten ja -puheen vastaisissa toimissa tehdään yhteistyötä verkkoalustojen kanssa ja EU-tasolla.

133 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 15.

134 Yhdenvertaisuus.fi: *Against Hate -hanke*.

135 SM (2019) *Sanat ovat tekoja: Vihapuheen ja nettikiusaamisen vastaisten toimien tehostaminen*.

136 OM:n verkkosivut: *Tiedolla vihaa vastaan -hanke*.

137 SM:n verkkosivut: *Älä viesti vihalla! -kampanja*.

Vihapuheesta on tuotettu tietoa valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnassa. Vuonna 2019 julkaistu Viha vallassa -tutkimus tarkasteli vihapuheen vaikutuksia yhteiskunnalliseen päätöksentekoon¹³⁸. Vihapuheen ja häirinnän vaikutuksia niiden kohteeksi joutuneille on kartoitettu myös vuonna 2016 julkaistussa selvityksessä¹³⁹.

Rikosoikeudelliseen näkökulmaan liittyen työpajoissa tunnistettiin myönteiseksi kehitykseksi valtakunnansyyttäjän aktiiviset toimet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaan vihapuheeseen puuttumiseksi viime vuosina. Lisäksi sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella on hiljattain kovennettu rangaistusta yhdessä tuomiossa¹⁴⁰.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva vihaperusteinen väkivalta on yhä merkittävä ongelma. FRA:n kyselyn mukaan viimeisen viiden vuoden aikana noin 10 % vastaajista lähes kaikissa vastaajaryhmissä oli joutunut fyysisen tai seksuaalisen hyökkäyksen kohteeksi HLBTI-taustansa vuoksi. Poikkeuksen tekevät intersukupuoliset, joista 18 % oli joutunut kyseisenlaisen hyökkäyksen kohteeksi.

Viimeisimmässä tapauksessa oli kaikkien vastaajien kohdalla yleisimmin kyse fyysisestä iskusta (70 %), mutta homomiehet olivat joutuneet sellaisen uhriksi useimmin (83 %). Seksuaalisen väkivallan uhriksi olivat useimmin joutuneet biseksuaaliset naiset (50 %) ja transihmiset (42 %). Yleensä iskun tekijöitä oli enintään yksi, mutta homomiehet olivat joutuneet eniten useamman kuin yhden tekijän kohteeksi (31 %). Useimmiten hyökkääjä oli tuntematon (56 % kaikista vastaajista).

Tekopaikan osalta viimeisin hyökkäys oli kaikkien vastauksia tarkastellessa tapahtunut useimmiten kadulla, puistossa tai vastaavassa paikassa (43 %), kahvilassa, ravintolassa tai baarissa (26 %) ja kotona (11 %). Yksittäisten vastaajaryhmien vastaukset noudattavat pitkälti samaa jakoa, mutta transihmisten kohdalla nousee tekopaikkana esille myös koti, jossa oli tapahtunut 19 % heihin kohdistuneista hyökkäyksistä.

Lesbot, biseksuaalit naiset ja transihmiset kertoivat viimeisimmän hyökkäyksen aiheuttaneen yleisimmin psyykkisiä ongelmia. Toiseksi eniten he vastasivat, ettei tapaus vaikuttanut heihin mitenkään, ja kolmanneksi useimmin he kertoivat pelänneensä uloslähtemistä. Homomiehet vastasivat eniten, ettei tapauksella ollut vaikutuksia. Toiseksi eniten he

138 Knuutila, Aleks, Kosonen, Heidi, Saresma, Tuija, Haara, Paula, Pöyhtäri, Reeta (2019) [Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon](#).

139 Owl Group (2016) ["Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä": Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin](#).

140 Helsingin KO, R17/3619.

kertoivat sillä olleen psyykkisiä seurauksia ja kolmanneksi eniten sen herättäneen pelkoa uloslähtemistä kohtaan.¹⁴¹

Säädetään rikoslain 6 luvun 5 pykälän mukaiseksi koventamisperusteeksi rikoksen tekeminen sukupuoleen perustuvasta vaikuttimesta.

Marinin hallitusohjelma¹⁴²

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet torjuakseen, myös joukkoviestimissä ja Internetissä, kaikki sellaiset ilmaisumuodot, joiden voidaan perustellusti epäillä yllyttävän vihaan tai muuhun syrjintään lesboja, homoja ja biseksuaaleja sekä transsukupuolisia henkilöitä kohtaan tai levittävän tai edistävän sitä. Tällainen ”vihapuhe” olisi esiintyessään kiellettävä ja tuomittava julkisesti. Kaikissa toimissa olisi kunnioitettava sananvapauden perusoikeutta yleissopimuksen 10 artiklan ja tuomioistuimen oikeuskäytännön mukaisesti.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁴³

Sateenkaari-ihmisiin kohdistuva vihapuhe on voimistunut ja saanut uusia muotoja.

Vuonna 2016 julkaistun vihapuheen tai häirinnän kohteeksi joutuneiden kokemuksia selvittäneen tutkimuksen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuva vihapuhe tai häirintä piti yleisimmin sisällään sukupuolittunutta halventamista, seuraavaksi eniten oli koettu sanallisia loukkauksia, häirintää tai nöyryytystä ja kolmanneksi eniten nimittelyä. Häirintä tai vihapuhe oli useimmin tapahtunut julkisella paikalla ulkona (esim. kadulla, parkkipaikalla tai puistossa) tai sisällä (esim. kahvilassa, ravintolassa tai baarissa), Facebookissa tai julkisessa kulkuvälineessä.

Vastaajista 91 % oli kokenut häirintää tai vihapuhetta valtaväestöön kuulualta, ja 15 % muuhun vähemmistöryhmään kuulualta (useassa tapauksessa johonkin uskonnolliseen vähemmistöryhmään kuulualta). Vastaajista 42 % oli kokenut vihapuhetta tai häirintää tuntemattomalta tekijältä, neljäsosa poliitikolta tai julkisessa asemassa olevalta henkilöltä ja runsas viidennes tutulta tai kaveripiiriltä.¹⁴⁴

FRA:n kyselyn mukaan häirintää erityisesti seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen vuoksi oli kokenut viimeisen vuoden aikana 32 % kaikista vastaajista. Transihmiset

141 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

142 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 4.

143 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 6.

144 Owl Group (2016) ”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”: Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

olivat kokeneet tällaista häirintää eniten (42 %). Transihmisistä 18 % kertoi aina tai usein välttävänsä ilmaisemasta sukupuoltaan fyysisesti, koska pelkää sen aiheuttavan häirintää tai muuta kielteistä käytöstä. Harvoin sukupuoltaan vältti ilmaisemasta 37 % ja ei koskaan 46 %.¹⁴⁵

Haastatteluissa nostettiin esiin yleistynyt ongelma transihmisten yksityisten tietojen levittämisestä väärinkäyttötarkoituksessa. Ongelmaksi näihin tekoihin puuttumisessa koetaan, että kunnianloukkaukseen liittyvä lainsäädäntö ei huomioi riittävästi transerityisiä kysymyksiä. Vihapuhe on myös aiempaa useammin järjestelmällistä sateenkaari-ihmisten oikeuksia puolustavien aktivistien maalittamista, jota käsiteltiin edeltävässä osiossa.

ECRI on suosittanut, että Suomen viranomaiset vahvistavat vihapuheen vastaista reagointiaan perustamalla eri viranomaistahojen välisen työryhmän laatimaan kokonaisvaltaisen strategian rasistisen ja homo/transfobisen vihapuheen muodostamaan ongelmaan puuttumiseksi tehokkaalla tavalla. Ryhmään tulisi kuulua asianomaisia viranomaisia sekä tasa-arvoelimiä, kansalaisjärjestöjä ja mahdollisuuksien mukaan joukkoviestinten edustajia. Strategiassa tulisi tehokkaasti hyödyntää ECRI:n yleistä politiikkaa koskevaa suositusta nro 15 vihapuheen torjunnasta.¹⁴⁶

Turvataan rikoksen uhrin ja henkirikoksen uhrin omaisten parempi tuki ja mahdollisuus saada korvauksia Valtiokonttorilta. Vahvistetaan matalan kynnyksen ilmoitusmahdollisuuksia ja viranomaiskäytäntöjä.

Marinin hallitusohjelma¹⁴⁷

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvien ”viharikosten” ja muiden vihaan perustuvien tekojen uhreja ja todistajia kehoitetaan ilmoittamaan näistä rikoksista ja teoista; tätä varten jäsenvaltioiden olisi toteutettava kaikki tarvittavat toimet varmistaakseen, että lainkäyttäjärjestelmillä, myös oikeuslaitoksella, on tarvittavat tiedot ja taidot tällaisten rikosten ja tekojen tunnistamiseksi sekä asianmukaisen avun ja tuen antamiseksi uhreille ja todistajille.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁴⁸

145 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

146 CRI(2019)38, suositus 7 (§ 45).

147 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 4.

148 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 3.

Aliraportointi seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin tai sukupuolen ilmaisun perusteella tapahtuneista viharikoksista ja -puheesta on yleistä. FRA:n kyselyn mukaan vain 23 % oli raportoinut viimeisimmästä HLBTI-taustaan perustuvasta hyökkäyksestä eteenpäin. Yleisimmin ilmoitus oli tehty poliisille (16 %). Eniten ilmoittamatta jätettiin, koska vastaaja ei uskonut poliisin toimivan tapauksessa tai hän koki tapauksen liian mitättömäksi. Lisäksi jonkin verran nousi esille kokemus häpeästä, joka esti raportoinnista tapauksesta.¹⁴⁹

Vuonna 2016 tehdyn tutkimuksen mukaan 81 % vihapuhetta tai häirintää kokeneista vastaajista ei ilmoittanut kokemuksestaan millekään taholle¹⁵⁰. FRA:n HLBTI-kyselyn mukaan 91 % vastaajista ei raportoinut viimeisintä vihaan perustuvaa häirintää millekään organisaatiolle¹⁵¹. Molempien tutkimusten mukaan yleinen syy ilmoittamatta jättämiseen oli, ettei uhri uskonut, että asialle olisi tehty mitään.¹⁵²

Rikosuhripäivystyksen ja USKOT-foorumin tekemän viharikoskyselyn tulosten perusteella hyvin suuri osa viharikoksista jätetään ilmoittamatta poliisille. Kyselyn tuloksia tarkastellen raportin mukaan yleisin syy olla ilmoittamatta viharikosta poliisille oli epäluottamus viranomaisapuun. Osa vastaajista koki vihatekojen herättäneen pelkoa ja järkytystä, minkä vuoksi he halusivat unohtaa tapahtuneen. Toisille ilmoittamatta jättäminen puolestaan liittyi tapausten arkipäiväisyyteen. Toisinaan ilmoittamatta jättämisen taustalla oli epätietoisuutta, ja kyselyvastausten perusteella apua ja tukea ilmoituksen tekoon vaikuttaa olevan tarjolla hyvin vaihtelevasti.¹⁵³

Henkilön oletettuun tai todelliseen seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvät poliisin tietoon tulleet viharikostapaukset olivat vuonna 2019 yleisimmin sanallisia loukkauksia, uhkauksia tai häirintää. Vuonna 2019 poliisiin tietoon tuli 72 viharikosilmoitusta, joiden epäiltiin liittyvän seksuaaliseen suuntautumiseen (51), sukupuoli-identiteettiin tai poikkeavaan sukupuolen ilmaisuun (21). Kaikista viharikosilmoituksista (n=899) seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvien tapausten määrä on 5,7 % ja sukupuoli-identiteettiin tai poikkeavaan sukupuolen ilmaisuun liittyvien 2,3 %.¹⁵⁴

149 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

150 Owl Group (2016) "Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä": Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin.

151 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

152 ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

153 RIKU ja USKOT-foorumi (2019) [Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014–2018](#).

154 Rauta, Jenita (2020) [Poliisin tietoon tulleet viharikollisuus Suomessa 2019](#). Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 16/2020; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

Vuonna 2019 tehdyistä 81 päärikoksesta, joiden epäiltiin liittyvän seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun, 35 prosenttia oli kunnianloukkauksia. Seuraavaksi yleisin rikoslaji oli pahoinpitelyrikokset (33 %). Niiden määrä laski 25 prosenttia edelliseen vuoteen verrattuna. Rikoksia kiihottamisesta kansanryhmää vastaan oli aineistossa kuusi, kun vuonna 2018 niitä ei kirjattu ollenkaan.¹⁵⁵

Edistetään syrjintä- ja viharikostilanteen systemaattista seuranta kansallisesti ja kansainvälisesti.

Marinin hallitusohjelma¹⁵⁶

Jäsenvaltioiden olisi varmistettava väitettyjen rikosten ja muiden tekojen tehokas, pikainen ja puolueeton tutkinta, jos voidaan perustellusti epäillä uhrin seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin olleen väitetyt teon vaikuttimena; lisäksi jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että näiden rikosten ja tekojen tutkintaan kiinnitetään erityistä huomiota silloin, kun niitä väitetään lainkäytöviranomaisten tai muiden virkatehtäviä suorittavien henkilöiden tekemiksi, ja että ne, jotka ovat vastuussa näistä teoista, saatetaan tosiasiallisesti oikeuteen ja että heitä tarvittaessa rankaistetaan rankaisemattomuuden välttämiseksi.

Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että kootaan asianmukaiset tiedot seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän ja suvaitsemattomuuden esiintymisestä ja luonteesta sekä erityisesti seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin liittyvistä "viharikoksista" ja vihaan perustuvista teoista sekä analysoidaan näitä tietoja.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁵⁷

Viharikosten ja -puheen vastaisessa työssä tulisi kehittää lisää sateenkaarierityisiä toimenpiteitä. Työpajoissa korostettiin erityisen tärkeänä aliraportoinnin taustalla oleviin syihin puuttumista, joka edellyttää turvallisuusviranomaisten pitkäjänteistä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä.

ECRI on suosittanut Suomelle, että lainvalvontaviranomaisten ja oikeuslaitoksen viharikoksiin liittyvää koulutusta lisätään. Koulutukseen tulisi sisältyä rasistinen ja homo/transfobinen viharikollisuus. ECRI suosittaa myös, että viranomaiset tekevät vaikuttavuusarvioinnin

¹⁵⁵ Rauta, Jenita (2020) *Poliisin tietoon tullut viharikollisuus Suomessa 2019*. Poliisiammattikorkeakoulun katsaus 16/2020; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

¹⁵⁶ Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen, tavoite 4.

¹⁵⁷ CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositukset 1 ja 5.

koulutuksesta sen toteamiseksi, missä määrin se myötävaikuttaa viharikollisuuden tunnistamiseen ja tarvittaessa muuttavat koulutusta.¹⁵⁸

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että viharikoksiin ja -puheeseen puuttuvien viranomaisten resursseja olisi lisättävä, sillä sateenkaari-ihmisiin kohdistuvat vihateot jäävät usein tutkimatta. Lisäksi korostettiin tarvetta tarkemman tiedon keräämiselle erityisesti transihmisten viharikoskokemuksista ja niiden yleisyydestä, joita tulisi tarkastella myös transihmisten sisäiset erot huomioiden. Yleisesti ottaen viharikollisuuden tilastointia pidetään nykyisin puutteellisena.

ECRI on suosittanut Suomelle, että poliisi- ja syyttäjälaitos tutkivat perusteellisesti kaikki oletetut viharikostapaukset ja varmistuvat siitä, että mahdollisen ennakkoluuloon pohjautuvan syrjintäperusteen olemassaolo otetaan yhdenmukaisesti huomioon poliisi-ilmoituksissa ja tutkinnoissa sekä mahdollisissa oikeudellisissa jatkotoimissa.¹⁵⁹

ECRI on suosittanut Suomen viranomaisia perustamaan kattavan tiedonkeruujärjestelmän, jolla saadaan yhtenäinen ja yhdenmukainen kuva rasistisista ja homo/transfobisista vihapuhe- ja viharikostapauksista, jossa tiedot ovat täysin eritelty rikostyyppin, vihamotivaatiotyyppin ja kohderyhmän mukaan ja joka sisältää myös tiedot oikeudellisesta seurannasta ja tuloksista. Lisäksi tietojen tulee olla yleisesti saatavilla.¹⁶⁰

Osana OM:n koordinoimaa Tiedolla vihaa vastaan -hanketta on julkaistu raportti viharikosten etenemisessä oikeusprosessissa. Selvityksessä havaittiin, että vihamotiivin tunnistamisessa ja käsittelyssä on puutteita rikosprosessissa. Selvityksen suosituksissa ratkaisuksi ongelmiin esitetään muun muassa viharikosluokituksen pakollista käyttöä rikosilmoituksen kirjauksen yhteydessä, esitutkintayhteistyön tehostamista ja poliisin kuulusteluohjeituksen päivittämistä.¹⁶¹

Vihapuheeseen puuttumisessa tulisi työpajoissa esitettyjen näkemysten mukaan huomioida sosiaalisen median alustojen viimeaikaiset muutokset sekä niiden itsesääntelyyn liittyvät puutteet. Koronatilanteen aiheuttaman toiminnan lisääntymisen viestintäverkoissa nähdään lisäävän media-alustoihin keskittyvien toimien tärkeyttä.

158 CRI(2019)38, suositus 10 (§ 58).

159 CRI(2019)38, suositus 11 (§ 60).

160 CRI(2019)38, suositus 6 (§ 29).

161 OM (2021) [Viharikokset ja niiden käsittely rikosprosessissa](#).

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Sateenkaari-ihmisiin kohdistuviin viharikoksiin ja -puheeseen puuttumista ja ennaltaehkäisyä tehostetaan.

- Vahvistetaan sateenkaarikysymyksiin sekä viharikosten ja -puheen tunnistamiseen liittyviä sisältöjä poliisille suunnatuissa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskoulutuksissa.
- Parannetaan koulutuksen avulla syyttäjien, tuomareiden, poliisien ja muiden viranomaisten valmiuksia tunnistaa, ehkäistä ja puuttua sateenkaari-ihmisiin kohdistuviin viharikoksiin ja -puheeseen.
- Tuetaan poliisien osallistumista kansainvälisiin viharikoksia käsitteleviin koulutuksiin osana poliisiorganisaation tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia.
- Varmistetaan poliisien ja muiden viranomaisten resurssit puuttua tehokkaasti viharikoksiin ja -puheeseen.
- Kehitetään viharikosten ja -puheen tilastointia. Myös tutkimuksessa käytettävien viharikoksen ja vihapuheen määritelmien yhdenmukaisuutta ja täsmenämistä olisi tärkeätä pohtia.
- Vahvistetaan viranomaisten tuntemusta sukupuoli-identiteetistä ja sukupuolen ilmaisusta rikoksen vaikuttimena rikoslain mukaisena koventamisperusteena sekä seurataan viharikoksia koskevaa oikeuskäytäntöä.
- Kehitetään sosiaalisen median alustojen sääntelyä sekä tuetaan niiden itse-sääntelyä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan vihapuheen ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi.
- Luodaan kansallinen ohjelma verkossa tapahtuvan häirinnän seuraamiseksi ja siihen puuttumiseksi.

Sateenkaari-ihmisiä ja heidän läheisiään tuetaan vihamotiivin tunnistamisessa sekä käytössä olevien oikeussuojakeinojen hyödyntämisessä.

- Kehitetään sateenkaari-ihmisille ja heidän läheisilleen kohdennettua viestintää viharikoksiin ja -puheeseen tarjolla olevista tuki- ja neuvontapalveluista.
- Parannetaan tiedotusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuviin viharikoksiin ja -puheeseen liittyvistä oikeudellisista päätöksistä.
- Varmistetaan sateenkaarikysymysten sisällyttäminen osaksi koulujen ja oppilaitosten henkilökunnan koulutuksia viharikosten ja -puheen ehkäisystä.

- Kartoitetaan transihmisiin kohdistuvan viharikollisuuden yleisyyttä ja erityispiirteitä. Lisäksi viharikoksia ja -puhetta koskevat kysymykset olisi syytä sisällyttää aiempaa vahvemmin osaksi Kouluterveyskyselyä ja muita kansallisen tiedonkeruun kanavia.

4.2 Turvallisuusviranomaisten toiminta

Sisäisen turvallisuuden viranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on vahvistunut. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvän osaamisen lisäämistä ja myönteisen asennemuutoksen vahvistamista pidetään yhä tarpeellisena. Sateenkaarinäkökulmien huomioimista tulisi vahvistaa siviilikriisinhallinnan kansallisiin valmiuksiin liittyvässä työssä.

Hallitus huolehtii perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisesta sekä torjuu ihmisiin kohdistuvia oikeudenloukkauksia. Erityistä huomiota kiinnitetään ihmisten turvallisuuden paranemiseen, uusiin turvallisuusuhkiin varautumiseen ja turvallisuuden kokemuksen vahvistamiseen.

Hallitus antaa eduskunnalle vuoden 2021 loppuun mennessä kokonaisvaltaisen hallintorajat ylittävän sisäisen turvallisuuden selonteon.

Marinin hallitusohjelma¹⁶²

Sisäisen turvallisuuden viranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä on vahvistettu viime vuosina. Sateenkaarikysymyksiä edistetään osana sisäministeriön tasa-arvo- ja yhdenvertaisuus- sekä perus- ja ihmisoikeustyötä. SM:ssä toimii myös erillinen perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä koordinoiva verkosto.

SM teetti vuonna 2018 selvityksen turvallisuuden toteutumisesta eri sukupuolten ja väestöryhmien kannalta. Sateenkaari-ihmisten näkökulmasta vakavimmin sisäisen turvallisuuden yhdenvertaisuutta uhkaaviksi ja erityisiä toimenpiteitä vaativiksi ilmiöiksi tunnistettiin vihapuhe sekä lasten ja nuorten kohtaamaan väkivaltaan puuttuminen¹⁶³.

Lähivuosina yhdenvertaisuuskysymyksiä painotetaan vahvemmin hallinnonalan tulosohjauksessa, hallinnonalan virastojen yhdenvertaisuussuunnitelmat päivitetään ja

¹⁶² Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi, tavoite 2.

¹⁶³ KPMG Oy Ab (2018) Onko Suomi maailman turvallisin maa kaikille? Turvallisuuden toteutuminen eri sukupuolten ja väestöryhmien kannalta, s. 31–32.

hallinnonalan henkilöstöä koulutetaan yhdenvertaisuussisällöistä. Sateenkaarikysymyksiä huomioidaan myös vuonna 2021 annetussa sisäisen turvallisuuden selonteossa¹⁶⁴.

Lähiöpoliisitoimintaa, raskaan liikenteen valvontaa sekä ennalta ehkäisevän työn resursseja vahvistetaan. -- Verkossa tapahtuvan rikollisuuden tutkintaa ja torjuntaa vahvistetaan.

Marinin hallitusohjelma¹⁶⁵

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita

- ***edistämään turvallista ja kannustavaa toimintaympäristöä rikoksen uhriksi joutuneille hlbtq-henkilöille;***
- ***parantamaan lainvalvontaviranomaisten koulutusta ja valmiuksien kehittämistä, jotta voidaan paremmin tunnistaa ja kirjata hlbtq-fobiaan perustuvat ennakkoluulot ja lisätä rikoksen ilmoitusastetta.***

EU:n HLBTIQ-strategia¹⁶⁶

Poliisitoiminnassa sateenkaarikysymyksiä käsitellään erityisesti tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä sekä viharikosten ja -puheen vastaisissa toimissa. Poliisihallituksessa toimii valtakunnallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöryhmä, joka on laatinut poliisin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelman vuosille 2020–2022.

Poliisin ennalta estävän työn strategia 2019–2023 huomioi sateenkaarierityisiä näkökulmia sekä sisältää strategisen linjauksen vähemmistöryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten tarpeiden tunnistamisesta ja huomioon ottamisesta¹⁶⁷.

Poliisille on laadittu eettinen koodisto, jonka yksi periaate on, että poliisi toimii tasa-arvoisesti ja yhdenvertaisesti¹⁶⁸. Sateenkaarikysymyksiä nostetaan esiin poliisin sisäisessä viestinnässä, ja poliisi osallistui ensimmäisen kerran Helsinki Pride -tapahtumaan vuonna 2017.

Tiedonkeruun perusteella seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ja erityisesti transihmisten luottamus poliisia kohtaan on alhaista. Ilmiön taustatekijöinä pidetään muun muassa poliisiorganisaation syrjiväksi koettua asenneilmapiiriä.

164 Valtioneuvosto (2021) Valtioneuvoston selonteko sisäisestä turvallisuudesta.

165 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi, tavoite 2.

166 Euroopan komissio (2020) Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025, s. 15.

167 SM (2019) Enska: Poliisin ennaltaehkäisevän työn strategia 2019–2023, s. 21.

168 Poliisi.fi: Eettinen koodisto

Vuonna 2020 perustettiin virallisen poliisiorganisaation ulkopuolella toimiva seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien poliisien yhdenvertaisuutta edistävä Suomen sateenkaaripoliisit -yhdistys. Selvityksen tiedonkeruussa esitettiin, että yhdistystä olisi syytä tukea nykyistä vahvemmin. Poliisiorganisaation toivottaisiin myös vahvistavan yhdistyksen kanssa tehtyä yhteistyötä.

ECRI on suosittanut Suomelle, että rikosilmoitusten tekemättä jättämisen ongelmaan puuttumiseksi viranomaisten tulisi vahvistaa poliisin ja haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien, kuten seksuaalivähemmistöjen muodostaman yhteisön välistä yhteistyötä. Tähän yhteistyöhön tulisi kuulua se, että poliisivoimiin perustetaan vähemmistöyhteyspoliisin, myös seksuaalivähemmistöistä vastaavien yhteyspoliisien toimia.¹⁶⁹

Viime vuosina pelastuslaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö on vahvistunut, ja sateenkaarikysymyksiin liittyvässä asenneympäristössä on koettu myönteistä muutosta. Pelastustoimen tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi on perustettu valtakunnallinen työryhmä kesällä 2020. Työryhmän tehtävänä on tarkastella tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta pelastustoimessa sekä valmistella pelastustoimen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustoimintaohjelma¹⁷⁰.

Pelastusalan rekrytoinnissa kiinnitetään aiempaa enemmän huomiota ilmoitusten sukupuolineutraaliuteen. Suomi tekee myös kansainvälistä yhteistyötä EU-tason toimijoiden kanssa pelastusalan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksissä.

Rajaturvallisuuden alalla sateenkaari-ihmisten oikeuksia edistetään osana Rajavartiolaitoksen henkilöstöpoliittista ja toiminnallista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua. Viime vuosina Rajavartiolaitos on kiinnittänyt huomiota tehtävänimikkeiden sukupuolineutraaliuteen, ja henkilöstöä on veloitettu suorittamaan hallinnonalan häirintää ja syrjintää ennaltaehkäisevä koulutus.

Virkamiehiä koulutetaan tunnistamaan erityisen haavoittuvassa asemassa olevia henkilöitä osana virkatehtäviään. Vuonna 2020 Rajavartiolaitoksessa otettiin käyttöön eettinen säännöstö, johon kuuluvat muun muassa ihmisarvon, yksityisyyden suojan ja perusoikeuksien kunnioittaminen¹⁷¹.

Puolustusministeriön hallinnonalan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä huomioidaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä kysymyksiä. Puolustusvoimiin

169 CRI(2019)38, suositus 9 (§ 56).

170 SM:n verkkosivut: [Pelastusosalalle laaditaan kansallinen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma](#).

171 Rajavartiolaitoksen verkkosivut: [Rajavartiolaitoksen eettinen säännöstö](#).

on laadittu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelma. Puolustusvoimissa teetetään säännöllisesti tasa-arvotutkimuksia, jotka sisältävät myös syrjintään liittyviä kysymyksiä. Varusmiespalveluksen epäasialliseen käyttäytymiseen puuttuminen on vahvistunut viime vuosina kattaen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvan epäasiallisen käytöksen.

Upseereiden asenteista seksuaalivähemmistöjä kohtaan on tehty sotatieteiden pro gradu -tutkielma vuonna 2017. Puolustusvoimien yleinen asenneilmapiiri seksuaalivähemmistöjä kohtaan näyttöä tutkimustulosten valossa pääasiassa asiallisena ja syrjimättömänä. Kuitenkin tarkempi tulosten tarkastelu osoitti, että seksuaalivähemmistöön kuulumisen Puolustusvoimissa koetaan haasteelliseksi ja siitä puhumista vältellään.

Upseerit kokivat, että Puolustusvoimissa on vahvoja ennakkoluuloja seksuaalivähemmistöjä kohtaan, mutta silti he näkivät omat asenteensa melko yhdenvertaisina ja suvaitsevaisina. Tutkimuksessa upseerien asenteiden taustalta paljastui kolme eri ulottuvuutta, jotka olivat homoseksuaalisuuden leimaaminen, erilaisuuden suvaitseminen ja homoseksuaalisuuden näkeminen haasteellisena Puolustusvoimissa.¹⁷²

Suomi toteuttaa ja edistää kriisinhallinnan kokonaisvaltaista lähestymistapaa. Keskeistä on turvallisuuden ja vakauden vahvistaminen konfliktialueilla sekä konfliktista kärsivien maiden oman osaamisen ja kapasiteetin vahvistaminen. Vahvistetaan Suomen kykyä tarjota kriisinhallintakapasiteettia ja rakennetaan johdonmukaista kokonaisuutta kriisinhallinnasta rauhanvälitykseen ja jälleenrakentamiseen.

Tavoitteena on nostaa siviilikriisinhallinnan osallistumistaso vähintään 150 asiantuntijaan. Suomen kriisinhallintapolitiikan kehittämiseksi laaditaan kokonaisvaltainen ylivaalikautinen kriisinhallinnan tavoitelinjauksen toiminnan vaikuttavuuden ja resurssien käytön suunnitelmallisuuden tehostamiseksi samoin kuin määrällisesti riittävän osallistumisen varmistamiseksi.

Marinin hallitusohjelma¹⁷³

Siviilikriisinhallinnan kansallinen strategia sisältää ihmisoikeuksien kunnioittamisen sekä tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämisen läpileikkaavina teemoina¹⁷⁴. Kriisinhallintakeskus pyrkii lisäämään erityisesti inklusiivisen turvallisuuden tehtävissä työskentelevien siviilikriisinhallinnan asiantuntijoiden määrää. Sateenkaari-ihmisten

172 Saalimo, Jenni (2017) Puolustusvoimien upseerien asenteet seksuaalivähemmistöjä kohtaan. Sotatieteiden pro gradu -tutkimus.

173 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.2 Puolustuspolitiikka, tavoite 1 & 3.2 Suomi kokoaan suurempi maailmalla, tavoite 2.

174 VNK (2014) Siviilikriisinhallinnan kansallinen strategia, s. 11.

oikeuksia edistetään Suomen kansainväliseen kriisinhallintaosallistumisessa sekä tietyiltä osin kansallisia valmiuksia käsittelevässä kansainvälisessä yhteistyössä.

Selvityksen tiedonkeruussa esitettiin tarve sateenkaarinäkökulmien vahvemmalle huomioimiselle siviilikriisinhallinnassa. Siviilikriisinhallinnan kansallisen strategian läpileikkävistä ihmisoikeustavoitteista huolimatta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet eivät tällä hetkellä sisälly strategiaan eriteltynä asiakysymyksenä.

Siviilikriisinhallinnan kansallisten valmiuksien kehittämistyö ei tällä hetkellä käsittele kattavasti sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämistä. Taustalla voidaan pitää yleisempää ihmisoikeusperustaisuuteen ja inklusiivisen turvallisuuden kysymysten vaimentumista siviilikriisinhallintaa koskevissa keskusteluissa ja koulutuksen kehittämisessä.

Turvallisuusviranomaisten keskuudessa tunnistetaan tarve laaja-alaiselle osaamisen lisäämiselle sateenkaarikysymyksistä ja myönteisen asennemuutoksen tukemiselle.

Tiedonkeruussa korostettiin, että turvallisuusviranomaisten tietoisuudessa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on yhä puutteita. SM:n teettämän haavoittuviksi arvioiduille väestöryhmille suunnatun kyselyn perusteella tilanne on viime vuosina parantunut seksuaalivähemmistöjen osalta, mutta huomiota olisi kiinnitettävä erityisesti sukupuolivähemmistöjen kohtaamiseen¹⁷⁵.

Selvityksen tiedonkeruussa nostettiin esiin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvallisuusviranomaisten työntekijät kokevat työyhteisöissään ongelmia ennakoluulojen vuoksi. Syrjintää ei myöskään usein uskalleta tuoda ilmi.

Vankeudessa olevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta on saatavissa vain vähän tietoa.

Selvityksen tiedonkeruussa tuotiin esiin, että vankilasta pääsyn jälkeen näkyvästi sateenkaarivähemmistöön kuuluminen voi vaikeuttaa asunnon saantia ja yhteiskuntaan takaisin pääsyä huomattavasti. OM:n koordinoimassa Rainbow Rights -hankkeessa julkaistussa Tilaa moninaisuudelle -oppaassa on todettu, että vankeinhoidossa pelkän juridisen sukupuolen huomioon ottaminen voi olla vangille jopa vaarallista. Esimerkiksi mikäli transnaisen sukupuolen korjausprosessi on kesken ja hänen ulkonäkönsä on feminiininen, mutta hänellä on miehen henkilötunnus, voi hänen sijoittamisensa miesvankilaan johtaa jopa siihen, että hän päätyy seksuaaliväkivallan uhriksi.¹⁷⁶

Rikosseuraamuslaitos on laatinut vuonna 2019 ohjeen sukupuolen korjausprosessin läpikäyneen ja korjausprosessissa olevan henkilön sijoittaminen Rikosseuraamuslaitoksessa.

175 SM (2021) [Selvitys haavoittuviin ryhmiin kuuluvien turvallisuuden kokemuksista](#), s. 21–22.

176 Rainbow Rights -hanke (2019) [Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen](#).

Ohjeessa muun muassa todetaan, että kun henkilön sukupuolen korjausprosessi on tiedossa, tehdään laitossijoittelu ensisijaisesti hänen sukupuoli-identiteettinsä mukaan huomioiden henkilön sukupuolen korjausprosessin vaihe ja henkilön oma toive.¹⁷⁷

Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita koskevassa yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelmassa on huomioitu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt omana lukunaan¹⁷⁸. Myös raportissa yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2017 on huomioitu erikseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien yhdenvertaisuuden toteutuminen¹⁷⁹.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen vahvistuu turvallisuusviranomaisten toiminnassa.

- Lisätään turvallisuusviranomaisten osaamista sateenkaarikysymyksistä huomioimalla näkökulmat paremmin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskoulutuksissa. Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä esihenkilöiden koulutukseen sekä sukupuolen moninaisuuteen ja moniperustaiseen syrjintään liittyvän tietoisuuden lisäämiseen.
- Kehitetään turvallisuusviranomaisten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä sekä varmistetaan, että työ huomioi sateenkaarikysymykset.
- Tuetaan sateenkaari-ihmisten luottamuksen vahvistumista poliisia kohtaan esimerkiksi lisäämällä vuoropuhelua ennalta estävän poliisitoiminnan ja sateenkaarijärjestöjen välillä sekä vahvistamalla poliisin yhdenvertaisuustyötä.
- Kartoitetaan poliisien asenteita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan sekä tehdään tämän pohjalta toimia sateenkaari-ihmisten paremmaksi huomioimiseksi.
- Kerätään lisää tietoa vankeudessa olevien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asemasta.

177 Rikosseuraamuslaitos (2019) *Sukupuolen korjausprosessin läpikäyneen ja korjausprosessissa olevan henkilön sijoittaminen Rikosseuraamuslaitoksessa*.

178 Rikosseuraamuslaitos (2015) *Rikosseuraamuslaitoksen vankeja ja yhdyskuntaseuraamusasiakkaita koskeva yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnitelma*, s. 21.

179 Knuuti Ulla & Rissanen Hannu (2018) *Raportti yhdenvertaisuuden toteutumisesta Rikosseuraamuslaitoksessa vuonna 2017*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2018.

Siviilikriisinhallinnan kansallisiin valmiuksiin liittyvät toimet edistävät sateenkaari-ihmisten oikeuksien toteutumista.

- Huomioidaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet eksplisiittisesti Suomen kansallisen siviilikriisinhallinnan strategian toimeenpanossa ja kehittämisessä.
- Osallistetaan sateenkaarijärjestöjä nykyistä vahvemmin siviilikriisinhallinnan kansallisessa koulutusyhteistyössä.
- Toimitaan ihmisoikeusperustaisen lähestymistavan vahvistamiseksi siviilikriisinhallinnan kansallisia valmiuksia koskevassa kansainvälisessä yhteistyössä.
- Nostetaan osana EU:n yhteistä ulko- ja turvallisuuspolitiikkaa koskevaa yhteistyötä vahvemmin esiin inklusiivisen turvallisuuden kysymyksiä mukaan lukien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeudet.

4.3 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat

Maahanmuuttoviraston sisäistä ohjeistusta ja henkilöstön koulutusta on lisätty seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden huomioimiseksi. Sateenkaarevat turvapaikanhakijat kohtaavat kuitenkin yhä ongelmia turvapaikkaprosessiin ja majoitustilojen turvallisuuteen liittyen. Heidän asemastaan ja turvapaikkapäätöksiin liittyvistä oikeuskäytännöistä tarvitaan lisää tietoa.

Jos jäsenvaltioilla on turvapaikanhakuun liittyviä kansainvälisiä velvoitteita, niiden olisi tunnustettava, että perusteltu pelko vainotuksi tulemisesta seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella voi olla hyväksyttävä peruste pakolaisaseman ja turvapaikan myöntämiselle kansallisen lain perusteella.

Jäsenvaltioiden olisi erityisesti varmistettava, ettei turvapaikanhakijoita lähetetä maahan, jossa heidän henkensä tai vapautensa olisi uhattuna tai jossa he ovat vaarassa joutua kidutetuiksi tai kohdelluiksi epäinhimillisellä tai halventavalla tavalla tai rangaistuksi seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

Turvapaikanhakijoita olisi suojattava syrjiviltä menettelytavoilta ja käytännöiltä, jotka perustuvat seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteet-

tiin; erityisesti olisi toteutettava asianmukaiset toimet, joilla estetään ruumiillisen väkivallan riskit, myös vapautensa menettäneisiin turvapaikanhakijoihin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö, sanallinen hyökkääminen ja muu häirintä, sekä varmistetaan, että he saavat tilanteensa kannalta merkityksellistä tietoa.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁸⁰

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat kohtaavat erityisiä ongelmia turvapaikanhakuprosessissa. FRA:n HLBTI-turvapaikanhakijoiden tilannetta selvittäneen raportin mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat ovat usein joutuneet vakavien ihmisoikeusloukkausten ja muun kaltoinkohtelun kohteeksi lähtömaassaan. Heidän on usein vaikea luottaa Suomenkaan viranomaisiin ja harvoin oman yhteisönsä jäseniin uudessa maassa.

Raportin mukaan turvapaikan hakumenettelyssä tulkit ovat usein saman yhteisön jäseniä, jolloin hakija ei mielellään kerro omaan seksuaalisuuteensa tai sukupuoleensa liittyviä asioita. Haasteina ovat myös tulkkien riittämätön koulutus ja syrjivä asenne HLBTI-ihmisiä kohtaan.

Viranomaiset voivat kysyä turvapaikanhakijalta haastatteluissa muun muassa hänen seksuaalisesta suuntautumisestaan, kun halutaan tarkistaa hakijan kertomuksen uskottavuutta. Järjestöjen tietojen mukaan hakijoilta saatetaan kuitenkin kysyä liian intiimejä ja yksityisiä asioita, vaikka ne ovat linjausten vastaisia.¹⁸¹

Maahanmuuttovirasto (Migri) on kehittänyt sateenkaarikysymyksiin liittyviä käytäntöjään viime vuosina. Tiedonkeruun perusteella sateenkaarijärjestöt ovat olleet keskeisessä roolissa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden aseman edistämässä ja Migrin kehitystyön tukemisessa.

Migri on lisännyt sateenkaarikysymyksiin keskittyvää koulutusta ja sisäistä ohjeistusta henkilöstölleen. Virastoon on nimetty erillinen erityisylitarkastaja sateenkaarikysymyksiin keskittyväksi asiantuntijaksi. Tehtävää hoidettiin pitkään oman tehtävän ohella tehtynä työnä, mutta vuonna 2020 tämä vakiinnutettiin omaksi erilliseksi tehtäväkseen. Sama asiantuntija toimii kouluttajana EU:n turvapaikka-asioiden tukiviraston (EASO) haavoittuvien ryhmien

¹⁸⁰ CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositukset 42-44.

¹⁸¹ FRA (2017) *Current migration situation in the EU: Lesbian, gay, bisexual, transgender and intersex asylum seekers*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

puhuttelukoulutuksessa sekä sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin liittyvässä EASO:n koulutuksessa.

Turvapaikanhakijoiden vastaanottojärjestelmään on laadittu tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmat. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta pyritään huomioimaan esimerkiksi vastaanottokeskusten järjestyssäännöissä, viestinnällisillä toimilla sekä majoitusjärjestelyissä. Tiedonkeruussa nostettiin hyvinä käytäntöinä esiin muun muassa turvallisemman tilan periaatteiden luominen ja noudattaminen vastaanottokeskusten toiminnassa sekä sateenkaariturvapaikanhakijoiden yksilöllisten tarpeiden huomiointi asumisjärjestelyissä.

Migri osallistuu EASO:n sateenkaariteemoihin liittyvään työhön sekä muihin kansainvälisiin tapaamisiin. Lisäksi toiminnassa jalkautetaan YK:n pakolaisjärjestön (UNHCR), muiden kansainvälisten järjestöjen sekä kansalaisjärjestöjen ohjeistuksia sateenkaarikysymyksistä.

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita:

- ***ottamaan huomioon kansainvälistä suojelua hakevien hlbtqi-henkilöiden erityistarpeet ja varmistamaan samalla turvalliset vastaanotto-, säilöönnotto- ja majoitusolosuhteet;***
- ***kehittämään hlbtqi-henkilöiden turvapaikkahakemuksia käsittelevien suojeluviranomaisten ja tulkkien koulutusta.***

EU:n HLBTIQ-strategia¹⁸²

Jäsenvaltioiden tulisi varmistaa kaikille turvapaikkaprosessissa toimiville tahoille, mukaan lukien haastattelijat, päätöksentekijät ja tulkit, käytännön ohjeet ja säännöllistä koulutusta, jotta HLBT-ihmisten tekemät turvapaikkahakemukset käsitellään kunnioittavasti, tietoon perustuen ja sensitiivisesti.

EN:n ihmisoikeusasioiden johtokomitean raportti¹⁸³

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus tulisi huomioida nykyistä paremmin turvapaikanhakuprosessin kaikissa vaiheissa. Järjestöjen mukaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat turvapaikanhakijat eivät edelleenkään aina tuo sateenkaarevaa taustaansa esiin aiemmin esiteltyjen ongelmien vuoksi. Samanaikaisesti viranomaiset ovat huomioineet, että viime vuosina perusteeton vetoaminen seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin on yleistynyt turvapaikanhaussa.

182 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 12.

183 *CM(2020)4-final*, suositus 133.

Työpajoissa esitettiin, että turvapaikanhakijoiden kanssa toimivien viranomaisten koulutusta sateenkaarikysymyksistä tulisi kehittää nykyistä järjestelmällisemmäksi. Tarpeelliseksi nähtiin, että koulutukset lisäävät nykyistä paremmin tietoa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa. Tätä pidetään tärkeänä, jotta viranomaiset ymmärtävät, miten sateenkaarevien turvapaikanhakijoiden aiemmin kokemansa syrjintä tai väkivalta voivat vaikuttaa heidän kykyynsä ilmaista olennaisia seikkoja prosessissa. Ongelmallisena nähdään lisäksi, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä tukeville järjestöille ei tällä hetkellä ole varattu erillisiä resursseja viranomaisten kouluttamiseksi.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden majoitusjärjestelyjen turvallisuuden takaamiseksi on työpajojen ja haastattelujen perusteella yhä syytä jatkaa toimia. Järjestöjen mukaan osa sateenkaarevista turvapaikanhakijoista voi kokea vastaanottokeskusten majoitustiloissa toisten turvapaikanhakijoiden tekemää väkivaltaa, syrjintää tai niiden uhkaa. Ongelmallisena pidetään, että tilanteita pyritään usein ratkaisuun siirtämällä asiakas toiseen vastaanottokeskukseen. Lisäksi järjestöille on kerrottu tapauksista, joissa vastaanottokeskusten työntekijät ovat käyttäytyneet epäasiallisesti turvapaikanhakijan sateenkaarevan identiteetin tultua ilmi.

Osa sateenkaarevista turvapaikanhakijoista jää järjestöjen mukaan ilman mahdollisuutta psykososiaaliseen tukeen, mikäli heidän majoituksensa sijaitsee sellaisella alueella, jolla ei ole saatavilla sateenkaarijärjestöjen tukea. Esiin nostettiin, että kysymystä tulisi tarkastella erityisesti asiakkaiden siirtojen ja vastaanottokeskuspaikkojen osoittamisen yhteydessä. Lisäksi tiedonkeruussa kiinnitettiin huomiota siihen, että osalla transsukupuolisista turvapaikanhakijoista voi olla vaikeuksia saada käyntiin tai jatkaa sukupuolenkorjaushoitoja.

Haastatteluissa nostettiin esiin myös, että sateenkaari-ihmisiin kohdistuvan vihan vahvistuminen Suomen lähialueilla tulisi huomioida nykyistä paremmin turvapaikkakäytännöissä.

Turvapaikkaprosessin sujuvuus ja perusoikeuksien toteutuminen varmistetaan sekä näyttökynnyksen kohtuullisuus arvioidaan. Turvapaikkahakemukset käsitellään ilman aiheettomia viivästyksiä yksilöllisessä ja oikeusturvan takaavassa menettelyssä tavoitteena kuuden kuukauden käsittelyaika.

Marinin hallitusohjelma¹⁸⁴

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden asemasta ja turvapaikkapäätöksiin liittyvistä oikeuskäytännöistä tarvitaan lisää riippumattonta tietoa. Päivitettyä tietoa tarvittaisiin järjestöjen mukaan erityisesti seksuaalisen

184 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi, tavoite 3.

suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin perusteella tehtyjen turvapaikkahakemusten määristä sekä niiden käsittelystä.

Selvityksen tiedonkeruussa huomioitiin, että oikeuskäytännöt seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvista turvapaikkapäätöksistä tehtyihin valituksiin vaihtelevat eri hallinto-oikeuksissa. Turun yliopiston, Åbo Akademin ja Yhdenvertaisuusvaltuutetun teettämässä tutkimuksessa on myös havaittu, että yleisesti turvapaikkahakijoiden pelon perusteltavuutta arvioitaessa hakijalta vaadittiin vuonna 2017 huomattavasti yksityiskohtaisempia todisteita esitettyjen perusteiden tueksi kuin vuonna 2015¹⁸⁵. Lisäksi maatiedon keruuseen koetaan liittyvän haasteita, sillä joidenkin valtioiden kohdalla sateenkaarikysymyksistä on haastavaa saada riittävästi luotettavaa tietoa.

YK:n lapsen oikeuksien komitea antoi 4.2.2021 ratkaisunsa lapsen edun ensisijaisuudesta turvapaikka-asiassa, joka koski Suomesta turvapaikkaa hakeneen samaa sukupuolta olleen perheen käännytystä Venäjälle. Asiassa valittajana on perheen lapsi. Komitea katsoo, että Suomi on laiminlyönyt velvollisuutensa ottaa lapsen edun ensisijaisuus riittävällä tavalla huomioon arvioidessaan valittajan turvapaikkavalitusta.

Komitean ratkaisun mukaan Suomen valtion on hyvittävä loukkaus, mukaan lukien maksettava valittajalle riittävä korvaus. Lisäksi valtiolla on velvollisuus ryhtyä kaikkiin tarvittaviin toimiin vastaavien loukkausten ennalta estämiseksi tulevaisuudessa erityisesti varmistamalla, että lapsen edun ensisijaisuus otetaan tehokkaasti ja järjestelmällisesti huomioon turvapaikkamenettelyissä ja että lapsia kuullaan systemaattisesti. Komitea pyytää Suomea raportoimaan komitealle kahdeksan kuukauden sisällä niistä toimenpiteistä, joihin ratkaisun johdosta on ryhdytty.¹⁸⁶

185 Saarikkomäki, Elsa, Oljakka, Nea, Vanto, Johanna, Pirjatanniemi, Elina, Lavapuro, Juha & Alvesalo-Kuusi, Anne (2018) Kansainvälistä suojelua koskevat päätökset Maahanmuuttovirastossa 2015–2017: Pilottitutkimus 18–34-vuotiaita Irakin kansalaisia koskevista myönteisistä ja kielteisistä päätöksistä, s. 35.

186 CRC/C/86/D/51/2018; UM:n tiedote (9.2.2021) YK:n lapsen oikeuksien komitealta ratkaisu lapsen ensisijaisuuden merkityksestä turvapaikka-asiassa.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden oikeuksien toteutuminen varmistetaan turvapaikkaprosessin kaikissa vaiheissa.

- Vahvistetaan Maahanmuuttoviraston ohjeistusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden huomioimisesta turvapaikkaprosessin kaikissa vaiheissa.
- Vahvistetaan kaikkien turvapaikanhakijoiden kanssa toimivien viranomaisten ja tulkkien koulutusta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta. Lisäksi olisi vahvistettava erityisosaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta erilaisissa kulttuurisissa konteksteissa.
- Jatketaan toimia sateenkaarevien turvapaikanhakijoiden majoitustilojen turvallisuuden varmistamiseksi. Lisäksi varmistetaan, että heillä on halutessaan pääsy sateenkaarijärjestöjen tarjoamaan tukeen.
- Selvitetään seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin huomioimista turvapaikkapäätösten käsittelyssä sekä Maahanmuuttoviraston henkilökunnan osaamista sateenkaarikysymyksistä esimerkiksi osana VN TEAS-toimintaa.
- Kehitetään YK:n lapsen oikeuksien komitean langettavan päätöksen 4.2.2021 mukaisesti turvapaikkakäytäntöä yleisesti niin, että lapsen etu tulee tosiasiallisesti ja yksilöllisesti selvitettyksi, ja erityisesti niin, että sateenkaari-ihmisiä ja sateenkaariperheiden lapsia eri maissa uhkaavat tilanteet kartoitetaan aiempaa tarkemmin.
- Vahvistetaan viranomaisten kansainvälistä vuoropuhelua hyvistä käytännöistä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien turvapaikanhakijoiden oikeuksien turvaamiseksi.

5 Itsemääräämisoikeus ja perhelainsäädäntö

Jokaisella ihmisellä on kaikialla oikeus siihen, että hänet henkilönä tunnustetaan lain edessä. Erilaisiin seksuaalisiin suuntautumisiin ja sukupuoli-identiteetteihin kuuluvilla henkilöillä on oikeuskelpoisuus kaikilla elämänalueilla. Jokaisen henkilön itse määrittelemä seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti on olennainen osa heidän henkilöisyydessään ja itsemääräämisoikeuden, ihmisarvon ja vapauden peruspiirre.

Ketään ei saa pakottaa lääketieteellisten toimenpiteiden kohteeksi, mukaan lukien sukupuolenkorjausleikkaukset, sterilisaatio tai hormoniterapia edellytyksenä sukupuoli-identiteettinsä juridiselle tunnustamiselle. Mitään virallista asemaa, kuten avioliittoa tai vanhemmuutta, ei saa käyttää estämään henkilön sukupuoli-identiteetin juridista tunnustamista. Ketään ei saa painostaa salaamaan, tukahduttamaan tai kieltämään seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään.

(Yogyakartan periaate 3: Oikeus tunnustamiseen lain edessä)

Jokaisella on oikeus tulla tunnustetuksi lain edessä riippumatta tai edellyttämättä ilmoitusta (syntymässä tai itse määritetystä) sukupuolesta, seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai sukupuolitetuista piirteistä. Jokaisella, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai sukupuolitetuista piirteistä, on oikeus saada henkilöisyyden osoittavia asiakirjoja, mukaan lukien syntymätodistukset. Jokaisella on oikeus muuttaa sukupuoltaan koskevia tietoja tällaisissa asiakirjoissa.

(Yogyakarta+10-periaate 31: Oikeus juridiseen tunnustamiseen)

Jokaisella on oikeus ruumiilliseen ja henkiseen koskemattomuuteen ja itsemääräämisoikeuteen sekä oikeus päättää omista asioistaan riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta, sukupuoli-identiteetistä, sukupuolen ilmaisusta tai sukupuolitetuista piirteistä. Ketään ei saa kiduttaa eikä rangaista tai kohdella julmasti, epäinhimillisesti tai alentavasti seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun tai sukupuolitetettujen piirteiden perusteella. Ketään ei saa ilman vapaaehtoista, ennakollista ja asiaan liittyvien seikkojen tuntemiseen perustuvaa suostumusta alistaa sellaisiin kajoaviin tai peruuttamattomiin lääketieteellisiin toimenpiteisiin, joilla muokataan kehon

sukupuolitettuja piirteitä, ellei toimenpiteellä voida välttää vakavan, välittömän tai korjaamattoman haitan aiheutumista kyseiselle henkilölle.

(Yogyakarta+10-periaate 32: Oikeus keholliseen ja henkiseen koskemattomuuteen)

Jokaisella on oikeus perustaa perhe, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä. Perheet ovat muodoiltaan erilaisia. Mitään perhettä ei saa asettaa syrjinnän kohteeksi kenenkään sen jäsenen seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella.

(Yogyakartan periaate 24 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus perustaa perhe)

Jokaisella, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä, on oikeus yksityisyyteen ilman mielivaltaista tai laitonta puuttumista, mukaan lukien hänen perheensä, kotinsa tai kirjeenvaihtonsa, sekä suoja laittomia kunniaan ja maineeseen kohdistuvia hyökkäyksiä vastaan. Oikeus yksityisyyteen tavallisesti sisältää oikeuden tuoda julki tai salata tietoa yksilön seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä sekä päätökset ja valinnat, jotka koskevat yksilön omaa kehoa ja vapaatahtoisia seksuaali- ja muita suhteita muiden kanssa.

(Yogyakartan periaate 6 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus yksityisyyteen)

5.1 Sukupuolen juridinen vahvistaminen

Nimilain uudistus on parantanut transihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumista, mutta muut sukupuolivähemmistöille erityiset lainsäädäntöhankkeet eivät ole edistyneet viime vuosina riittävästi. Sukupuolen juridista vahvistamista koskeva lainsäädäntö loukkaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten perus- ja ihmisoikeuksia. Lainsäädäntöä tulisi uudistaa itsemääräämisoikeuteen perustuvaksi sekä lapsen oikeudet ja ei-binääriset identiteetit huomioivaksi.

Sukupuolenkorjauksen oikeudelliselle tunnustamiselle asetettavia ennakkovaatimuksia, myös ruumiillisia muutoksia koskevia vaatimuksia, olisi tarkasteltava säännöllisesti loukkaavien vaatimusten poistamiseksi.

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet taatakseen henkilön sukupuolenkorjauksen täysimääräisen oikeudellisen tunnustamisen kaikilla elämäntilanteilla, erityisesti mahdollistamalla nimen ja sukupuolen muuttamisen virallisiin asiakirjoihin nopeasti, avoimesti ja helposti; jäsenvaltioiden olisi myös tarvittaessa varmistettava, että muut kuin valtion toimijat tunnustavat sukupuolenkorjauksen vastaavasti ja tekevät vastaavat muutokset keskeisten asiakirjojen, kuten opinto- ja työtodistusten, osalta.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi¹⁸⁷

Nimilain uudistaminen on edistänyt transihmisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Vuonna 2019 voimaan tulleen etu- ja sukunimilain muotoilut ja lain soveltamiskäytännöt ovat sukupuolinäkökulmasta tarkasteltuna aiempaa väljempää, vaikka etunimet ovat lainsäädännössä edelleen sukupuolisidonnaisia.

Työpajoissa nähtiin tarvetta etunimen muutokseen liittyvien käytäntöjen toteutumisen seurannalle transihmisten ja erityisesti translasten ja -nuorten näkökulmasta. Transjärjestöt ovat lisäksi kiinnittäneet huomiota viranomaisohjeistukseen, jonka mukaan alle 15-vuotiailta nimeään muuttavilta transnuorilta vaaditaan nimen muutoksen yhteydessä ammattilaisten lausunto oman ja huoltajansa suostumuksen lisäksi.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa korostettiin keskeisenä ongelmana, että nimilain uudistuksen lisäksi muut sukupuolivähemmistöjen itsemääräämisoikeuden näkökulmasta keskeiset lainsäädäntöhankkeet eivät ole edenneet riittävästi niistä tehdyistä sitoumuksista huolimatta.

¹⁸⁷ CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositukset 20–21.

Sukupuolen juridista vahvistamista koskeva lainsäädäntö eli niin kutsuttu translaki altistaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt syrjinnälle ja muille oikeudenloukkauksille. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan henkilö voidaan vahvistaa kuuluvaksi vastakkaiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän: 1) esittää lääketieteellisen selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vastakkaiseen sukupuoleen ja että hän elää tämän mukaisessa sukupuoliroolissa sekä siitä, että hänet on steriloitu tai että hän muusta syystä on lisääntymiskyvytön; 2) on täysi-ikäinen; ja 3) on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa¹⁸⁸.

FRA:n HLBTI-kyselyn mukaan Suomessa 18 % transihmisistä kertoi muuttaneensa juridisen sukupuolensa, kun vastaavasti 75 % ei ollut tätä tehnyt. Prosessi oikeudellisen sukupuolen muuttamiseksi oli parhaillaan käynnissä 7 %:lla. Useimmiten syynä sille, ettei vastaaja ollut muuttanut oikeudellista sukupuoltaan, oli se, ettei sitä koettu tarpeelliseksi (31 %). Seuraavaksi eniten vastaajat kertoivat, etteivät he täytä lainsäädännön vaatimuksia (21 %) ja kolmanneksi eniten syynä oli se, että he haluavat tehdä muutoksen myöhemmin.¹⁸⁹

Nykyinen translaki ei täytä kaikilta osin perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden asettamia vaatimuksia. Suomelle annetuissa kansainvälisissä ja kansallisissa ihmisoikeussuosituksissa Suomea on kehoitettu luopumaan lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta, lääketieteellisistä toimenpiteistä ja mielenterveysdiagnooseista sukupuolen juridisen vahvistamisen ehtoina. Lisäksi suosituksissa on kehoitettu tekemään sukupuolen juridisesta vahvistamisesta mahdollista tietyin edellytyksin myös alle 18-vuotiaille.¹⁹⁰ Avioliittolain muutoksen yhteydessä vuonna 2017 sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdoista poistettiin naimattomuusvaatimus.

YK:n ihmisoikeuskomitea on suositellut, että Suomi luo yksinkertaiset ja helposti saavutettavat hallinnolliset käytänteet henkilön sukupuoli-identiteettiä koskevan väestökieritiedon muuttamiseen YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen mukaisesti.¹⁹¹

188 Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (28.6.2002/563).

189 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

190 STM (2020) *Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi*; STM (2015) *Sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen edellytykset: Työryhmän loppuraportti*; ETENE (17.4.2013) *Lausunto: Transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta annetun lain muutostarpeet*, Ihmisoikeusvaltuuskunta (2017) *Kannanotto: Suomi rikkoo Euroopan ihmisoikeussopimusta – Ihmisoikeusvaltuuskunta vaatii translain kii-reellistä uudistamista*; EOAK/2842/2017; *Tasa-arvovaltuutettu, lapsiasiavaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu (17.5.2018) Kannanotto: Tasa-arvo-valtuutettu, lapsiasiavaltuutettu ja yhdenvertaisuusvaltuutettu: Translaki uudistettava vastaamaan perus- ja ihmisoikeuksia*; Ihmisoikeuskeskus (2018) *Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen – Tilanne Suomessa ja lainsäädännön kehityslinjoja Euroopassa*.

191 CCPR/C/FIN/CO/7, § 21 (b).

ECRI on suosittanut, että viranomaisten tulisi ensi tilassa – ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön mukaisesti – muuttaa lakia transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta poistamalla siitä vaatimuksen, jonka mukaan muun kuin alun perin rekisteröidyn sukupuolensa tunnustamista hakevan tulee olla hedelmättömiä tai steriloituja juridisen tunnustamisen edellytyksenä.¹⁹²

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän poistamista käsittelevä komitea on suositellut, että Suomi muuttaa pikaisesti lakia transseksuaalien sukupuolen vahvistamisesta varmistukseen, että transsukupuolisten henkilöiden sukupuoli vahvistetaan vaatimatta heitä mukautumaan stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä ja ettei laki edellytä henkilöiden suostumista sterilisaatioon.¹⁹³

Euroopan ihmisoikeusvaltuutetun mukaan Suomen viranomaisten on kiinnitettävä erityistä huomiota transihmisten ja intersukupuolisten henkilöiden suojelun parantamiseen. Ihmisoikeusvaltuutettu toteaa, että sukupuolenkorjauksen virallisen tunnustamisen edellytyksistä on poistettava vaatimukset lisääntymiskyvyttömyydestä ja naimattomuudesta --.¹⁹⁴

FRA:n vuonna 2014 julkaisemassa tutkimuksessa erityisesti transihmisten tilanteesta kaikista kyselyyn osallistuneista transihmisistä 30 % kertoi kokeneensa syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana tilanteissa, joissa oli täytynyt esittää sukupuolimerkinnän sisältävä henkilötodistus. Suomalaisvastaajista 16 % ei tiennyt, voiko ylipäätänsä vaihtaa virallisiin dokumentteihin haluamansa sukupuolen.¹⁹⁵

FRA:n HLBTI-kyselyn perusteella esteitä siviilisäädyn tai sukupuolen julkisessa rekisteröinnissä oli kohdannut 24 % intersukupuolisista. 33 % kertoi, ettei ollut koskaan tehnyt kyseisiä rekisteröintejä. Vaikeudet olivat olleet suurimmaksi osaksi byrokraattisia, mutta osin myös erilaisia asiattomuuksia ja yksityisyyden suojan loukkauksia.¹⁹⁶

Tätä selvitystä varten tehdyissä haastatteluissa kerrottiin, että pääsy sukupuolen juridiseen vahvistamiseen on heikentynyt kesällä 2020 tehtyjen sukupuolidysforian hoitosuosituksen uudistamisen jälkeen. Ongelmallisena pidetään erityisesti hoitoprosessin monitasoisuutta sekä sitä, ettei sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyvistä lääkäreiden päätöksistä ole

192 CRI(2019)38, suositus 19 (§ 101).

193 CEDAW/C/FIN/CO/7, § 29 (b).

194 CommDH(2012)27, § 108.

195 FRA (2014) *Being Trans in the European Union: Comparative analysis of EU LGBT survey data*; ks. OM (2021) Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

196 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

valitusoikeutta. Hoitosuositukseen liittyviä kysymyksiä käsitellään yksityiskohtaisemmin selvityksen terveyttä ja hyvinvointia koskevassa luvussa.

Säädetään itsemääräämisoikeutta kunnioittava laki sukupuolen vahvistamisesta. Vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä poistetaan ja lääketieteelliset hoidot eriytetään juridisen sukupuolen korjauksesta.

Sukupuolen voi hakemuksesta korjata täysi-ikäinen henkilö, joka esittää perustellun selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa korjattavaan sukupuoleen. Sukupuolen korjaamiseen tulee harkinta-aika.

Marinin hallitusohjelma¹⁹⁷

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita ottamaan käyttöön helposti saatavilla oleva sukupuolen tunnistamista koskeva lainsäädäntö ja menettelyt.

EU:n HLBTIQ-strategia¹⁹⁸

Itsemääräämisoikeutta kunnioittavan lain säätäminen sukupuolen vahvistamisesta sisältyy Marinin hallitusohjelmaan ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan 2020–2023. STM:n asettamana toimi translainsäädännön uudistamisen valmistelutyöryhmä 1.5.2019–31.1.2020. Työryhmän loppuraportin mukaan hallitusohjelmakirjausten ydinsisällön toteuttaminen olisi perusteltua sekä ulkomailla, erityisesti Tanskassa, Norjassa ja Islannissa, tehtyjen uudistusten että kansallisten ja kansainvälisten perus- ja ihmisoikeustoimijoiden suositusten näkökulmasta.

Työryhmän mukaan erityisesti oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen erottamista lääketieteellisistä selvityksistä, tutkimuksista ja hoidoista on pidettävä perusteltuna niin perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta kuin terveydenhuollon resursseihin kytkeytyvistä syistä. Lisäksi uudistetun lainsäädännön toimeenpanon seurannassa on työryhmän mukaan kiinnitettävä huomiota erityisryhmiin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutumiseen.

Hallitusohjelman kirjaus ei kokonaisuudessaan tunnista työryhmän havaitsemia haasteita alaikäisten asemaan liittyen. Työryhmän mukaan yhtenä sääntelyvaihtoehtona jatkotyökentelyssä voitaisiin harkita oikeudellisen sukupuolen vahvistamisen ikärajan asettamista 15 vuoteen. Lisäksi työryhmä havaitsi, että hallitusohjelmassa mainittu harkinta-aika voidaan kokea itsemääräämisen periaatetta loukkaavana.

197 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen / Tavoite 3.

198 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 19.

STM on asettanut toimikaudelle 1.6.2021–31.1.2021 translainsäädännön uudistamiseen virkamiestyöryhmän, jonka tehtävänä on laatia hallituksen esitys sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden aseman ja oikeuksien järjestämiseksi hallitusohjelman tavoitteiden mukaisesti. Virkamiestyöryhmän työskentelyä lainsäädännön valmistelussa tukee seuranta- ja arviointiryhmä, joka osallistuu vaihtoehtojen ja ehdotusten arviointiin sekä tuottaa asiantuntijainformaatiota valmistelun tueksi. Hallituksen esitys on tarkoitus antaa eduskunnalle helmikuussa 2022.¹⁹⁹ Koronapandemia on vaikuttanut työryhmän aloittamiseen suunniteltua myöhemmin²⁰⁰. Syyskuussa 2021 eduskunnalle luovutettiin myös itsemääräämisoikeuteen perustuvaa translakia tavoitteleva Oikeus olla -kansalaisaloite²⁰¹.

Työpajoissa ja haastatteluissa korostettiin, että sukupuolen juridiseen vahvistamiseen liittyvää lainsäädäntöä ja käytäntöjä tulisi kehittää Suomessa viimeaikaisen kansainvälisen ihmisoikeusnormiston mukaisesti itsemääräämisoikeuteen perustuviksi. Tämä ehkäisisi kokonaisvaltaisesti sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaa syrjintää ja edistäisi heidän hyvinvointiaan.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa painotettiin, että sukupuolen juridisen vahvistamisen tulisi kunnioittaa lapsen oikeuksia ja olla mahdollista myös alle 18-vuotiaalle. Järjestöjen mukaan sukupuoliristiriitaa kokevan lapsen tukemisessa on yleistymässä sosiaalisen transition käytäntö, jossa lapselle mahdollistetaan jo varhaiskasvatus- tai kouluikäisenä eläminen kokemaansa sukupuoli-identiteettiä vastaavasti. Tällöin lapsen virallinen nimi voidaan muuttaa vastaamaan lapsen sukupuoli-identiteettiä nykyisen nimilain mahdollistamalla tavalla.

Selvityksen tiedonkeruussa huomioitiin, että sukupuoliristiriitaa kokeva lapsi altistuu nykytilanteessa syrjinnälle joutuessaan elämään pitkään tilanteessa, jossa hänen juridinen sukupuolensa on eri kuin nimen ilmaisema sukupuoli. Lapsi voi myös joutua kohtaan kysymyksiä, joihin hän ei kehitystasonsa mukaisesti kykene vastaamaan. Järjestöjen mukaan lapsen yksityisyyttä pystytään suojelemaan paremmin, kun hänen henkilötietonsa vastaavat hänen sukupuoli-identiteettiään.

YK:n ihmisoikeuskomitea ilmaisi keväällä 2021 Suomea koskevissa kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 7. raportointikierroksen loppupäätelmässään translain uudistusprosessiin liittyvän huolen siitä, että sukupuolen juridinen vahvistaminen ei välttämättä olisi mahdollista suostumuksensa antaneille translapsille.²⁰²

199 Sosiaali- ja terveysministeriö (2021) [Asettamis päätös: Translainsäädännön uudistamisen työryhmä](#).

200 STM (2020) [Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi; Vastaus kirjalliseen kysymykseen KKV 472/2020 vp](#).

201 [Kansalaisaloite.fi-verkkosivu: Oikeus olla – kansalaisaloite oikeudenmukaisemman translain puolesta](#).

202 [CCPR/C/FIN/CO/7](#), § 21.

Osana EU:n HLBTIQ-strategiaa Euroopan komissio edistää parhaiden käytäntöjen vaihtamista jäsenvaltioiden välillä siitä, miten voidaan ottaa käyttöön helposti saatavilla olevaa sukupuolen tunnustamista koskeva lainsäädäntö ja menettelyt, jotka perustuvat itsemäärittämisoikeuteen ja joissa ei ole ikärajoituksia.²⁰³

Sukupuolen juridisen vahvistamisen ikärajaan liittyvää ihmisoikeusnormistoa ja kansainvälisiä esimerkkejä on selvitetty tarkemmin esimerkiksi STM:n translainsäädännön uudistamistyöryhmän loppuraportissa sekä Ihmisoikeuskeskuksen selvityksessä sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta.²⁰⁴

Henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta luovutaan osana henkilötunnuksen uudistamista valtiovarainministeriön selvityksen pohjalta.

Marinin hallitusohjelma²⁰⁵

Väestötietojärjestelmän nykyiset sukupuolivaihtoehdot ja henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuus ovat ongelmallisia sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta. Tiedonkeruussa tuotiin esiin, että erityisesti inter- ja muunsukupuolisten henkilöiden oikeuksien turvaamiseksi väestötietojärjestelmään olisi mahdollistettava kolmas sukupuolimerkintä, jossa henkilö voisi vahvistaa juridisen sukupuolensa muuksi kuin naiseksi tai mieheksi.

Joissakin valtioissa kolmas sukupuolimerkintä on mahdollistettu ainoastaan intersukupuolisille henkilöille, mutta tällainen käytäntö koetaan järjestöjen mukaan leimaavaksi ja syrjiväksi. Kolmannen sukupuolimerkinnän tulisi perustua henkilön itsemäärittelylle, eikä merkintää tulisi rajata tietyille ryhmälle.

Tiedonkeruussa tuotiin ilmi, että nykyuotoisen henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuus on ongelmallinen sukupuolivähemmistöjen yksityisyyden suojan näkökulmasta. Sukupuolivähemmistöjen tilanteen edistämiseksi hallitusohjelma ja hallituksen tasa-arvo-ohjelma sisältävät toimenpiteet henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta luopumiseksi.

Valtioministeriön asettama työryhmä on selvittänyt henkilötunnuksen uudistamista ja valtion takaaman henkilön identiteetin hallinnoimista 1.9.2017–31.12.2019. Työryhmä esitti loppuraportissaan, että Suomessa otettaisiin vuodesta 2027 alkaen käyttöön

203 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 18.

204 STM (2020) *Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi*, s. 37–40; Ihmisoikeuskeskus (2018) *Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen*, s. 21–22.

205 Marinin hallitusohjelma (2019) *3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen* / Tavoite 3.

henkilötunnus, jossa annettavien henkilötunnusten yksilönumero olisi satunnainen ja riippumaton²⁰⁶.

Lausuntopalautteen pohjalta valtiovarainministeriö (VM) jatkaa työtä valmistellen kohdennettuja ja rajattuja muutoksia, joissa henkilötunnuksen nykyinen muoto säilytetäisiin. Hallitusohjelmaan kirjattu henkilötunnuksen sukupuolisidonnaisuudesta luopuminen toteutetaan ryhtymällä viimeistään vuoden 2027 alusta lukien myöntämään henkilötunnukset numerojärjestyksessä sukupuoleen katsomatta itse tunnuksen muotoa kuitenkaan muuttamatta.²⁰⁷

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Sukupuolen juridista vahvistamista koskeva lainsäädäntö ja käytänteet perustuvat itsemääräämisoikeuteen sekä kunnioittavat lapsen oikeuksia.

- Säädetään viipymättä itsemääräämisoikeuteen perustuva laki sukupuolen juridisesta vahvistamisesta. Lain tulisi käytännössä mahdollistaa väestötietojärjestelmän sukupuolimerkinnän korjaaminen omalla ilmoituksella. Poistetaan lisääntymiskyvyttömyysvaatimus ja lääketieteellisten selvitysten edellyttäminen sukupuolen juridisen vahvistamisen ehdoista. Mahdollistetaan sukupuolen juridinen vahvistaminen myös alle 18-vuotiaalle.
- Otetaan käyttöön kolmas juridinen sukupuolimerkintä, joka perustuu itsemäärittelyyn.
- Uudistetaan henkilötunnus sukupuolineutraaliksi.
- Selvitetään nimen muutosta koskevien käytäntöjen toteutumista sukupuolivähemmistöjen ja erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten osalta.

206 VM (2017) [HETU-uudistuksen loppuraportti](#), s. 23–24.

207 VM (9.10.2020) [Valtiovarainministeriö jatkaa henkilötunnusten kehittämistyötä lausuntopalautteen pohjalta](#). Tiedote.

5.2 Intersukupuolisten henkilöiden itsemääräämisoikeus

Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden ja kehollisen koskemattomuuden toteutumiseen liittyy puutteita. Lisääntynyt tietoisuus intersukupuolisuudesta ja hoitokäytännöistä annetut suositukset eivät ole muuttaneet riittävästi tosiasiallista tilannetta. Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden toteutumista tulisi vahvistaa erityislainsäädännöllä ja hoitokäytäntöjen valvonnalla.

Tietoisuus intersukupuolisuudesta on lisääntynyt, mutta intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyy yhä ongelmia. FRA:n vuoden 2020 kyselytutkimuksen mukaan intersukupuolisuutensa oli havainnut 40 % vastaajista 15–17-vuotiaana. Jollekin asiasta oli kertonut 18–24-vuotiaana 25 % vastaajista. Vastaajista 42 % ei ollut kertonut kenellekään intersukupuolisuudestaan.

Lääketieteellistä hoitoa tai toimenpiteitä sukupuolipiirteidensä muokkaamiseksi oli saanut 34 % vastaajista, ja vastaavasti 66 % ei ollut tällaisia toimenpiteitä läpikäynyt. Syynä siihen, ettei toimenpiteitä ollut tehty, oli useimmiten, ettei vastaaja ole tarvinnut sellaisia. Toiseksi eniten syynä olivat muut, määrittelemättömät syyt, ja kolmanneksi eniten kielteiset reaktiot vastaajan perheeltä tai sosiaaliselta ympäristöltä.

Kyselyn mukaan intersukupuolisten kohtaamana suurimpana ongelmana pidettiin vauvoille tai lapsille tehtäviä leikkauksia, joilla heidän sukupuolensa halutaan ”normalisoida” (57 %). Toiseksi merkittävämmäksi ongelmaksi koettiin intersukupuolisuuden patologisointi tai sen näkeminen sairautena (32 %). Kolmanneksi yleisimpänä epäkohtana pidettiin sitä, että oikeuksiin pääsyn ehtona on sukupuolen ”normalisoiva” leikkaus (30 %). Neljäntenä ongelmana pidettiin ilman tietoista suostumusta tehtäviä lääketieteellisiä toimenpiteitä (27 %).²⁰⁸

Lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat tarpeettomat lääketieteelliset toimenpiteet loukkaavat intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta ja oikeutta keholliseen koskemattomuuteen. YK:n kidutuksen ja muun julman, epäinhimillisen ja halventavan kohtelun erityisraportoiija on todennut ilman asianomaisen antamaa suostumusta toteutettavan sukuelimiä ”normalisoivan” kirurgian olevan yksi kidutuksen muoto sekä vaatinut kieltämään tällaisten toimenpiteiden toteuttamisen²⁰⁹. Myös useat muut kansainväliset ihmis-

208 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

209 *A/HRC/22/53*.

oikeustoimijat ovat antaneet suosituksia intersukupuolisten henkilöiden koskemattomuuden ja itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta²¹⁰.

FRA:n tutkimuksen mukaan yleinen ongelma intersukupuolisten oikeuksien kannalta on, että päätöksenteko lapsille tehtävistä toimenpiteistä ei perustu kattavaan tietoon pohjautuvaan suostumukseen. Yli puolet (62 %) tutkimukseen osallistuneista intersukupuolista kaikkien maiden osalta ilmoitti, etteivät he tai heidän vanhempansa antaneet tietoon perustuvaa suostumustaan ennen ensimmäistä lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavaa kirurgiaa. Melkein puolet (49 %) puolestaan kertoi, etteivät he antaneet heille määrättyyn hormonihoitoon tietoon perustuvaa suostumustaan.²¹¹

Alaikäisten potilaiden itsemääräämisoikeutta tarkastelleen väitöskirjan mukaan lapsipotilaan päätöksentekokyvykkyyden arviointiin vaikuttavat ennen kaikkea terveydenhuollon toimintakulttuuri ja toiminnalle annetut resurssit. Keskusteltaessa lapsen kanssa hänen hoitoonsa liittyvistä kysymyksistä on siihen varattava kunnolla aikaa, jotta lapsella on mahdollisuus rauhassa käsitellä saamaansa tietoa. Mitä vaikeammasta tai moniulotteisemmasta hoitotilanteesta tai sairaudesta on kysymys, sitä paremmin on huolehdittava, että lapsi kykenee omaksumaan saamansa tiedon. Tutkimuksen perusteella kyse ei ole yksinomaan siitä, minkä ikäinen lapsi on, millaiset kognitiiviset kyvyt hän omaa tai millainen hänen elämäkokemuksensa tai kokemuksensa sairaudesta on, vaan suuri merkitys on terveydenhuollon ammattilaisen kyvyllä kohdata lapsi ja olla vuorovaikutuksessa hänen kanssaan.²¹²

Euroopan ihmisoikeusvaltuutetun mukaan Suomen viranomaisten on kiinnitettävä erityistä huomiota transihmisten ja intersukupuolisten henkilöiden suojelun parantamiseen. -- Intersukupuolisten henkilöiden, mukaan lukien intersukupuolisten lasten, erityiset suojelutarpeet on tunnistettava ja niihin on tartuttava yhteistyössä näitä ryhmiä edustavien kansalaisjärjestöjen kanssa.²¹³

Keväällä 2021 YK:n ihmisoikeuskomitea suositti Suomea ehkäisemään tehokkaasti peruuttamattomien lääketieteellisten toimenpiteiden ja erityisesti leikkausten tekemisen intersukupuolisille lapsille, jotka eivät vielä ole kykeneviä antamaan toimenpiteisiin täysin vapaata tietoon perustuvaa suostumustaan, elleivät toimenpiteet ole lääketieteellisesti

210 Ks. Oikarinen, Tikli (2019) [Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista](#).

211 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

212 Pollari, Kirsi (2019) [Lapsipotilaan päätöksentekokyky ja sen arviointi](#), Acta Universitatis Lapponiensis 387, Lapin yliopisto, Rovaniemi; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

213 [CommDH\(2012\)27](#), § 108.

ehdottoman välttämättömiä. Tällaisten toimenpiteiden uhreiksi joutuneille tulisi varmistaa pääsy tehokkaihin oikeussuojakeinoihin.²¹⁴

Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeutta vahvistetaan ja luovutaan pienten lasten kosmeettisesta, ei-lääketieteellisestä sukuelinkirurgiasta.
Marinin hallitusohjelma²¹⁵

Intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistaminen sisältyy hallitusohjelmaan ja hallituksen tasa-arvo-ohjelmaan 2020–2023. Tällä hetkellä terveydenhuollon yleiset säädökset säätelevät intersukupuolisten lasten hoitoa, eikä hoitokäytännöistä ole säädetty erityislainsäädäntöä. Kirurgiset hoidot on pääosin keskitetty Helsingin ja Uudenmaan sairaanhoitopiiriin (HUS) lasten ja nuorten palveluihin.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) on julkaisut 22.3.2016 kannanoton ja siihen liittyvän taustaraportin intersukupuolisten lasten hoidoista. Taustaraportin mukaan yliopistosairaaloiden välillä on eroja käytännöissä niiden kirurgisten toimenpiteiden osalta, joita ei katsota välttämättömiksi heti vastasyntyneenä. Jossain yliopistosairaalassa painotetaan sitä, että terveydenhuollon ammattihenkilöt tekevät päätökset kiireettömistä kirurgisista hoidoista, kun toisessa todetaan vanhempien viime kädessä päättävän niistä.

ETENE:n taustaraportin mukaan pidättyvämpää linjaa kannattavat toimijat toteavat, että varhaista sukuelin- tai virtsaelinkirurgiaa ei intersukupuolisilla lapsilla juuri koskaan tarvita. Joissakin tapauksissa toimenpide jää odottamaan sitä, että nuori itse voi antaa oman tietoisensa ratkaisuun. Mikäli vanhemmat vaativat sukuelinkirurgiaa, he saavat lähteen konsultaatioon HUS:n lasten ja nuorten sairaalaan. Oulun yliopistollisessa sairaalassa (OYS) ei tehdä minkäänlaista kosmeettista sukuelinkirurgiaa, vaan kirurgisia hoitoja tehdään ainoastaan terveyden vaatimissa puitteissa.²¹⁶

ETENE suosittaa kannanotossaan, että lapsen itsemääräämisoikeutta on vahvistettava hänen identiteetilleen tärkeissä asioissa. Tämä edellyttää, että ulkoisia sukupuoliominaisuuksia muokkaavat toimenpiteet toteutetaan vasta, kun lapsi itse voi määritellä sekä sukupuolensa että ottaa kantaa omaan seksuaalisuuteensa. Lisäksi kannanotossa suositellaan muun muassa antamaan vanhemmille monipuolista tietoa intersukupuolisuudesta sekä lisäämään lasten parissa toimivien ammattilaisten tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta.²¹⁷

214 CCPR/C/FIN/CO/7, § 21 (c).

215 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen / Tavoite 3.

216 ETENE (2016) Intersukupuolisuus: Taustaraportti ETENE:n kannanottoon.

217 ETENE:n kannanotto (22.3.2016) Intersukupuolisten lasten hoito.

Intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöjä on tarkasteltu myös STM:n translainsäädännön uudistamista valmistelleen työryhmän loppuraportissa. Työryhmän mukaan lapsen sukupuoliominaisuuksia muokkaaviin tarpeettomiin lääketieteellisiin toimenpiteisiin ryhtymistä on pidettävä potilaslain vastaisena. Työryhmä huomautti, että lapsen fyysistä koskemattomuutta tulee kunnioittaa osana lapsen perus- ja ihmisoikeuksia sekä ihmisarvon kunnioittamisen vaatimusta.

Työryhmän mukaan nykyinen terveydenhuollon yleislainsäädäntö ja rikoslaki sisältävät riittävän sääntelyn, joka turvaa intersukupuolisten lasten henkilökohtaista koskemattomuutta. Mikäli tarve tunnistetaan lisäsäätelylle, sukupuoliirteitä muokkaavien tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden kiellosta voitaisiin työryhmän mukaan säätää laissa sukupuolen juridisesta vahvistamisesta tai tarkentamalla henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaa koskevaa sääntelyä asiakkaan ja potilaan itsemääräämisoikeutta koskevassa lainsäädäntöhankkeessa.

Työryhmä korosti hoitokäytäntöihin liittyvän tehokkaan viranomaisvalvonnan merkitystä. Loppuraportissaan se ehdotti harkittavaksi määräaikaista tehostettua valvontaa ilman asianomaisen henkilön suostumusta tehtävien sukupuoliominaisuuksia muokkaavien tarpeettomien lääketieteellisten toimenpiteiden vähentämiseksi.²¹⁸

STM:n translainsäädännön uudistamista toimikaudella 1.6.2021–31.1.2022 valmistelevan virkamiestyöryhmän tehtävänä on tehdä tarvittavat lainsäädännölliset ehdotukset sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden aseman ja oikeuksien järjestämiseksi hallitusohjelman mukaisesti sekä tarvittavat muut ehdotukset erityisesti intersukupuolisten lasten itsemääräämisoikeuden vahvistamiseksi lapsen edun ja henkilökohtaisen koskemattomuuden sekä iän ja kehitystason mukaisesti.²¹⁹

Viime vuosina annetut suositukset eivät ole poistaneet intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöihin liittyviä ongelmia. Vuonna 2019 julkaistun intersukupuolisten kokemuksia tarkastelleen selvityksen mukaan huoli intersukupuolisten lasten oikeuksista on yhä perusteltua. Osa selvitykseen vastanneista vanhemmista koki, että heitä oli yritetty painostaa suostumaan lapsilleen tehtäviin sukuelimiä muokkaaviin toimenpiteisiin.

Selvityksen mukaan intersukupuolisten kielteiset kokemukset terveydenhuollosta liittyivät tilanteisiin, joissa he kokivat erityisesti lapsena tullessa kohdelluiksi ikään kuin heidän tunteillaan ja kokemuksilla ei olisi mitään merkitystä. Sekä intersukupuoliset vastaajat että intersukupuolisten lasten vanhemmat kertoivat, että heitä oli kohdeltu eri tavoin

218 STM (2020) [Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi](#), s. 42–44.

219 STM (2021) [Asettamis päätös: Translainsäädännön uudistamisen työryhmä](#).

epäasiallisesti ja asenteellisesti. Vastaajien mukaan heillä ei ollut mahdollisuutta osallistua päätöksentekoon, eikä hoidoille ollut selkeää terveydellistä perustetta.

Selvityksessä kuvataan, että tietoisuus ja ymmärrys leikkausten ja muiden toimenpiteiden mahdollisesti traumatisoivasta luonteesta on viime vuosikymmenien saatossa lisääntynyt. Eri tutkimuksissa intersukupuoliset ihmiset ovat raportoineet esimerkiksi leikkauksiin ja muihin toimenpiteisiin liittyvää häpeän, salailun ja viallisuuden kokemuksista. Lisäksi he ovat kertoneet ahdistuksesta, masennuksesta, paniikkihäiriöistä ja erilaisista trauma-oireista. Tutkimuksissa on myös dokumentoitu intersukupuolisten ihmisten muuta väestöä monta kertaa korkeampi itsemurhariski.

Selvityksessä nousi esille myös se, ettei intersukupuolisuutta ja sukupuolen moninaisuutta koskevaa tietoa ole tarpeeksi, eikä myöskään vertaistukea tai muuta tukea.²²⁰

Työpajoissa pidettiin ongelmallisena, että intersukupuolisten lasten hoidoista ei kerätä tietoa. Hoitojärjestelmässä ei myöskään ole muodostettu yhteistä käsitystä intersukupuolisuuden muodoiksi luokitelluista diagnooseista. Työpajoissa esitettiin, että intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöihin liittyviin ongelmiin tulisi puuttua erityislainsäädännöllä, joka kieltäisi lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat tarpeettomat lääketieteelliset toimenpiteet. Lisäksi tarpeellisena pidetään hoitokäytäntöjen valvonnan vahvistamista ja niitä koskevan ihmisoikeusperustaisen ohjeistuksen luomista.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Intersukupuolisten lasten oikeus keholliseen koskemattomuuteen sekä heidän itsemääräämisoikeutensa toteutuminen turvataan.

- Kielletään erityislainsäädännöllä ilman tietoon perustuvaa suostumusta tehtävät lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavat lääketieteelliset toimenpiteet lukuun ottamatta tilanteita, joissa lapsen terveys on välittömässä vaarassa.
- Vahvistetaan lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavista toimenpiteistä tehtävää valvontaa esimerkiksi määrittelemällä toimenpiteitä valvova viranomainen sekä määräämällä raportointi- ja perusteluvollisuus lapsen sukupuolipiirteitä muokkaavista toimenpiteistä.

²²⁰ Oikarinen, Tikli (2019) *Ei tietoa eikä vaihtoehtoja: Selvitys intersukupuolisten ihmisten oikeuksista ja kokemuksista.*

- Toteutetaan intersukupuolisten lasten hoitokäytännöt moniammatillisesti ja annetaan yhtenäinen ihmisoikeusperustainen ohjeistus hoitokäytännöistä. Lisäksi intersukupuolisten henkilöiden pääsy omiin potilastietoihinsa on turvattava.
- Tarjotaan psykososiaalista tukea ja tietoa ”normalisoivien” toimenpiteiden seurauksista intersukupuolisille henkilöille ja heidän vanhemmilleen.

5.3 Perhelainsäädäntö

Avoliittolain uudistaminen ja äitiyslain säätäminen ovat edistäneet samaa sukupuolta olevien pariin yhdenvertaista kohtelua. Nykyisen lainsäädännön mukaiset vanhemmuusmerkinnät altistavat sukupuolivähemmistöihin kuuluvat vanhemmat ja heidän lapsensa syrjinnälle. Perhelainsäädäntö ei myöskään tunnista riittävästi tiettyjen sateenkaariperheiden lasten kaikkia tosiasiallisia vanhempia.

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita soveltamaan tiukasti oikeutta vapaaseen liikkuvuuteen sekä perheoikeutta koskevia EU:n sääntöjä.
EU:n HLBTIQ-strategia²²¹

Samaa ja eri sukupuolta olevien pariin yhdenvertainen kohtelu on edistynyt avoliittolain uudistamisen ja äitiyden määräytymistä koskevan äitiyslain säätämisen myötä. 1.3.2017 voimaan tulleen avoliittolain uudistamisen myötä kaksi samaa sukupuolta olevaa henkilöä voivat sopia avioliiton. Lakiuudistuksen myötä samaa ja eri sukupuolta olevilla aviopuolisoilla on juridisesti yhdenvertainen adoptio-oikeus.²²² Uudistus on myös yhdenvertaistanut samaa ja eri sukupuolta olevien avopariin kohtelua palvelujärjestelmässä²²³.

1.4.2019 voimaan tulleen äitiyslain säätäminen on helpottanut naisparien juridisen vanhemmuuden tunnistamista, kun lain myötä lapsen synnyttäneen äidin naispuolinen kumppani voidaan vahvistaa virallisilla hedelmöityshoidoilla syntyneen lapsen vanhemmaksi synnyttäjän ohella. Lain myötä naisparien ei tarvitse enää käydä perheen sisäistä adoptioprosessia molempien äitien vanhemmuuden vahvistamiseksi.²²⁴

221 Euroopan komissio (2020) *Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020–2025*, s. 19.

222 *Avoliittolaki (13.6.1929/234)*.

223 Kela (5.1.2017) *Sateenkaariperheiden Kela-asiat uudistuvat – muista ilmoittaa Kelalle avoliitosta!*.

224 *Äitiyslaki (20.4.2018/253)*.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että adoptiolainsäädäntöä tulisi edelleen kehittää. Nykyinen lainsäädäntö rajaa perheen sisäisen adoption avioliittoon. Järjestöjen mukaan lapselle on kuitenkin saattanut muodostua suojelua vaativa vanhemmuussuhde myös muunlaisissa perhetilanteissa. Esiin nostettiin, että lapsen oikeusturva vaatisi suojelua myös silloin, kun lapsen vanhemmat ovat keskenään avioliitossa, ehtineet erota ennen perheen sisäisen adoption tuloa ajankohtaiseksi tai eivät ole olleet parisuhteessa. Järjestöjen mukaan lapsen elämän aikana muodostuneita tosiasiallisia vanhemmuussuhteita voitaisiin turvata vahvistamalla vanhemmuus perheen sisäisen adoption kautta, jolloin perheen sisäisen adoption vahvistamisen edellytyksenä tulisi olla ainoastaan lapsen ja vanhemman välisen suhteen syntyminen toteaminen.

Voimassa oleva perhelainsäädäntö altistaa sukupuolivähemmistöihin kuuluvat vanhemmat ja heidän lapsensa syrjinnälle. Lapsen vanhemmuus merkitään nykyisen lainsäädännön mukaan väestötietojärjestelmään äitiytenä tai isyytenä. Erityisesti kansalaisjärjestöt toivat tiedonkeruussa esiin nykyllä lainsäädännön ongelmallisuutta, sillä se ei mahdollista lapsen vanhemmuusmerkinnän korjaamista, mikäli lapsen vanhempi korjaa juridista sukupuoltaan. Juridista sukupuoltaan korjanneen vanhemman väestötietojärjestelmässä oleva sukupuolimerkintä ei vastaa sukupuolitettua vanhemmuusmerkintää, jolloin vanhemman transtausta paljastuu asioinnin yhteydessä.

PACE on kehottanut jäsenvaltioita huolehtimaan transsukupuolisten vanhempien sukupuoli-identiteetin merkitsemisestä oikealla tavalla lapsen syntymätodistukseen sekä varmistamaan, että muita kuin naisen tai miehen sukupuolimerkintöjä käyttävät henkilöt saavat tunnustetuiksi parisuhteensa ja juridiset suhteet lapsiinsa ilman syrjintää.²²⁵

Järjestöjen mukaan sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta ihmisoikeusmyönteisimmässä vaihtoehdossa vanhemmuusmerkinnät tulisi kirjata sukupuolineutraalisti. Toisena vaihtoehtona ehdotettiin, että sukupuolitetun vanhemmuusmerkinnän muuttaminen väestötietojärjestelmään olisi mahdollista vanhemman omalla ilmoituksella. Uudistus olisi järjestöjen mukaan syytä tehdä ensisijaisesti tulevaan vanhemmuuslakiin, ja lainvalmistelun kaikissa vaiheissa tulisi osallistaa asianosaisia vähemmistöjä. Toisena vaihtoehtona pidettiin vanhemmuusmerkinnöistä säätämistä sukupuolen juridista vahvistamista koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä.

STM:n translainsäädännön uudistamista toimikaudella 1.6.2021–31.1.2022 valmistelevan virkamiestyöryhmän tehtävänä on tehdä ehdotus sääntelyksi oikeudellisen sukupuolensa vahvistaneen henkilön vanhemmuudesta ja sosiaaliturvalainsäädännön soveltamisesta.²²⁶

²²⁵ PACE Resolution 2239 (2018), suositus 4.6.

²²⁶ STM (2021) Asettamis päätös: Translainsäädännön uudistamisen työryhmä.

Työpajoissa huomioitiin, että perhelainsäädäntö ei tunnista riittävästi tiettyjen sateenkaariperheiden lasten kaikkia tosiasiallisia vanhempia. Nykyisen lainsäädännön mukaan lapsella voi olla kaksi juridista vanhempaa, mutta useissa sateenkaariperheissä lapsella on kuitenkin jo syntyessään tätä useampia tosiasiallisia vanhempia. Huoltoajuus on tietyn edellytyksin mahdollista useammalle kuin kahdelle, mutta lapsen oikeudet perheessä liittyvät oikeudelliseen vanhemmuuteen.

Joulukuussa 2019 voimaan astunut uudistettu lapsenhuoltolaki mahdollistaa joustavammat huolto- ja tapaamisratkaisut myös perheissä, joissa lapsella on useampi kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa²²⁷. Keskeinen parannus uudistetussa laissa on mahdollisuus vahvistaa lapselle tapaamisoikeus. Tapaamisoikeuden voi tällä hetkellä vahvistaa vain tuomioistuimella, vaikka asiaa valmistellut työryhmä esitti, että se voitaisiin vahvistaa myös vanhempien sopimuksella. Tiedonkeruussa nostettiin esiin, että vanhempien keskinäinen sopimus turvaisi lapsen tapaamisoikeuksia jo ennakolta, eikä tapaamisoikeuden vahvistaminen jäisi jälkikäteen tuomioistuimen harkittavaksi.

Lapsenhuoltolain uudistus mahdollisti myös sen, että vanhemmat voivat sopia oheishuoltajuudesta, eikä sitä enää tarvitse hakea tuomioistuimelta. Järjestöt ovat kuitenkin raportoineet, että lapsenvalvojat eivät ole käytännössä uskaltaneet vahvistaa oheishuoltajuuksia apilaperheissä, kun lapsella on enemmän kuin kaksi huoltajaa. Järjestöjen mukaan lapsenhuoltolain uudistuksen mahdollisuuksista sateenkaariperhetilanteissa tarvitaan laajaa koulutusta kuntien perheoikeudellisille yksiköille ja tuomioistuimille.

Lapsenhuoltolain uudistukset eivät järjestöjen mukaan korjanneet kaikkia lapsen oikeusturvan puutteita silloin, kun lapsella on enemmän kuin kaksi tosiasiallista vanhempaa. Lapsella ei nykyisen lainsäädännön mukaan ole oikeutta elatukseen ja perintöön suhteessa ei-oikeudelliseen vanhempaansa. Vain oikeudellisen vanhemmuuden vahvistamisen myötä lapsi saa lähtökohtaisen tapaamisoikeuden vanhempaansa, oikeuden elatukseen ja aseman vanhemman pesän osakkaana ja oikeudenhaltijana.

Hallitus on syyskuussa 2021 antanut esityksensä äitiys- ja isyyslakien yhdistämisestä vanhemmuuslaiksi²²⁸. OM selvittää hallitusohjelman mukaisesti ei-kaupallisen sijaissynnytyksen sallimista lainsäädännössä erikseen määriteltävissä tapauksissa. Sateenkaarinäkökulmia huomioidaan tarpeen mukaan myös muissa perheoikeudellisissa lainsäädäntöhankkeissa. Järjestöjen mukaan huomiota tulisi lainsäädännön lisäksi kiinnittää palvelujärjestelmän tarjoaman tuen kehittämiseen, jotta sijaissynnytyksen täyskiellosta johtuviin ongelmiin tosiasiallisissa tilanteissa voitaisiin puuttua.

227 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain muuttamisesta (190/2019).

228 HE 132/2021 vp.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Perheiden ja sukupuolen moninaisuuden tunnistaminen vahvistuu perhelainsäädännössä.

- Mahdollistetaan vanhemmuusmerkinnän korjaaminen vanhemman oikeudellista sukupuolta vastaavaksi.
- Selvitetään mahdollisuutta sukupuolineutraaleihin vanhemmuusmerkintöihin.
- Selvitetään mahdollisuutta juridisen vanhemmuuden vahvistamiseksi useammalle kuin kahdelle henkilölle.
- Selvitetään mahdollisuutta laajentaa perheen sisäisen adoption edellytyksiä avoliittoihin tai erotilanteisiin.
- Järjestetään perheoikeudellisten palveluiden ja tuomioistuinten henkilöstölle lisäkoulutusta sateenkaariperheille erityisistä kysymyksistä uudistetussa lapsenhuolto- ja tapaamisoikeuslaissa.
- Selvitetään ei-kaupallisten sijaissynnytysten ja niihin liittyvien tukipalveluiden mahdollistamista.
- Edistetään lapsen oikeutta tavata tosiasiallista vanhempaansa myös vanhempien keskinäisellä sopimuksella. Vain ristiriitaisissa tilanteissa päätös pitäisi viedä tuomioistuimen tehtäväksi.
- Osallistetaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä edustavia tahoja perhelainsäädännön uudistuksissa.

6 Terveys ja hyvinvointi

Jokaisella on oikeus korkeimpaan saavutettavissa olevaan fyysisen ja mielen terveyden tasoon, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää. Seksuaali- ja lisääntymisterveys on perustava osa tätä oikeutta.

(Yogyakartan periaate 17 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus korkeimpaan saavutettavaan terveyden tasoon)

Ketään ei saa pakottaa minkäänlaiseen lääketieteelliseen tai psykologiseen hoitoon, toimenpiteeseen, kokeeseen, tai sulkea hoitolaitokseen seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella. Yksilön seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti eivät ole eivätkä sisälly mihinkään lääketieteelliseen tilaan, päinvastaisista luokituksista huolimatta, eikä niitä tule hoitaa, parantaa tai tukahduttaa.

(Yogyakartan periaate 18: Suojelu lääketieteellistä väärinkäyttöä vastaan)

6.1 Sateenkaari-ihmisten kohtaaminen sosiaali- ja terveyspalveluissa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat ihmiset kohtaavat syrjiviä asiakaskäytäntöjä sosiaali- ja terveyspalveluissa. Tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt, mutta ammattilaisten osaamista olisi kehitettävä nykyistä järjestelmällisemmin. Tiedonkeruuta sateenkaari-ihmisten hyvinvoinnista tulisi vahvistaa.

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että korkeinta saavutettavissa olevaa terveyden tasoa voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; jäsenvaltioiden olisi erityisesti otettava huomioon lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden erityistarpeet kehitettäessä kansallisia terveydenhoitosuunnitelmia, mukaan lukien toimet itsemurhien ehkäisemiseksi, terveystutkimukset, lääketieteen opetussuunnitelmat ja opetuskurssit ja -aineistot, sekä valvottaessa ja arvioitaessa terveydenhoitopalvelujen laatua.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi²²⁹

Sateenkaari-ihmiset kokevat syrjintää sosiaali- ja terveyspalveluissa. FRA:n HLBTI-kyseilyn mukaan sosiaali- ja terveyspalveluissa oli kokenut syrjintää viimeisten 12 kuukauden aikana 13 % vastaajista. Intersukupuolisten vastaajien kohdalla tilanne kuitenkin poikkesi huomattavasti muista vastaajista, sillä heistä 40 % oli kokenut syrjintää sosiaali- ja terveyspalveluissa. Myös transihmisillä oli muita enemmän syrjintäkokemuksia (23 %) heidän käyttäessään näitä palveluja.

Sopimatonta kommentointia tai kiinnostusta taustaansa kohtaan terveyspalveluissa oli kokenut 16 % vastaajista. Intersukupuolisista vastaajista tällaista käytöstä oli kokenut jopa 41 %, ja 29 % heistä oli pelännyt mennä hoitoon reaktioiden pelossa. Intersukupuolisista 25 % kertoi, että heidän erityiset tarpeensa oli jätetty huomiotta terveyspalveluissa. Transihmisistä sopimatonta kommentointia tai kiinnostusta oli kohdannut 26 %, ja heistä 21 % oli pelännyt mennä hoitoon reaktioiden pelossa. Transihmisistä 17 % oli kokenut myös painostusta mennä lääketieteelliseen tai psykologiseen testiin.²³⁰

Sateenkaariperheitä koskevassa tutkimuksessa on havaittu syrjiviä asiakaskäytäntöjä terveydenhuoltopalveluissa. Sateenkaarivanhemmista 40 %:lle oli jäänyt kuva, ettei

229 [CM/Rec\(2010\)5](#), liitteen 1 suositus 33.

230 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

äitiysneuvolan terveydenhoitaja tuntenut sateenkaariperheiden erityistarpeita. Kyselyyn vastanneista 19 %:lla oli syrjintäkokemuksia ”osaan palveluista liittyen”, ja 23 % vastaajista oli selvittänyt etukäteen joidenkin palvelujen ennakkoluuloisuutta. Syrjintää selittää ainakin osittain se, että lapsiperheiden sosiaali- ja terveyspalvelujen asiakaskäytännöt on suunniteltu heteroydinperheille, eivätkä ne sellaisinaan suoraan sovellu sateenkaariperheille. Myös päiväkodin ja koulun vuorovaikutuksessa sateenkaariperheiden kanssa on havaittu vastaavaa.²³¹

Lisätään sosiaali- ja terveysalan ammattilaisten tietoisuutta vähemmistöjen kohtaamisesta ja erityistarpeista.

Marinin hallitusohjelma²³²

Ammattilaisten osaaminen seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on vahvistunut, mutta koulutuksen järjestelmällisyydessä on puutteita.

Työpajoissa huomioitiin, että pyynnöt sateenkaarijärjestöjen pitämistä koulutuksista ovat lisääntyneet, kun ammattilaiset tuntevat aiempaa paremmin oman tietämyksensä puutteet. Osaamisen kehittymisen myötä esimerkiksi transvestiittien kohtaamisen koetaan parantuneen sosiaali- ja terveyspalveluissa.

Työpajoissa tunnistettiin ongelmaksi, että seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta koskeva tieto jää usein yksittäisten asioiden perehtyneiden työntekijöiden vastuulle. Ammattilaisten kouluttamiseen ei tällä hetkellä ole riittävän vahvoja rakenteita, ja suuri osa koulutuksista järjestetään osana yksittäisiä hankkeita. Järjestöille suunnatut sosiaali- ja terveysalan avustusten ehdot eivät myöskään vastaa riittävästi tarpeeseen viranomaisten kouluttamisesta.

Järjestöjen mukaan erityisiä toimia tarvittaisiin sukupuolen moninaisuuteen ja varsinkin intersukupuolisuuteen liittyvän osaamisen vahvistamiseksi sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten keskuudessa. Lisäksi olisi kiinnitettävä huomiota seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hengellisyyteen tai uskonnollisuuteen liittyviin erityiskysymyksiin tukipalveluissa ja avun pariin hakeutumisessa. Tiedonkeruussa tuotiin ilmi, että sosiaali- ja terveysalojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun käytännöt eivät vielä ole yhtä vakiintuneita kuin esimerkiksi oppilaitoksissa.

Sateenkaari-ihmisten hyvinvointia koskevaa tiedonkeruuta tulisi kehittää. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen terveydentilaa on selvitetty FRA:n HLBTI-tutkimuksessa.

231 Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juha (toim.) (2007) *Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja koulussa*. Helsinki: Työministeriö; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

232 Marinin hallitusohjelma (2019) *3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi* / Tavoite 1.

Suomalaisista vastaajista terveydentilansa erittäin hyväksi arvioi 18 %, hyväksi 51 %, välttäväksi 25 % ja huonoksi 5 %. Selvästi muita heikommaksi terveytensä arvioivat intersukupuoliset vastaajat, joista 13 % piti terveyttään huonona ja 6 prosenttia erittäin huonona. Kaikista vastaajista 49 % kertoi, että hänellä on pitkäaikaissairaus tai terveysongelmia. Intersukupuolisista näitä ongelmia oli 70 %:lla ja transihmisistä 64 %:lla. Intersukupuolisista 47 % kertoi myös kärsineensä masennuksesta jonkin aikaa.²³³

Kansainvälistä tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvoinnista ja terveydentilasta on saatavilla kattavasti, mutta työpajoissa nostettiin esiin tarve järjestelmällisemmälle tiedonkeruulle kotimaisesta tilanteesta. Esimerkkejä hyvistä käytännöistä voidaan löytää Norjasta ja Ruotsista, missä sateenkaari-ihmisten elinolotutkimusten tulosten pohjalta tehdyt toimet ovat johtaneet konkreettisiin hyvinvoinnin parannuksiin.

Sateenkaarinuorten hyvinvointiin liittyvä tiedonkeruu on viime vuosina parantunut Kouluterveyskyselyn kehittämistyön seurauksena. Tiedonkeruussa on tällä hetkellä aukkoja erityisesti aikuisväestön osalta. Sateenkaarinäkökulmat eivät sisälly riittävästi kansallisiin hyvinvointitutkimuksiin, minkä vuoksi terveyseroista sateenkaari-ihmisten ja muun väestön välillä ei ole saatavilla riittävästi tietoa. Tiedonkeruussa tulisi huomioida myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sisäiset erot.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Varmistetaan sateenkaari-ihmisten syrjimätön kohtelu sosiaali- ja terveyspalveluissa.

- Vahvistetaan sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta. Erityisesti tulisi panostaa terveydenhuollon ammattilaisten koulutukseen intersukupuolisuuteen liittyvistä kysymyksistä ja heidän oikeuksistaan.

²³³ FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

- Kohdennetaan hankerahoitusta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden sisällyttämiseksi sosiaali- ja terveysalan tutkintokoulutuksiin sekä täydennyskoulutuskokonaisuuksien luomiseksi. Osallistetaan sateenkaarijärjestöjä koulutusten kehittämiseen ja tuetaan niiden omaa koulutustoimintaa.
- Edistetään sateenkaarinäkökulmien huomioimista sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten koulutuksissa käytetyissä oppimateriaaleissa ja opetussuunnitelmissa. Näkökulmat tulisi sisällyttää koulutuksiin pakollisina sisältöinä.
- Kehitetään sosiaali- ja terveyspalveluiden tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun käytäntöjä.
- Vahvistetaan sateenkaarinäkökulmien sisältymistä kansallisiin hyvinvointia ja terveyttä käsitteleviin kyselytutkimuksiin jatkamalla THL:n aiheeseen liittyvää kehittämistyötä. Lisäksi tulisi vahvistaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen sisäiset erot huomioivaa intersektionaalista tiedonkeruuta.

6.2 Sukupuoliristiriidan hoitokäytännöt

Sukupuoliristiriitaa kokevien henkilöiden hoitoon pääsyssä on puutteita. Sukupuoliristiriidan hoitoa käsittelevät kansalliset hoitosuosituksen perustuvat toistaiseksi transihmisiä patologisoivaan tautiluokitukseen. Hoitokäytäntöjä tulisi kehittää ihmisoikeusperustaisesti.

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset toimet varmistaakseen, että transsukupuoliset henkilöt saavat tosiasiallisesti asianmukaiset sukupuolenkorjaukseen liittyvät palvelut, mukaan lukien transsukupuolisten henkilöiden terveydenhoitoon liittyvän psykologian, endokrinologian ja kirurgian asiantuntemus, joutumatta kohtuuttomien vaatimusten kohteeksi; kehenkään ei pitäisi kohdistaa sukupuolenkorjaustoimia ilman hänen suostumustaan.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi²³⁴

Lääketieteellisistä sukupuolenkorjaushoidoista säädetään STM:n vuonna 2003 voimaan astuneella asetuksella, joka perustuu nykyiseen translakiin. Asetuksen mukaan sukupuolen muuttamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito keskitetään Helsingin

234 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 35.

yliopistolliseen keskussairaalaan ja Tampereen yliopistolliseen sairaalaan, joissa toimivat tutkimukseen ja hoitoon perehtyneet moniammatilliset työryhmät.²³⁵

HUS kuvaa verkkosivuillaan, että sukupuoli-identiteetin tutkimus alkaa lääkärin lähetteen käsittelyllä ja hoidontarpeen arviolla, jossa selvitetään tutkimusjakson oikea-aikaisuus tutkittavan terveydentila, toimintakyky, turvallisuus ja elämäntilanne huomioiden. Tutkimusjaksoon kuuluu käyntejä terveydenhuollon ammattilaisten vastaanotolla, ja sen päätteeksi tehdään diagnostinen arvio ja laaditaan hoitosuunnitelma yhteistyössä tutkittavan kanssa.

Diagnoosin mukaisesti tutkittava voidaan hänen toivoessaan ohjata julkisen palvelujärjestelmän mahdollistamiin hoitoihin ja vähintään vuoden mittaiseen tosielämän seurantavaiheeseen. Tutkittavan niin toivoessa voidaan onnistuneen tosielämävaiheen jälkeen käynnistää sukupuolen juridinen vahvistaminen ja kirurginen korjaus toisen sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikan puoltavan kannanoton myötä.²³⁶

Sukupuoliristiriitaa kokevien henkilöiden lääketieteellisistä hoitomenetelmistä on laadittu uudet suositukset. Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto (PALKO) hyväksyi 11.6.2020 suositukset transsukupuolisuudesta johtuvan dysforian lääketieteellisistä hoitomenetelmistä, aikuisten muunsukupuolisuuteen liittyvän sukupuolidysforian lääketieteellisistä hoitomenetelmistä sekä alaikäisten sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteellisistä hoitomenetelmistä²³⁷.

Sukupuolivähemmistöihin kuuluvia ja heidän perheitään tuetaan yksilöllisin ja oikea-aikaisin palveluin.

Vahvistetaan lainsäädännöllä sosiaali ja- terveydenhuollon palvelujen käyttäjien itsemääräämisoikeutta. Parannetaan potilas- ja sosiaaliasiamestointia. Marinin hallitusohjelma²³⁸

Sukupuoliristiriitaa kokevien henkilöiden hoitojen saatavuudessa on ongelmia. Työpajoissa nostettiin esiin, että hoitojärjestelmän piiriin hakeutuneiden henkilöiden määrä on kasvanut viime vuosina. Tästä huolimatta sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikoille

235 Sosiaali- ja terveysministeriön asetussukupuolen muuttamiseen tähtäävän tutkimuksen ja hoidon järjestämisestä sekä lääketieteellisestä selvityksestä transseksuaalin sukupuolen vahvistamista varten (1053/2002).

236 HUS:n verkkosivut: [Lähteetohjeet sukupuoli-identiteettitutkimukseen](#).

237 PALKO:n suositus (11.6.2020) [Transsukupuolisuudesta johtuvan dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät](#); PALKO:n suositus (11.6.2020) [Aikuisten muunsukupuolisuuteen liittyvän sukupuolidysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät](#); PALKO:n suositus (11.6.2020) [Alaikäisten sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät](#).

238 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi / Tavoitteet 1-2.

ei ole kohdennettu enempää resursseja, mikä on johtanut pidentyneisiin odotusaikoihin hoitojen saamiseksi. Järjestöjen mukaan osa sukupuoliristiriitaa kokevista henkilöistä joutuu nykyisin odottamaan tarvittaviin toimenpiteisiin pääsyä jopa vuosia.

Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on kiinnittänyt ratkaisuisaan huomiota pidentyneisiin odotusaikoihin²³⁹. Esimerkiksi ratkaisussa HUS:iin kohdistuvasta kantelusta oikeusasiamiehen mukaan mukaan organisaatioon ja resursseihin liittyvillä seikoilla ei voida perustella poikkeamista asian viivytyksettömän käsittelyn edellytyksiltä. Apulaisoikeusasiamiehen mukaan HUS:n tulee järjestää toimintansa sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi, että se voi huolehtia lakiin perustuvasta velvollisuudestaan. HUS:in tulee myös huomioida toiminnassaan kasvavat lähetemäärät.²⁴⁰

Haastatteluissa korostettiin nykyisen kahden tutkimuspoliklinikan järjestelmän olevan resursseiltaan riittämätön ja aiheuttavan ongelmia transihmisille. Ongelmana pidetään eri puolilla Suomea asuvien hoitoa tarvitsevien henkilöiden asettamista keskenään eriarvoiseen asemaan, sillä osalla maantieteellinen etäisyys poliklinikoilla käymiseksi on huomattavan pitkä. Transjärjestöjen mukaan poliklinikoiden keskinäiseen tiedonvaihtoon liittyvät käytännöt voivat aiheuttaa esteitä hoitoon pääsulle. Lisäksi tutkimusyksiköiden henkilökunnan vaihtuvuutta pidetään ongelmana.

Transjärjestöjen mukaan diagnostisten prosessien pitkäkestoisuus ja hoitoon pääsyn esteet ovat altistaneet transihmisiä terveydellisille haitoille. Haastatteluissa kerrottiin osan heistä joutuneen näiden esteiden vuoksi turvautumaan virallisen hoitojärjestelmän ulkopuoliseen hormonilääkitykseen. Haasteeksi koetaan myös, että Suomeen muuttaneiden transihmisten hormonireseptien uusintaan liittyvät käytännöt eivät ole yhteneväisiä. Järjestöjen mukaan osa transihmisistä hakeutuu hoitojärjestelmään liittyvien ongelmien vuoksi sukupuolenkorjaushoitoihin ulkomaille tai yksityisiin palveluihin, mihin voi liittyä velkaantumisen riski.

Järjestöjen mukaan koronatilanne on aiheuttanut tapaamisten siirtoja, odotusaikojen pidentymistä sekä vastaanottojen siirtämistä etämuotoon. Koronatilanne on vähentänyt yhteistyötä sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikoiden ja transjärjestöjen välillä, kun yhteisiä kokouksia on jouduttu perumaan. Toisaalta etävastaanottojen koetaan helpottaneen joidenkin translasten ja -nuorten perheiden tilanteita, kun poliklinikoiden tapaamiset on helpompaa sovittaa yhteen esimerkiksi vanhempien työssäkäynnin kanssa.

239 [EOAK/2119/2020](#); [EOAK/8482/2020](#); [EOAK/501/2019](#); [EOAK/2842/2017](#).

240 [EOAK/2842/2017](#).

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa hoitojärjestelmän kehittämiseksi esitettiin erilaisia vaihtoehtoja. Osa korosti tarvetta sukupuoliristiriitaan erikoistuneiden hoitoyksiköiden määrän lisäämiselle, kun taas osan mukaan pitkällä aikatahtaimella tulisi tavoitella hoitojärjestelmän hajauttamista.

ECRI on suosittanut, että nykyisten pitkäköjen viivytyksen välttämiseksi viranomaiset perustavat kolmannen keskuksen tarjoamaan sukupuolen korjausta haluaville tarpeellisia terveyspalveluja. Viranomaisten tulisi myös harkita ulkomailla tehtyjen sukupuolenkorjaustoimenpiteiden kustannusten korvaamista siihen asti, kunnes kolmas keskus on toimintavalmiudessa.²⁴¹

STM:n translainsäädännön uudistamista valmistellut työryhmä tarkasteli sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöihin liittyviä kysymyksiä osana laajaa sääntelymallia hakemus- tai ilmoitusmenettelyyn perustuvasta sukupuolen juridisesta vahvistamisesta. Työryhmän esittämän laajan mallin vaikutuksiin kuuluisi, että nykyinen transasetus kumottaisiin ja tarvittavat säännökset siirrettäisiin erikoissairaanhoidon keskittämisasetukseen (582/2017). Mahdolliseen keskittämisasetukseen tehtävään säännöksiin siirtämiseen liittyen tulisi työryhmän mukaan kirjata avoimesti se, miten tämä muutos vaikuttaisi hoitoon pääsyyn nykytilaan verrattuna. Lisäksi työryhmän mukaan jatkossa tulisi selvittää, miten transsukupuolisuuteen liittyvä hoitoon pääsy muuttuisi, jos hoidot olisivat osa palveluvalikoimaa ja edellyttäisikö tämä osaltaan hoitoon liittyvää sääntelyä muualla lainsäädännössä, kuten terveydenhuoltolaissa.

Työryhmän loppuraportin mukaan nykyisiin kahteen poliklinikkaan kohdistuva kuormitus ja alueellisen yhdenvertaisuuden vaatimus antavat aiheen pohtia kolmannen transsukupuolisuuteen erikoistuneen toimintayksikön perustamista, johon transasetuksen 2 §:n tarkoittamalla tavalla voitaisiin keskittää sukupuolen korjaamiseen tähtäävä tutkimus ja hoito. Työryhmän mukaan jatkossa on syytä pohtia, onko pidettävä riittävänä, että keskittämisasetuksessa tarkoitetut yliopistolliset sairaanhoitopiirit keskenään sopivat sukupuoliristiriitaan liittyvien leikkausten, hoitojen ja toimenpiteiden järjestämisestä.²⁴²

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset lainsäädäntötoimet ja muut toimet varmistaakseen, että päätökset, joilla rajoitetaan sairausvakuutuksesta korvattavia sukupuolenkorjaustoimien kustannuksia, ovat laillisia, puolueettomia ja oikeasuhteisia.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiin tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi²⁴³

241 CRI(2019)38, suositus 20 (§ 103).

242 STM (2020) Vaihtoehtoiset sääntelymallit sukupuolivähemmistöjen oikeudellisen aseman järjestämiseksi, s. 32-34.

243 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 36.

Järjestöjen mukaan uudistettuihin hoitosuosituksiin liittyy puutteita. PALKO:n suositukset nojaavat niiden mukaan transihmisiä patologisoivaan ICD-10-tautiluokitukseen, jossa sukupuoli-identiteetin häiriöt diagnosoitiin mielenterveyden häiriöiksi. Tiedonkeruussa korostettiin, että suositukset eivät huomioi riittävästi kansainvälistä hyvän hoidon suositusta eivätkä WHO:n tulevaa ICD-11-tautiluokitusta, jossa sukupuoli-identiteetin häiriöt poistettiin mielenterveyden häiriöiden luokituksesta ja uudet sukupuoliristiriitaa koskevat diagnoosit luotiin seksuaaliterveyden luokkaan²⁴⁴.

Kansainvälisten hyvän hoidon suositusten ja ICD-11-luokituksen lähtökohtana on sukupuoliristiriidan aiheuttaman dysforian hoito henkilön sukupuoli-identiteetistä riippumatta. PALKO:n suositukset perustuvat lääketieteellisesti perusteltuihin, näyttöön perustuvaan menetelmiin. Suosituksessa otetaan kantaa siihen, mitä menetelmiä voidaan käyttää sukupuoli-identiteettiin liittyvän dysforian hoidossa. Järjestöjen mukaan PALKO:n uudet suositukset asettavat muunsukupuoliset henkilöt eriarvoiseen asemaan, sillä heille tarjottu sukupuoliristiriidan hoitovalikoima on transsukupuolisiksi diagnosoituja henkilöitä rajoitetumpi. PALKO:n suosituksiin sisältyvän hoitovalikoiman kattavuuteen nähdään liittyvän myös muita puutteita.

Järjestöt korostivat tiedonkeruussa tarvetta hoitokäytäntöjen kehittämiseksi niin, että sukupuoliristiriidan hoitokäytännöt perustuisivat transsukupuolisuuden patologisoinnin sijaan henkilön tietoon perustuvaan suostumukseen. Järjestöjen mukaan nykyisessä psykiatriseen arvioon perustuvassa hoitojärjestelmässä ihmiset saattavat salata kokemiaan ongelmia, ja osa jää tämän vuoksi tarvitsemansa hoidon ulkopuolelle. Tietoon perustuva suostumusta korostavassa sukupuoliristiriidan hoitomallissa hoidon arvio tehdään keskusteleavammin terveydenhuollon ammattilaisten ja potilaan välillä. Tällaisessa mallissa ammattilaisen roolina on tukea potilaan omaa pohdintaa sekä tarjota tietoa ja erilaisia näkökulmia eri hoitovaihtoehtoista, niiden hyödyistä ja niihin liittyvistä riskeistä. Hoitoihin liittyvän päätöksenteon lähtökohtana on potilaan itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen.

Suomessa ICD-11-luokituksen käyttöönoton suunnittelu on käynnistymässä vuoden 2022 aikana. ICD-11-luokituksen käyttöönotto edellyttää monia muutoksia Suomessa käytettyihin potilastietojärjestelmiin sekä ammattilaisten toimintamalleihin diagnoosien kirjaamisessa. Siirtyminen ICD-11-luokituksen mukaiseen kirjaamiseen edellyttää suunnitteluvaiheen jälkeen toteutettavaa laajaa käyttöönottoprojektia.

244 WPATH (2011) [Standards of Care for the Health of Transsexual, Transgender and Gender Nonconforming People, Version 7](#); WHO:n Euroopan aluetoimiston verkkosivut: [WHO/Europe brief – transgender health in the context of ICD-11](#).

PALKO:n suositusten mukaan sukupuoli-identiteettiin liittyvään epäselvyyteen tulee ensivaiheessa tarjota psykososiaalista tukea oireiden vaikeusasteen ja hoidon tarpeen porrastuksen mukaisesti oman kunnan perusterveydenhuollossa tai erikoissairaanhoidossa. Mahdollinen psykiatrisen ja psykososiaalisen hoidon tarpeen arviointi ja mahdollinen hoito tulee olla järjestetty jo ennen keskitetylle sukupuoli-identiteetin tutkimuspoliklinikalle lähettämistä. Alaikäisiä koskevilla hoitosuosituksissa huomioidaan myös koulu- ja opiskeluterveydenhuolto psykososiaalisen tuen järjestäjänä.²⁴⁵

Järjestöjen mukaan osa sukupuolenkorjaushoitoa tarvitsevista on kokenut ongelmaksi, että arvioinnit diagnostisen prosessin oikea-aikaisuudesta on tehty heitä kuulematta pelkästään potilasasiakirjojen ja Omakantaan tehtyjen merkintöjen perusteella. Tämän kerrotaan lisääntyneen uusien hoitosuosituksien luomisen jälkeen ja liittyvän myös sukupuoli-identiteetin tutkimus- ja hoitoyksiköiden resurssiongelmiin. Tiedonkeruussa nostettiin esiin ongelmana myös se, että perusterveydenhuollossa ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollossa ei ole tällä hetkellä riittävää osaamista sukupuolen moninaisuudesta.

Haastatteluissa korostettiin, että hoitojärjestelmän tulisi huomioida paremmin sukupuoliristiriitaa kokevien henkilöiden moninaisuutta ja heidän kokemiaan mahdollisia muita terveysongelmia. Järjestöjen mukaan esimerkiksi koetut mielenterveyden ongelmat, ylipaino, vammaisuus tai autismitietoon kuuluminen voivat johtaa henkilön sukupuoli-identiteettiin liittyvän pohdinnan väheksyntään hoitojärjestelmässä tai aiheuttaa esteitä hoitoon pääsulle. Vastaavasti sukupuoli-identiteettiin liittyvä pohdinta voi aiheuttaa väheksyntää muualla terveydenhuollossa.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että osa hoitojärjestelmään hakeutuvista henkilöistä kokee heiltä odotettavan sellaista terveydentilaa ja toimintakykyä, jota heidän ei ole mahdollista saavuttaa kroonistuneen sukupuoliristiriidan vuoksi. Järjestöjen mukaan osa esimerkiksi vaikenee mielenterveysongelmistaan, sillä muutoin heidän on vaikea saada tarvitsemiaan hoitoja kokemaansa sukupuoliristiriitaan. Esiin nostettiin, että vaikeneminen sekä todellista terveydentilaa toimintakykyisempänä esiintyminen voi heikentää hyvinvointia ja vaikeuttaa asianmukaisen hoidon hakemista. Osan kerrottiin reagoineen hoidon saamisen epävarmuuteen tai pitkittymiseen jopa itsetuhoisesti.

Sukupuoli-identiteettiään pohtivien lasten ja nuorten tilanteisiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota. PALKO:n suosituksen mukaan ensivaiheen hoito lapsen sukupuoliahdistukseen on psykososiaalinen tuki ja tarvittaessa psykoterapia sekä mahdollisten

²⁴⁵ PALKO:n suositus (11.6.2020) [Transsukupuolisuudesta johtuvan dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät, s. 11](#); PALKO:n suositus (11.6.2020) [Aikuisten muunsukupuolisuuteen liittyvän sukupuolidysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät, s. 10](#); PALKO:n suositus (11.6.2020) [Alaikäisten sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät, s. 9](#).

samanaikaisten psykiatristen häiriöiden tarpeenmukainen hoito. Lapset (ennen puberteettia) voidaan ottaa konsultaatiokäynnille TAYS:in tai HUS:in sukupuoli-identiteetin tutkimusryhmään, jos on tarvetta saada neuvontaa (vanhemmille/hoitotaholle) lapsen vastakaiseen sukupuoleen identifioutumisen ja/tai sukupuoli-identiteetin takia, mutta mahdollinen tuki tai muun psykiatrisen hoidon tarve järjestetään paikallisissa palveluissa.

Suosituksen mukaan jos ennen puberteetin käynnistymistä on selkeä sukupuolidysforian oirekuva, joka voimistuu puberteetissa, kehityksikäinen voidaan ohjata puberteetin etenemistä jarruttavan hoidon arvioon sukupuoli-identiteetin tutkimusryhmiin TAYS:iin tai HUS:iin. Jos varhaisen intervention vasta-aiheita ei todeta, voidaan harkita puberteettikehityksen jarruttamista GnRH-analogeilla biologisen sukupuolen mukaisten sekundaaristen sukupuoliominaisuuksien kehittymisen estämiseksi.

Puberteetin jo läpikäyneet nuoret, joilla ilmenee sukupuoli-identiteetistä, mutta ei samanaikaista muuta psykiatrista hoitoa edellyttävää oirekuva, ja joilla transsukupuolisuuden kokemus ei katoa mahdollisuudella reflektoida identiteettiään, voidaan ohjata sukupuoli-identiteettitutkimuksiin TAYS:in tai HUS:in alaikäisten sukupuoli-identiteetin tutkimusryhmään. Muuntava hormonihoito aloitetaan diagnostisten tutkimusten jälkeen aikaisintaan 16 vuoden iässä. Lisäksi alle 18-vuotiaille aloitetaan usein 3–6 kuukautta ennen muuntavaa hormonihoitoa GnRH-analogihoito, joka estää omien sukurauhasten hormoni-toiminnan. Sukupuolen ilmiänsä muuttavia kirurgisia toimenpiteitä ei alaikäisille tehdä.²⁴⁶

Järjestöjen mukaan lapsilla ja nuorilla on paikoittain ollut haasteita saada läheteitä sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin, ja läheteiden saaneiden pääsy hoitojärjestelmän pariin on puutteellista. Uusien hoito-ohjeistusten luomisen jälkeen transnuorten hoitoon ohjauksen erikoissairaanhoidon pariin kerrotaan vähentyneen. Järjestöjen mukaan ohjeistuksessa ensisijaiseksi määritelty paikallistason psykososiaalinen hoito ei varsinaisesti hoida sukupuoliristiriitaa, vaikka se voi lievittää sukupuoliristiriitään liittyvää ahdistusta.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että lasten pääsy sukupuoliristiriidan tutkimuksiin tapahtuu käytännössä aikaisintaan noin 13-vuotiaana. Osa kertoi tarpeesta hoitojärjestelmän piiriin pääsemisestä jo aikaisemmin, kun osa painotti psykiatristen sukupuoliristiriidan tutkimusten sijaan sosiaalisen transition merkitystä, psykososiaalisen tuen lisäämistä koko perheelle sekä tiettyjen hoitojen hajauttamista hormoni- ja endokrinologian poliklinikoille. Lisäksi haastattelussa pidettiin ongelmallisena, että tosiasiallisesti murrosikä jarrutushoitojen käyttö aloitetaan yleensä aikaisintaan noin 16-vuotiaana, jolloin nuoren murrosikä on usein jo pitkällä.

246 PALKO:n suositus (11.6.2020) [Alaikäisten sukupuoli-identiteetin variaatioihin liittyvän dysforian lääketieteelliset hoitomenetelmät](#).

Lapsiasiavaltuutettu on saanut yhteydenoton koskien transnuoria hoitavien yksiköiden käytänteitä ja niihin liittyviä epäkohtia. Perheet ovat kertoneet lapsiasiavaltuutetulle, että heidän iältään huomattavasti seksuaalisen suojaikärajan alapuolella olevia lapsiaan on suositeltu esimerkiksi ”hankkimaan seksuaalisia kokemuksia”. Yhteydenoton mukaan nuoria lapsia on pyydetty kertomaan useiden lääkäreiden läsnä ollessa masturbaatiotavoistaan. Lapsiasiavaltuutettu pitää kuvattuja käytänteitä lapsen oikeuksien vastaisina sekä on huolissaan haavoittuvassa asemassa olevien sukupuoli-identiteettiään pohtivien lasten ja nuorten oikeuksien toteutumisesta terveydenhuollossa.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöjen resursointi varmistetaan ja hoitokäytäntöjä kehitetään ihmisoikeusperustaisesti.

- Siirrytään käyttämään ICD-11-luokitusjärjestelmää, jossa sukupuoliristiriitaan liittyvät luokat sijoittuvat seksuaaliterveyden luokkaan.
- Turvataan sukupuoli-identiteetin tutkimus- ja hoitoyksiköiden toiminnan resurssien riittävyys.
- Kehitetään sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöjä ihmisoikeusperustaisesti. Huomioidaan lapset ja nuoret erityisryhmänä kehitystyössä.
- Lisätään hoitojärjestelmässä toimivien ammattilaisten osaamista lapsen oikeuksista, jotta hoitokäytännöissä pystytään varmistamaan lapsen oikeuksien toteutuminen.
- Vahvistetaan perusterveydenhuollon ja koulu- ja opiskeluterveydenhuollon osaamista lapsen mahdollisen sukupuoliristiriidan tunnistamiseksi sekä varmistetaan psykososiaalisen tuen toteutuminen.
- Huomioidaan sukupuoliristiriidan hoitokäytännöissä transihmisten moninaisuus ja erilaiset henkilökohtaiset tilanteet. Olisi syytä varmistaa esimerkiksi hoitoihin liittyvä asianmukainen tulkkaus eri kielille sekä varmistaa poliklinikkojen esteettömyys ja saavutettavuus.

6.3 Mielenterveys ja eheytysoiminta

Syrjintä ja kielteiset asenteet vaikuttavat haitallisesti sateenkaari-ihmisten mielenterveyteen. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät koe mielenterveyspalveluja riittävän saavutettaviksi. Niin kutsutun eheytysoiminnan kieltämiseksi olisi tehtävä lainsäädännöllisiä toimia.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat muuta väestöä useammin mielenterveyden ongelmia. Syrjintä, kielteiset asenteet ja näkymättömyys yhteiskunnassa vaikuttavat kielteisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien mielenterveyteen. Esimerkiksi sateenkaarinuorten masennusoireet ja huoli mielialasta ovat huomattavasti muita nuoria yleisempiä.

Kouluterveyskyselyn 2019 mukaan ahdistuneisuudessa erot nuorten välillä olivat jopa kolminkertaisia. Sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista että seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista 31 % arvioi kärsivänsä kohtalaisesta tai vaikeasta ahdistuneisuudesta. Lisäksi sateenkaarinuoret kokivat muita nuoria harvemmin saavansa mielialaan liittyvissä asioissa tarvittaessa apua vanhemmilta tai ystäviltä. Heillä oli myös useammin keskusteluvaikeuksia vanhempiensa kanssa.²⁴⁷

Sateenkaarinuorten hyvinvointia Suomessa kartoittaneen kyselytutkimuksen mukaan sateenkaarinuorilla itsemurha-ajatusten tai -käyttäytymisen riski oli selvästi muita suurempi. Kyselyyn vastanneista nuorista homoseksuaalisista miehistä 51 % ja naisista 48 % oli ajatellut itsemurhaa. Vastaavaa oli ajatellut nuorista transmiehistä 68 %, transnaisista 56 % ja muunsukupuolisista 58 %. Lähes 14 % kaikista kyselyyn vastanneista transihmisistä vastasi yrittäneensä joskus itsemurhaa, kun vastaava osuus cisnuorista oli 10 %. Itsetuhoihon käyttäytyminen liittyy osittain sukupuolen kokemukseen tai siihen liittyviin psyykkisiin ongelmiin, mutta näin ei ole kaikissa tapauksissa.²⁴⁸

Koronatilanne on lisännyt haitallisia vaikutuksia sateenkaarinuorten mielenterveydelle muita nuoria enemmän. Pelastakaa Lapset -järjestön kyselyn perusteella sateenkaarinuoret kokivat kaikkiin nuoriin verrattuna selvästi useammin itsensä stressaantuneeksi (66 %,

247 Jokela, Satu, Luopa, Pauliina, Hyvärinen, Anni, Ruuska, Tupu, Martelin, Tuija & Klemetti, Reija (2020) [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019](#). THL / Työpaperi 38/2020; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

248 Alanko, Katarina (2014) [Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?](#) Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisu 72 Seta, Seta-julkaisu 23.

kaikki 54 %), ahdistuneeksi (63 %, kaikki 49 %) ja masentuneeksi (49 %, kaikki 33 %) koronakriisiin liittyvien poikkeusolojen takia.²⁴⁹

Suomi on laatinut kansallisen mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman vuosille 2020–2030. Strategia huomioi, että sateenkaarinuoret kokevat mielenterveyden riskitekijöitä 2–5 kertaa muita nuoria useammin. Strategiassa on linjattu lasten ja nuorten mielenterveyden vahvistuvan, kun yhteiskunta toimii niin, että turvataan haavoittuvassa asemassa tai elämäntilanteessa olevien lasten ja nuorten oikeudet. Ehdotuksissa linjauksen tavoitteiden saavuttamiseksi huomioidaan vähemmistöryhmät ja haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret.

Itsemurhien ehkäisemiseksi ja riskiryhmien tukemiseksi strategiaan sisältyy toimenpide, jossa kehitetään kulttuurisensitiivisiä eli kielen ja kulttuurin mukaisia ehkäisyohjelmia ja kriisityötä yhdessä alkuperäiskansan, sateenkaariväestön ja muiden vähemmistöryhmien edustajien, väkivallan uhrien ja muissa kriisitilanteissa olevien, kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden, vankien, ulosotossa olevien ja köyhydessä elävien sekä vammaisten, pitkäaikaisesta kivusta ja elämänlaatuun vaikuttavista pitkäaikaisista sairauksista, päihdeongelmista ja ongelmapelaamisesta kärsivien kanssa.²⁵⁰

Sateenkaari-ihmistän pääsy mielenterveyspalveluihin tulisi kehittää. Tutkimuksissa on nostettu esiin, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat, ettei heille sopivia mielenterveyspalveluja ole tarpeeksi saavilla tai alan ammattilaisilla ei ole tarpeeksi tietoa sateenkaari-ihmisistä.²⁵¹ Erityisen vaikeaa on silloin, kun henkilö kuuluu kahteen vähemmistöön ja saattaa kokea moniperusteista tai intersektionaalista syrjintää. Esimerkiksi saamelainen seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuuluva henkilö ei välttämättä saa tarvitsemaansa palvelua, sillä palveluntarjoajilla ei useinkaan löydy riittävää saamelaiskulttuurin tuntemusta eikä myöskään seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää asiantuntemusta.²⁵²

Järjestöjen mukaan tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on vaihtelevaa mielenterveyspalveluissa. Esimerkiksi suuremmilla paikkakunnilla osan transnuorista kerrotaan saaneen laadukasta tukea, mutta useat kokevat edelleen

249 Lehtonen, Jukka (2020) [HLBTI-ihmiset koronakriisissä – tutkimustietoa tarvitaan](#), WeAll-hankkeen blogiteksti; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

250 STM (2020) [Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030](#), s. 23–24, 54.

251 Mm. Lepola, Outi (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperusteinen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokemana](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

252 Olsén, Laura, Heinämäki, Leena & Harkoma, Assi (2018) [Human Rights and Multiple Discrimination of Minorities within Minorities: Sámi persons with disabilities and sexual and gender minorities](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

puutteita palvelujen tavoissa huomioida sukupuolen moninaisuutta. Vaikka palvelujen sateenkaarisensitiivisyyttä olisi kehitetty aktiivisesti, tieto ei välttämättä tavoita sateenkaari-ihmisiä eikä palveluita koeta saavutettaviksi.

Koronatilanne on aiheuttanut tiedonkeruun perusteella haasteita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvointia tukevalle toiminnalle. Sateenkaarijärjestöt ovat joutuneet perumaan tai vähentämään asiakas- ja vertaistoimintaansa, mikä on aiheuttanut hankaluuksia useille sateenkaari-ihmisille. Osa toiminnasta on siirretty verkkoon, mutta etätoteutusten koetaan soveltuvan heikosti varsinkin sateenkaarilasten ja -nuorten kanssa tehtävään työhön. Järjestöjen mukaan kasvokkaisella vertaistoiminnalla on myös erityinen merkitys transihmisten ja heidän läheistensä hyvinvoinnin tukemiseksi. Alustavien kyselytutkimustulosten mukaan sosiaali- ja terveyspalveluiden pariin on hakeuduttu koronatilanteen vuoksi vähemmän.²⁵³

Selvitetään eri vaihtoehto- ja uskomushoitojen säätelymahdollisuudet.

*Marinin hallitusohjelma*²⁵⁴

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvaan eheytysoimintaan olisi puuttava nykyistä voimakkaammin. Niin kutsuttu eheytysoiminta viittaa moninaisiin interventioihin, jotka pyrkivät tai väittävät pyrkivänsä muuttamaan henkilön seksuaalista suuntautumista heteroseksuaaliseksi tai sukupuoli-identiteettiä cissukupuoliseksi. Kontekstista riippuen eheytysoiminnan käsitettä käytetään kuvaamaan monenlaisia käytäntöjä ja menetelmiä, joista osa on salassa tehtyjä ja siksi huonosti dokumentoituja.²⁵⁵

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin, että eheyttäminen liittyy laajasti henkilön ihmiskäsityksen muuttamiseen, minkä vuoksi toiminnan tarkkojen rajojen määrittely on haastavaa. Järjestöjen mukaan eheytysoimintaa tapahtuu Suomessa esimerkiksi hengellisiin ja uskonnollisiin yhteisöihin tai sosiaali- ja terveyspalveluihin liittyvään toimintaan kytkeytyen. Järjestöjen tiedossa on esimerkiksi tapauksia, joissa sosiaali- ja terveysalojen ammattilaiset pyrkivät tietoisesti ohjaamaan asiakkaitaan hetero- tai cisnormien mukaiseen toimintaan henkilön oman pohdinnan tukemisen sijaan.

Hiljattain Suomen Psykiatriyhdistys on kannanotossaan todennut, että eheytyshoidot eivät ole kadonneet Suomestakaan. Yhdistyksen mukaan suomalaisessa

253 Ks. myös VN (2021) [Lapset, nuoret ja koronakriisi: Lapsistrategian koronatyöryhmän arvio ja esitykset lapsen oikeuksien toteuttamiseksi](#); Lehtonen, Jukka (2020) [HLBTI-ihmiset ja -järjestöt koronakriisissä – tutkimustietoa tarvitaan](#), WeAll-hankkeen blogiteksti.

254 Marinin hallitusohjelma (2019) [3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi](#) / Tavoite 4.

255 YK:n SOGI-asiantuntija (2020) [Practices of so-called "conversion therapy". Report of the Independent Expert on protection against violence and discrimination based on sexual orientation and gender identity. A/HRC/44/53.](#)

terveydenhuollossa näyttää yhä esiintyvän käsityksiä, joiden mukaan suhtautuminen sateenkaari-ihmisiin ja ehyttämiseen olisi jollakin tavalla mielipideasia ja ehytystoiminta hyväksyttyä, mikäli potilas itse sitä toivoo. Yhdistys on katsonut, että ehytysterapiat eivät ole psykiatrisen ammattietiikan mukaista toimintaa.²⁵⁶ Myös Suomen Psykologiliitto on ilmaissut kantansa ehytyshoidoista epäeettisenä, haitallisena, vastuuttomana ja vakavasti ihmisoikeuksia loukkaavana toimintana, joka on ristiriidassa nykyaikaisen psykologiatieteen kanssa.²⁵⁷

Sateenkaariyhdistys Malkus ry:n Taakasta voimavaraksi -hanke on teettänyt kaksi ehytystoimintaan liittyvää kyselyä ja julkaissut niihin perustuvan raportin. Toisen kyselyn vastaajat kertoivat ehytystoimintaan osallistuneiden ihmisten olleen useimmiten uskonnollisesta yhteisöstä (21 vastaajaa), perheen piiristä (11 vastaajaa), ystäväpiiristä (8 vastaajaa) tai terveydenhuollon piiristä (8 vastaajaa). 17 vastaajaa kertoi muutospyrkimyksiin osallistuneiden ihmisten toimineen selkeästi yksityishenkilöinä, kun taas 14 vastaajaa koki heidän toimineen uskonnollisen yhteisön auktoriteettiasemassa. 10 vastaajaa ilmoitti, että kyseiset henkilöt olivat toimineet sosiaali- tai terveydenhuoltoalan ammattiroolissa. Vastaajat kertoivat ehytystoiminnan haitallisia vaikutuksia olleen muun muassa itsetuhoisuus, mielenterveysongelmat ja negatiiviset vaikutukset omassa suhteessa uskontoon tai uskoon.²⁵⁸

Suomessa ei ole säädetty erityistä ehytystoiminnan kieltävää tai vaihtoehtoitoja koskevaa lainsäädäntöä. Tiedonkeruussa kuitenkin huomioitiin, että alaikäisiin kohdistuvaan ehytystoimintaan voidaan puuttua lastensuojelulain nojalla. Työpajoissa esitettiin, että jatkossa ehytystoimintaan tulisi puuttua kehittämällä ehyttämisen kieltävää lainsäädäntöä sekä hakemalla mallia Norjassa ja Ruotsissa tehdyistä hyvistä käytänteistä. Ehytystoiminnasta tarvittaisiin myös lisää tietoa.

Syksyllä 2021 eduskunnalle luovutetaan Ehjänä syntynyt -kansalaisaloite, jonka tavoitteena on kieltää hoidot, jotka tähtäävät seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen niin kutsuttuun ”ehyttämiseen”, eli muuttamiseen siten, että henkilöistä saadaan cissukupuolisia heteroita.²⁵⁹

256 Suomen psykiatriyhdistyksen kannanotto ehytysterapioihin (11.3.2021).

257 Suomen psykologiliiton kannanotto seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille tarjottavista nk. ehytyshoidoista (15.6.2021)

258 Taakasta voimavaraksi -hanke (2021) Ehytysraportti (2020) Kyselyraportti seksuaalisen suuntautumisen- ja sukupuoli-identiteetin muutospyrkimyksistä Suomessa.

259 Kansalaisaloite.fi-verkkosivu: Ehjänä syntynyt – loppu ”ehytyshoidoille”.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sateenkaari-ihmisten mielenterveyttä edistetään kohdennetuilla toimilla ja huomioidaan heidät erityisryhmänä itsemurhien ehkäisemiseksi tehdyssä työssä.

- Vahvistetaan mielenterveys- ja päihdepalveluiden osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta esimerkiksi rahoittamalla erillisiä kehityshankkeita.
- Parannetaan viestintää palveluiden saavutettavuudesta sateenkaari-ihmisille esimerkiksi kohdennetulla kampanjaviestinnällä tai tuottamalla infomateriaalia.
- Huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus kansallisen mielenterveysstrategian ja itsemurhien ehkäisyohjelman toimeenpanossa.
- Kerätään lisää tietoa sateenkaari-ihmisiin kohdistuvasta eheytystoiminnasta.
- Selvitetään vaihtoehtoja eheytystoiminnan kieltämiseksi esimerkiksi osana uskomus- ja vaihtoehtohoitojen sääntelyä. Tehdään tämän pohjalta lainsäädännöllisiä toimia eheytystoiminnan kieltämiseksi.

6.4 Seksuaali- ja lisääntymisterveys

Seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistävät toimet huomioivat seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt erityisryhmänä. Seksuaalikasvatuksessa uusinnetaan yhä hetero- ja sukupuoli-normatiivisuuksia. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lisääntymisoikeuksien toteutumisessa on puutteita.

Vahvistetaan seksuaalikasvatusta.

Marinin hallitusohjelma²⁶⁰

Sateenkaari-ihmiset huomioidaan erityisryhmänä seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistävässä työssä. THL:n laatima seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma vuosille 2014–2020 sisälsi tavoitteita esimerkiksi liittyen seksuaalikasvatukseen, tiedon

260 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi / Tavoite 2.

tuottamiseen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kohdistuvasta seksuaalisesta häirinnästä ja seksuaalisuutta loukkaavasta väkivallasta sekä seksuaali- ja sukupuoli-identiteettiä koskevien kysymysten sisällyttämiseen hyvinvointia kartoittaviin kyselytutkimuksiin.²⁶¹

Tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on työpajojen perusteella lisääntynyt seksuaali- ja lisääntymisterveyden parissa toimivien ammattilaisten ja erityisesti alan asiantuntijajärjestöjen keskuudessa. Järjestöjen mukaan seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistävässä työssä erityisesti aseksuaalisuuteen liittyvät kysymykset jäävät usein näkymättömiksi.

Työpajoissa huomioitiin, että seksuaalikasvatuksessa uusinnetaan yhä hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksia. Niiden purkamiseksi olisi kehitettävä nykyistä vahvempia toimia. Tiedonkeruussa nostettiin myös esiin tarve suostumuksen käsittelemiseen seksuaalikasvatuksessa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus sekä eri seksitavat huomioiden.

Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuutta seksuaalikasvatuksessa tarkastelleessa artikkelissa on nostettu esiin, että koulun tarjoama asiantieto seksuaalisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta voi olla kapea-alaista ja heteronormatiivista. Terveyskasvatuksen oppikirjojen on huomattu yhä edelleen sisältävän heteronormatiivisia ja muita seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden kannalta ongelmallisia esittämistapoja ja tietoja.

Artikkelin mukaan seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuuden käsittely on usein paikantunut koulun seksuaalikasvatuksessa homoseksuaalisuus- ja transteemoja marginalisoivaan poikkeus- ja häiriökuvaan heteroseksuaalisen naiseuden ja mieheyden asettuessa itsestään selvän normaalksi ja luonnolliseksi valtavirraksi.²⁶²

THL:n laatima kansallista hiv-työtä ohjaava hiv-strategia 2018–2020 käsitteli yhtenä hiv-työn keskeisenä väestöryhmänä homo- ja bi-miehiä sekä muita miehiä, joilla on seksiä miesten kanssa. Strategia korostaa kansallisen ennaltaehkäisevän työn asemaa miesten välisen seksin tartuntojen ehkäisyssä sekä kiinnittää huomiota seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden toteutumisen puutteisiin. Lisäksi strategia korostaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien maahanmuuttajien erityisen haavoittuvan aseman sekä sukupuolivähemmistöjen huomioimista Suomen hiv-työssä.²⁶³

261 THL (2013) [Edistä, ehkäise, vaikuta: Seksuaali- ja lisääntymisterveyden toimintaohjelma 2014–2020](#).

262 Lehtonen, Jukka (2015) Sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus osana laaja-alaista seksuaalikasvatusta ja heteronormatiivisuuden purkamista. Teoksessa Bildjuschkin, Katriina (toim.) [Seksuaalikasvatuksen tueksi](#). THL:n työpaperi 35/2015.

263 THL (2017) [Suomen hiv-strategia 2018–2020: Ehkäise, testaa, hoida](#).

1.7.2021 voimaan astuvan uudistetun asiakasmaksulain myötä hiv:n ehkäisyyn tarkoitusta lääkityksestä tuli asiakkaille maksuton palvelu²⁶⁴.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa korostettiin, että hiv:n ja muiden seksitautien ennaltaehkäisyssä on tärkeää huomioida erityisen haavoittuvassa asemassa olevien ryhmien tilanteet. Tilanne on järjestöjen mukaan heikentynyt, sillä Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen (STEA) avustusten merkittävän laskun vuoksi Hivpointin ja muiden järjestötoimijoiden matalan kynnyksen hiv-testauspalveluita on jouduttu lopettamaan useilla paikkakunnilla.

Lääkealan turvallisuus- ja kehittämiskeskus Fimean uusi määräys veripalvelutoiminnasta on lyhentänyt miesten välisestä seksistä seuraavan väliaikaisen verenluovutuskielton kestoa. 15.2.2021 voimaan astuneen määräyksen mukaan miesten välisestä seksistä seuraa neljän kuukauden väliaikainen verenluovutuskielto²⁶⁵. Uudessa veripalvelutoimintaa koskevassa määräyksessä eri sukupuolta olevan vakituisen kumppanin kanssa harjoitettu seksi ei muodosta estettä verenluovutukselle. Vakituisen kumppanin kanssa harjoitettu seksi aiheuttaa väliaikaisen neljän kuukauden luovutuskielton, kun molemmat kumppanit ovat miehiä.

Aiemmin voimassa olleen määräyksen mukaan miesten välisestä seksistä aiheutunut väliaikainen verenluovutuskielto kesti 12 kuukautta, kun eri sukupuolta olevan uuden seksikumppanin kanssa harjoitetusta seksistä seurasi neljän kuukauden väliaikainen verenluovutuskielto. Eri sukupuolta olevan vakituisen kumppanin kanssa harjoitetusta seksistä ei seurannut luovutuskieltoa myöskään aiemmassa määräyksessä.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu katsoi uuden määräyksen ehdotusta koskeneessa lausunnoissaan, että määräystä tulee muuttaa niin, ettei se kohtele vakituudessa parisuhteessa seksiä harjoittavia pareja eri tavoin näiden seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Lausunnoissaan yhdenvertaisuusvaltuutettu esitti, että vakituudessa parisuhteessa elävien kesken harjoitetun seksin aiheuttama luovutuskielto poistettaisiin myös kahden miehen muodostamassa parisuhteessa.²⁶⁶

Tuetaan tahattomasti lapsettomien perheellistymis-toiveita eri keinoin ja turvataan hedelmöityshoitojen yhdenvertainen saatavuus.

Marinin hallitusohjelma²⁶⁷

264 STM (30.12.2020) *Asiakasmaksulaki uudistuu – lakimuutokset voimaan 1.7.2021*. Tiedote.

265 Fimean määräys 1/2021: *Veripalvelutoiminta*.

266 *Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto Fimealle miesten väliseen seksiin liittyvään verenluovutuskieltoon* (1.12.2020).

267 *Marinin hallitusohjelma* (2019) 3.6 *Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi* / Tavoite 2.

Yhdenvertaisuuslain uudistaminen on edistänyt hedelmöityshoitojen saatavuutta erityisesti naisparien ja itsellisten naisten näkökulmasta. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lisääntymisoikeuksien toteutumisessa on järjestöjen mukaan yhä merkittäviä puutteita. Kuten edellä on tarkasteltu, voimassa oleva lainsäädäntö edellyttää lisääntymiskyvyttömyyttä sukupuolen juridiseksi vahvistamiseksi.

Työpajoissa esitettiin, että lisääntymisterveyden puolesta tehdyssä työssä tulisi panostaa transihmisten lisääntymisterveyden edistämiseen. Ennen kaikkea transtaustaisten miesten yhdenvertaista pääsyä lapsettomuushoitoihin rajoittaa merkittävä tavalla se, että hedelmöityshoitolaian mukaan lapsettomuushoitoja voidaan antaa vain oikeudelliselle naiselle. Kaikki sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt eivät edelleenkään saa kunnollista hedelmällisyysneuvontaa ennen hoitoja, eikä hedelmällisyyden säilyttämistä tallettamalla sulusoluja myöhempää omaa käyttöä varten tarjota kaikille edes pyydettäessä.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin myös tarve sukupuolenkorjaushoitoja suunnittelevien nuorten tilanteiden erityiseksi huomioimiseksi. Heillä voi olla tarve saada tukea perhesuunnittelussa, raskauden ja sukupuoliristiriidan yhteensovittamisessa sekä sulusolujen talteenotossa jo alaikäisenä, mikäli fyysiset sukupuolenkorjaushoidot alkavat jo ennen täysi-ikäisyyttä.

Työpajoissa huomioitiin, että koronapandemia on aiheuttanut väliaikaisia keskeytyksiä ja viivästyksiä julkisen sektorin hedelmöityshoitopalveluissa. Tilanne on aiheuttanut ongelmia osalle naispareista ja itsellisistä naisista, sillä osa heistä ei tule viivästysten vuoksi saamaan julkisen hoitojärjestelmän palveluita ylitettyään hoitojen tarjoamiseen liittyvän 40 vuoden ikärajan.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Seksuaali- ja lisääntymisterveyttä edistävässä työssä huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus sekä tehdään sateenkaarierityisiä toimia.

- Vahvistetaan osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta seksuaaliterveyspalveluissa.
- Kehitetään seksuaalikasvatusta normitietoiseen lähestymistapaan sekä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta tuotettuun ajankohtaiseen tietoon perustuvaksi. Lisäksi olisi tuotettava lisää tietoa ja materiaaleja suostumuksen käsittelemiseksi seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus huomioiden.

- Huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus tarjottaessa nuorille maksutonta ehkäisyä kunnissa. Maksuttoman ehkäisyn yhteydessä tulisi myös jakaa tietoa seksitapojen moninaisuudesta ja oikeanlaisesta seksitautien ehkäisystä.
- Kartoitetaan, millaisia vaikutuksia matalan kynnyksen hiv-testauspalveluiden rahoitusleikkauksilla on sateenkaari-ihmisten hiv-testaukselle. Tehdään arvioinnin pohjalta tarvittavat tarvittavia toimia, jotta hiv-testaus ja ennaltaehkäisevä työ vastaavat sateenkaari-ihmisten ja muiden haavoittuvien ryhmien tarpeisiin.
- Varmistetaan yhdenvertaisuuden toteutuminen seksuaalisen suuntautumisen perusteella verenluovutuskiltoon liittyvissä kysymyksissä.
- Edistetään hedelmöityshoitojen yhdenvertaisuutta ja selvitetään hoitojen saatavuuteen liittyviä alueellisia eroja ja naispareille erityisiä kysymyksiä hoitojen saatavuudessa.
- Varmistetaan sukupuolivähemmistöille yhdenvertainen pääsy lapsettomuushoitoihin ja laadukkaaseen hedelmällisyysneuvontaan sekä yhdenvertainen mahdollisuus tallettaa sukusoluja omaan käyttöön. Huomioidaan transihmisten lisääntymisterveyttä edistävässä toimissa transnuorille erityiset kysymykset.
- Lisätään julkisten lapsettomuushoitojen resursseja, jotta yhdenvertainen saatavuus voisi toteutua myös sen jälkeen, kun julkisissa palveluissa tehdään lahjasolu- ja sijaissyntyshoitoja.

6.5 Perhe- ja läheissuhteiden tukeminen sekä lähisuhdeväkivalta

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista on kehitettävä perhe- ja läheissuhteiden tukipalveluissa. Sateenkaari-ihmiset kohtaavat lähisuhde- ja seksuaaliväkivaltaa, mutta ongelmasta on saatavilla vähän tietoa. Väkivallan uhrien tuki- ja neuvontapalvelujen osaamista olisi vahvistettava sateenkaari-ihmisten kohtaaman lähisuhdeväkivallan tunnistamiseksi.

Vahvistetaan parisuhdetyötä ja vanhemmuuden tukea esimerkiksi kasvatusta ja perheneuvolapalveluita parantamalla.

Marinin hallitusohjelma²⁶⁸

Syrjinnän pelko vaikuttaa sateenkaariparien ja -perheiden hakeutumiseen perhe- ja läheissuhteiden tukipalveluiden piiriin. Sateenkaariparit ja -perheet ovat järjestöjen palvelukokemuskartoitusten mukaan kokeneet erityisen paljon syrjinnän pelkoa perhe-, kasvatusta ja eroneuvonnan ja -terapian palveluihin hakeutuessaan. Tiedonkeruussa huomioitiin, että näiden palvelujen sensitiivisyys ja turvallisuus on erityisen tärkeää, sillä palvelut keskittyvät elämän intiimeimpiin kysymyksiin.

Järjestöjen mukaan tukipalvelut eivät toteudu tällä hetkellä riittävän sensitiivisesti, ja sateenkaariperheet jäävät liian usein ilman tarvitsemaansa tukea. Esiin nostettiin, että tarvetta voidaan paikata sateenkaarierityisillä palveluilla, mutta pidemmän tähtäimen ratkaisu löytyy kehittämällä tukipalvelujen turvallisuutta sekä ammattilaisten osaamista sateenkaarikysymyksistä.

Työpajoissa huomioitiin, että sateenkaarierityisten perhe- ja parisuhdeneuvonnan asiakaspaikkojen määrä ei tällä hetkellä vastaa tuen tarvetta. Vallitsevan koronatilanteen kerrottiin heikentäneen tilannetta entisestään.

Hallitus kiinnittää erityistä huomiota henkilökohtaiseen koskemattomuuteen sekä henkeen ja terveyteen kohdistuvien rikosten, erityisesti lapsiin kohdistuvien rikosten sekä lähisuhdeväkivallan vähentämiseen. Erityisen haavoittuvassa asemassa olevien uhrien auttamiseksi matalan kynnyksen ilmoitusmahdollisuuksia parannetaan ja vahvistetaan viranomaiskäytäntöjä.

Laaditaan naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma, jossa muun muassa lisätään uhrien tukipalveluja sekä turvakotien paikkamäärää ja resursointia

268 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi / Tavoite 2.

Euroopan neuvoston edellyttämälle tasolle. Perustetaan itsenäinen ja riippumaton naisiin kohdistuvan väkivallan raportoinnin tehtävä ja huolehditaan Istanbulin sopimuksen toimeenpanosta. Ehkäistään myös miehiin kohdistuvaa väkivaltaa sen kaikissa muodoissa.

Marinin hallitusohjelma²⁶⁹

Sateenkaari-ihmiset kohtaavat lähisuhde- ja seksuaaliväkivaltaa, mutta Suomen kontekstissa tietoa tästä on saatavilla vähäisesti. Sateenkaarinuoret kokevat muita nuoria enemmän vanhempien tai muiden huolta pitävien aikuisten tekemää fyysistä ja henkistä väkivaltaa. Kouluterveyskyselyn mukaan vanhempien tai muiden huolta pitävien aikuisten taholta henkistä väkivaltaa oli kokenut 43 % sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvasta nuoresta. Vanhempien ja muiden huolta pitävien taholta fyysistä väkivaltaa oli sukupuolivähemmistöihin kuuluvista kokenut 19 % ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista 17 %.²⁷⁰

Alustavan tutkimustiedon mukaan koronatilanteen seurauksena sateenkaarinuorten henkisen ja fyysisen väkivallan kokeminen kotona on lisääntynyt. Tilanne vaikuttaa heikentyneen erityisesti tiukkaan uskonnolliseen yhteisöön kuuluvien ja transnuorten perheissä.²⁷¹

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemuksia kohtaamisesta väkivaltatyössä on kartoitettu tuoreessa opinnäytetyössä. Haastateltavat henkilöt näkivät tarvetta sateenkaarierykselle väkivaltatyölle, jotta voitaisiin varmistaa työntekijöiden asiantuntemus, palvelujen sensitiivisyys ja vertaisuuden kokemukset. He toivoivat ammatillaisten saavan lisää koulutusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen sekä tarkastavan asenteitaan. Opinnäytetyön mukaan lähisuhdeväkivaltatyötä tulisi kehittää huomioimaan paremmin seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta.²⁷²

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemaa lähisuhde- ja seksuaaliväkivaltaa ei tunnusteta riittävän hyvin väkivallan uhrien tukipalveluissa ja -rakenteissa. Kansainväliset ihmisoikeuselimet ovat kiinnittäneet ongelmaan huomiota naisiin kohdistuvan väkivallan torjunnan näkökulmasta. Esimerkiksi Istanbulin sopimuksen toimeenpanoa valvova asiantuntijaryhmä (GREVIO) on huomionnut Suomea koskevassa

269 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.3 Turvallinen oikeusvaltio Suomi / Tavoite 2 & 3.3.1 Oikeusvaltion kehittäminen / Tavoite 4.

270 THL (2017) Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia, s. 3; THL (2020) Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi, s. 24; ks. OM (2021) Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

271 Alustavat tutkimustiedot / Jukka Lehtonen, kasvatussosiologian dosentti, vanhempi tutkija. WeAll-hanke, sukupuolentutkimus, Helsingin yliopisto.

272 Pakalén, Lili (2020) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kokemuksia kohtaamisesta väkivaltatyössä. Opinnäytetyö, sosiaalialan koulutusohjelma, Laurea-ammattikorkeakoulu.

maaraportissaan, että naisiin kohdistuvan väkivallan tukipalveluissa on puutteita seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin tunnistamisessa²⁷³.

GREVIO on kehottanut painokkaasti Suomen viranomaisia ryhtymään toimiin varmistaakseen, että Istanbulin sopimuksen määräykset pannaan täytäntöön syrjimättä ketään millään 4 artiklan 3 kohdassa luetellulla perusteella. Tällöin on muun muassa parannettava turvakotien alueellista saavutettavuutta Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelmassa esitetyllä tavalla (14. kohta).²⁷⁴

YK:n kaikkinaisen naisten syrjinnän lopettamista koskeva komitea on suositellut Suomea avaamaan raiskauskriisikeskuksia, ilman lähetettä tai ajanvarausta toimivia keskuksia ja maksuttomia ympärivuorokautisesti päivystäviä puhelimia, jotka suojelevat ja auttavat kaikkia väkivallan naisuhreja, mukaan lukien maahanmuuttajanaiset, vammaiset naiset ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvat naiset.²⁷⁵

Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma 2020–2023 huomioi vähemmistöt väkivallan tukipalveluita kehittävässä toimissa. Ohjelmaan sisältyy seuraava toimenpide: ”Parannetaan lähisuhdeväkivallan seurauksena syntyvän palveluntarpeen mukaisten palvelujen saatavuutta, oikea-aikaisuutta ja jatkuvuutta varmistamalla tulevaisuuden sosiaali- ja terveyskeskus -ohjelman yhteydessä, että alueilla kehitetään lähisuhdeväkivallan ehkäisyn koordinoituja palveluja. Huolehditaan peruspalvelua kehitettäessä avopalveluiden saatavuudesta sekä uhreille että tekijöille. Työssä huomioidaan nais erityisyys ja vähemmistöt.”²⁷⁶

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sateenkaari-ihmisten perhe- ja läheissuhteiden tukemiseksi tarkoitettujen palveluiden saatavuus varmistetaan.

- Lisätään neuvonta- ja terapiapalveluiden osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta.
- Kohdennetaan erillistä hankerahoitusta sateenkaarierityiselle pari- ja läheissuhdeneuvonnalle koronatilanteen aiheuttamaan lisääntyneeseen palvelutarpeeseen vastaamiseksi.

273 GREVIO/Inf(2019)9, § 11.

274 GREVIO/Inf(2019)9, suositus 2 (§ 14).

275 CEDAW/C/FIN/CO/7, § 19 (g).

276 OM (2020) Naisiin kohdistuvan väkivallan torjuntaohjelma vuosille 2020–2023, s. 53.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lähisuhde- ja seksuaaliväkivallan uhrien tuki- ja neuvontapalvelujen saatavuus vahvistuu.

- Lisätään erillisiä tukipalveluita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluville väkivallan uhreille. Myös väkivallan uhreille suunnattujen yleisten tuki- ja neuvontapalvelujen henkilöstön osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta tulisi vahvistaa koulutuksella.
- Kehitetään seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun liittyvien vaikuttimien tunnistamista perhe- ja lähisuhdeväkivaltaa torjuvassa työssä.
- Edistetään poliisien osaamista väkivallan uhriksi joutuneiden sateenkaari-ihmisten ohjaamiseksi heidän tarpeensa huomioiviin tuki- ja neuvontapalveluihin.
- Kartoitetaan säännöllisesti sukupuolistunutta väkivaltaa kyselytutkimuksella, joka huomioi seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden.
- Huomioidaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tarpeet sukupuolittuneen väkivallan ja lähisuhdeväkivallan vastaisessa työssä.

6.6 Sateenkaarilasten, -nuorten ja -senioreiden hyvinvointi

Sateenkaarilasten hyvinvointia edistetään osana toimia lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisemiseksi. Sateenkaarinuoret kokevat terveydentilansa selvästi muita nuoria heikommaksi. Sateenkaariseniorit jäävät usein näkymättömiksi ikääntyneiden palveluissa.

Hyvän elämän tarjoaminen jokaiselle lapselle on laajasti jaettu yhteiskunnallinen tavoite. Tästä huolimatta palvelut tai tuki eivät aina tavoita lasta, nuorta ja perhettä ajoissa. Lastensuojelu on maassamme tarpeeseen nähden aliresursoitu. Haavoittuvimmassa asemassa olevien lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin turvaamiseksi säädetään asteittain kiristystä vähimmäishenkilöstömitoitus lastensuojeluun niin, että mitoitus on 30 asiakasta ammattilaista kohden. Vuonna 2022 mitoitus on 35. Lastensuojelu yksin ei pysty vastaamaan paljon tukea tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden tarpeisiin. Turvataan erityistä tukea tarvitse-

vien moniammatilliset palvelut ja levitetään eri alojen ammattilaisten yhteistyöhön perustuvaa tiimimallia.

Marinin hallitusohjelma²⁷⁷

Sareenkaarilapset huomioidaan erityisryhmänä toimenpidesuunnitelmassa lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyksi 2020–2025. Yksi toimenpidesuunnitelman yleistoivotteista koskee seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten suojelua erityisesti riskieltä, väkivallalta ja syrjinnältä. Strategian toimissa ammattilaisia koulutetaan tunnistamaan ja kohtaamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvat lapset ja heidän erityistarpeensa sekä kerätään tietoa sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten kohtaamasta väkivallasta.²⁷⁸

Sateenkaariperheiden lasten kokemuksia tarkastelleen tutkimuksen mukaan suomalaisten sateenkaariperheiden 10–18-vuotiaiden lasten ja nuorten psyykinen, fyysinen ja sosiaalinen hyvinvointi vaikuttavat vastaavan muiden saman ikäisten suomalaislasten ja -nuorten hyvinvointia. Kolmasosa nuorista on kuitenkin kuullut aikuisen sanovan loukkaavia asioita nuoren sateenkaariperheestä. Kolmasosa lapsista ja nuorista jännittää sateenkaariperheestään kertomista ja pelkää, että suhtautuminen häneen muuttuu kertomisen myötä. Kertominen vaikuttaa jännittävän erityisesti niitä, joiden sateenkaariperhe on muodostunut myöhemmin heidän elämässään. Sateenkaariperheiden 7–10-vuotiaiden lasten haastattelujen perusteella heillä on lämpimät suhteet vanhempiinsa, lukuisia ystäviä ja pääosin hyviä kokemuksia koulusta. He arvioivat mielialansa enimmäkseen iloiseksi.²⁷⁹

Valtioneuvosto on laatinut hallituskaudet ja eri hallinnonalat ylittävän kansallisen lapsistrategian, jolla pyritään luomaan lapsen oikeuksia kunnioittava, lapsi- ja perhemyönteinen Suomi. Lapsistrategialla turvataan lapsia koskevien perus- ja ihmisoikeusvelvoitteiden tavoitteellinen ja johdonmukainen toteuttaminen erityisesti YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaisesti. Strategia kattaa eri elämänalueet ja painottaa muun muassa syrjinnän ja eriarvoisuuden torjuntaa, haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien turvaamista sekä lasten suojelua väkivallalta. Strategia huomioi, että esimerkiksi syntyperään, ihonväriin, uskontoon, kieleen, vammaan tai sairauteen, sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvät syrjintäkokemukset koskettavat myös lapsia. Monet näistä seikoista tunnistetaan syrjinnän vastaisessa lainsäädännössä, mutta syrjinnän ehkäisemisessä ja yhdenvertaisuuden lisäämisessä lasten arjessa on vielä paljon tehtävää.

277 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi / Tavoite 2.

278 STM (2019) *Väkivallaton lapsuus: Toimenpidesuunnitelma lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisystä 2020–2025*, s. 584.

279 Aarnio, Kia, Kallinen, Kati, Kylmä, Jari, Solantaus, Tytti & Rotkirch, Anna (2017) *Sateenkaariperheiden lasten ja nuorten hyvinvointi ja kokemukset*, Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 62/2017, Sateenkaariperheet ry ja Väestöliitto ry; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

Syrjinnän ja eriarvoisuuden torjunnan osalta strategia sisältää kaksi linjausta: (1) Edistetään suunnitelmallisin toimin lasten yhdenvertaisuutta. Kerätään ja hyödynnetään tietoa hyvinvointieroista ja niiden syistä, ja ryhdytään toimiin hyvinvointierojen kaventamiseksi mahdollisimman vaikuttavin ja lapsen oikeuksia kunnioittavin tavoin; (2) Varmistetaan, että erilaiset palvelut, tukimuodot ja osallisuuden kanavat ovat yhdenvertaisesti ja syrjimättömästi saatavilla kaikille lapsille. Kehitetään saavutettavuutta ja erilaisia tietoyhteiskunnan toimintamuotoja lapsilähtöisesti ja lasten moninaisuus huomioiden.

Strategian mukaan Suomen ihmisoikeusvelvoitteiden toteuttamiseksi ei riitä, että valtaosalla lapsista menee hyvin. Tällä hetkellä ne lapset, jotka ovat syystä tai toisesta muita haavoittuvammassa asemassa, eivät aina saa tarvitsemaansa tukea ja apua. Strategia sisältää kolme linjausta haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien turvaamiseen: (1) Otetaan haavoittuvuus kattavasti huomioon ennaltaehkäisevässä työssä, korjaavissa toimenpiteissä ja palveluissa sekä oikeusturvajärjestelmissä. Lisätään ennaltaehkäisevää työtä sekä varhaista tukea ja puuttumista; (2) Lisätään toimia erityisen haavoittuvassa asemassa olevien lasten oikeuksien toteuttamiseksi. Vahvistetaan moniammatillisen työn tapoja ja yhteistyön rakenteita lasten ja perheiden yksilölliset tarpeet huomioiden. Huomioidaan perheiden tukemisessa nykyistä suunnitelmallisemmin niihin kuuluvien ja lähipiirissä olevien lasten asema ja oikeudet; (3) Kehitetään tapoja tunnistaa ja huomioida sekä rakenteellisen syrjinnän vaikutuksia että tilannekohtaista haavoittuvuutta lasten asemassa. Tunnistetaan lapsen olosuhteissa erilaiset haavoittuvuutta lisäävät seikat ja niiden kasautuminen.²⁸⁰

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma hyväksyttiin lokakuussa 2021. Toimeenpanosuunnitelma sisältää toimenpiteen ammattilaisille suunnatun koulutuspaketin laatimisesta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheistä. Toimenpideohjelmassa kuvataan, että tällä hetkellä ammattilaisilla ei ole aina riittävästi tietoa seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuuluvien lasten ja nuorten asemasta. Toimenpiteessä valmistetaan koulutuspaketti aiheesta lasten ja nuorten parissa toimivien ammattilaisten käyttöön.²⁸¹

Lapsistrategian koronatyöryhmä on kiinnittänyt huomiota koronatilanteen vaikutuksiin, jotka kohdistuvat sateenkaarilapsiin ja -nuoriin. Työryhmä esitti loppuraportissaan, että sateenkaarilasten ja -nuorten hyvinvointi on turvattava koronakriisin jälkihoidossa. Erityisesti huomiota tulee kiinnittää transnuorten tilanteeseen. Työryhmän mukaan lasten ja nuorten on saatava riittävästi tukea ja apua julkisista palveluista. Myös kansalaisjärjestöjen toimintaedellytykset sateenkaarilasten ja -nuorten tukemiseen ja auttamiseen on

280 VN (2021) [Kansallinen lapsistrategia: Komiteamietintö](#). Valtioneuvoston julkaisu 2021:8.

281 VN (2021) [Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma: Valtioneuvoston periaatepäätös](#), s. 18.

turvattava. Työryhmän mukaan on turvattava riittävät resurssit sateenkaarilasten ja -nuorten mielenterveyden tukemiseen sekä varmistettava, ettei heidän pääsynsä sote-palveluihin viivästy. Lisäksi on vahvistettava sateenkaarilasten ja nuorten luottamusta siihen, että heidän ihmisoikeuksistaan ja hyvinvoinnistaan huolehditaan huomioimalla sateenkaarilapset ja -nuoret paremmin tulevissa lainsäädännön uudistuksissa. On huolehdittava, että sukupuolen moninaisuutta koskevat lainsäädäntöhankkeet vastaavat perus- ja ihmisoikeussääntelyä ja ne saatetaan loppuun ilman viivästystä.²⁸²

Sateenkaarinuoret kokevat terveydentilansa merkittävästi muita nuoria heikommaksi. THL on tarkastellut sateenkaarinuorten hyvinvointia Kouluterveyskyselyjen perusteella ja julkaissut näihin liittyen tiiviin tutkimuskatsauksen vuonna 2017 sekä työpäperin vuonna 2020²⁸³. Vuoden 2019 Kouluterveyskyselyn mukaan sateenkaarinuoret kokivat terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi kaksi kertaa useammin kuin muut nuoret. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista 44 % ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista 45 % arvioi terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi.

Kouluterveyskyselyn mukaan sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista fyysistä uhkaa vuoden aikana vastasi kokeneensa 27 %, seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista 20 % ja muista nuorista 14 %. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista 33 % oli kokenut häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana. Seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista seksuaalista häirintää ja ehdottelua oli kokenut 38 %. Seksuaaliväkivaltaa vuoden aikana oli kokenut 15 % sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista ja muista nuorista 6 %.

Sateenkaarinuorten asemaa lastensuojelussa ei tällä hetkellä ole kartoitettu riittävästi. Tiedonkeruussa korostettiin, että lastensuojelun sateenkaari erityisiä toimenpiteitä olisi vahvistettava, sillä sateenkaarinuoret kokevat muita nuoria enemmän lähisuhdeväkivaltaa. Vuoden 2019 Kouluterveyskyselyn mukaan 43 % sateenkaarinuorista oli kokenut vanhempien tai muiden huoltapitävien aikuisten henkistä väkivaltaa, kun vastaava osuus muista nuorista oli noin neljännes. Vanhempien tai muiden huoltapitävien aikuisten tekemää fyysistä väkivaltaa oli kokenut lähes viidennes sateenkaarinuorista ja muista nuorista noin kymmenesosa.²⁸⁴

282 https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162647/VN_2021_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y, s. 72.

283 THL (2017) *Toisella asteella opiskelevien sateenkaarinuorten hyvinvointi 2017. Kouluterveyskyselyn tuloksia*; Jokela, Satu, Luopa, Pauliina, Hyvärinen, Anni, Ruuska, Tupu, Martelin, Tuija & Klemetti, Reija (2020) *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*. THL / Työpäper 38/2020.

284 Jokela, Satu, Luopa, Pauliina, Hyvärinen, Anni, Ruuska, Tupu, Martelin, Tuija & Klemetti, Reija (2020) *Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019*. THL / Työpäper 38/2020; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

Sateenkaariseniorit jäävät usein näkymättömiksi ikääntyneiden palveluissa. Ikääntyvien (yli 50-vuotiaiden) sateenkaari-ihmisten näkemyksiä sosiaali- ja terveyspalveluista kartoittaneen opinnäytteen kyselyyn vastanneista suurin osa koki sosiaali- ja terveydenalalla työskentelevien tiedot seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta heikoiksi. Vastaajat toivat esille tarpeen sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille suunnattuihin omiin asumispalveluihin.

Vastaajista 49 % valitsisi ensisijaiseksi vaihtoehdoksi erityisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöille suunnatun vanhainkodin tai palvelutalon, jos sellainen olisi tarjolla. Myös perhesuhteiden moninaisuus toivottiin otettavan vanhuspalveluissa entistä ammattitaitoisemmin huomioon. Vastaajista 30 % oli jättänyt sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita käyttämättä mahdollisen epäasiallisen käyttäytymisen pelossa.²⁸⁵

SM:n teettämän selvityksen mukaan eri ryhmien ja moninaisuuden huomioiminen ikääntyneiden palveluissa oli heikkoa, eivätkä ammattilaiset välttämättä ajattele sateenkaari-senioreiden olevan sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaita. Selvityksessä tehtyjen haastattelujen perusteella sateenkaari-senioreiden kokema syrjintä nousee esiin erityisesti hetero-olettamuksena ja sukupuolinormatiivisena ajatteluna. Haastatteluissa nostettiin esiin esimerkkejä seksuaalivähemmistöjen kohtaamasta epäasiallisesta ja tuomitsevasta kohtelusta sekä ikääntyneiden transihmisten kohtaamista ongelmista sukupuoli-identiteetin tutkimuksiin pääsyssä.²⁸⁶

Myös järjestöjen mukaan ikääntyneiden palveluissa on puutteita seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen sekä yleisemmin tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksiin liittyvässä osaamisessa. Puutteet liittyvät erityisesti sukupuolen moninaisuuden huomioimiseen, ja esimerkiksi useat ikääntyneet transvestiitit kokevat pelkoa oman identiteettinsä paljastumisesta. Sateenkaari-senioreihin liittyvät kysymykset jäävät usein ikääntyneiden palveluita koskevien toimenpideohjelmien ja muiden asiakirjojen ulkopuolelle. Lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden osallistaminen palveluihin liittyvässä päätöksenteossa on vähäistä.

Sateenkaariseniorit asuvat muuta väestöä yleisemmin yksin, mikä lisää heidän tarvettaan sosiaali- ja terveyspalveluille. Haastatteluissa korostettiin sateenkaari-senioreiden olevan moninainen ryhmä, ja osan heistä olevan erityisen haavoittuvassa asemassa myös muiden risteävien tekijöiden kuten uskonnollisen taustan tai hiv-positiivisuuden vuoksi.

285 Jalava, Jenni (2013) [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen toiveet ja tarpeet yhdenvertaiseen vanhuuteen](#). Alempi korkeakoulututkiminto. Satakunnan ammattikorkeakoulu; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

286 Törmä, Sinikka, Huotari, Kari, Tuokkola, Kati & Pitkänen, Sari (2014) [Ikäihmisten moninaisuus näkyväksi: Selvitys vähemmistöihin kuuluvien ikääntyneiden henkilöiden kokemasta syrjinnästä sosiaali- ja terveyspalveluissa](#). Sisäministeriön julkaisu 14/2014, s. 185–198.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sosiaali- ja terveystalvet vastaavat eri-ikäisten sateenkaari-ihmisten erityistarpeisiin.

- Varmistetaan, että erilaiset palvelut, tukimuodot ja osallisuuden kanavat ovat yhdenvertaisesti ja syrjimättömästi saatavilla sateenkaarilapsille.
- Toimitaan aktiivisesti sateenkaarilasten ja -nuorten kokemien hyvinvointierojen kaventamiseksi. Turvataan heidän hyvinvointinsa myös koronakriisin jälkihoidossa.
- Lisätään osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi lastensuojelussa.
- Kehitetään lastensuojelun tukimuotoja niille sateenkaarilapsille ja -nuorille, joiden perheet eivät hyväksy heidän seksuaalista suuntautumistaan tai sukupuoli-identiteettiään. Lisäksi varmistetaan, että lapsen edun arviointi perustuu ajankohtaiseen tutkimustietoon seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta
- Vahvistetaan sateenkaarisenioreiden huomioimista ikääntyvien palveluissa esimerkiksi sisällyttämällä moninaisuusosaaminen osaksi palvelujen seurantaa ja arviointia.

7 Työelämä ja toimeentulo

Jokaisella on oikeus kunnialliseen ja tuottavaan työhön, oikeudenmukaisiin ja suotuisiin työolosuhteisiin sekä suojaan työttömyyttä vastaan, ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

(Yogyakartan periaate 12: Oikeus työhön)

Jokaisella on oikeus sosiaaliturvaan ja muihin sosiaalisen suojelun keinoihin ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

(Yogyakartan periaate 13: Oikeus sosiaaliturvaan ja muuhun sosiaaliseen suojeluun)

Jokaisella on oikeus riittävään elintasoon, mukaan lukien riittävä ravinto, turvallinen juomavesi, riittävä puhtaanapito ja vaatetus sekä jatkuvaan elinolojen parantamiseen ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

(Yogyakartan periaate 14: Oikeus riittävään elintasoon)

Jokaisella on oikeus riittävään asumistasoon, mukaan lukien suoja häätöä vastaan ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää.

(Yogyakartan periaate 15: Oikeus riittävään asumistasoon)

Jokaisella on oikeus suojaan köyhyydeltä ja sosiaaliselta syrjäytymiseltä liittyen seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin, sukupuolen ilmaisuun tai kehon sukupuolitettuihin piirteisiin. Köyhyys haittaa yhdenvertaisuuden ja ihmisarvon toteutumista. Syrjintä seksuaalisen suuntautumisen, sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun tai kehon sukupuolitettujen piirteiden perusteella voi pahentaa köyhyyttä.

(Yogyakarta+10-periaate 34: Oikeus suojaan köyhyydeltä)

7.1 Syrjintä työelämässä

Lainsäädännön kehityksestä huolimatta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kokevat yhä syrjintää työelämässä. Heidän kohtaamansa syrjintä jää usein tunnistamatta ja raportoimatta, eivätkä oikeussuojakeinot ole riittävän helposti saavutettavia. Työpaikkojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä tulisi kehittää sateenkaari-ihmisten työhyvinvoinnin tukemiseksi.

Jäsenvaltioiden olisi varmistettava, että hyväksytään ja toteutetaan asianmukaiset toimet, joilla ihmisiä suojataan tehokkaasti seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvalla syrjinnällä työelämässä ja ammatitoiminnassa sekä julkisella että yksityisellä alalla. Näiden toimien olisi kohdistuttava työhön ottamisen ja työssä ylentämisen edellytyksiin, irtisanomiseen, palkkaan ja muihin palvelussuhteen ehtoihin, mukaan lukien toimet häirinnän ja muun uhriuttamisen estämiseksi ja torjumiseksi sekä tällaisista teoista rankaisemiseksi.

Erityistä huomiota olisi kiinnitettävä siihen, että suojataan tehokkaasti transsukupuolisten henkilöiden oikeutta yksityisyyteen työssä, erityisesti työhakemusten osalta, jotta vältetään heidän sukupuolihistoriansa tai aiemman nimensä asiaton paljastaminen työnantajalle ja muille työntekijöille.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi²⁸⁷

Syrjinnän suoja lainsäädännössä on vahvistunut, mutta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kohtaavat yhä häirintää ja syrjintää työpaikoilla.

Sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän suoja on vahvistunut vuodesta 2015 lähtien, kun tasa-arvolain osittaisuudistuksessa lakiin sisällytettiin eksplisiittisesti kirjaukset sukupuoli-identiteettiin ja sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän estämisestä. Työpajoissa kuitenkin korostettiin, että kokonaiskuvasta tarkasteltuna toimenpiteet sateenkaari-ihmisten kokemaan työsyryntään puuttumiseksi eivät tosiasiallisesti ole edistyneet merkittävästi viime vuosien aikana.

FRA:n HLBTI-kyselyn vastaajista 14 % oli kokenut syrjintää työssä tai työnhaussa viimeisten 12 kuukauden aikana. Intersukupuoliset ja transihmiset olivat kokeneet näissä tilanteissa kaksi kertaa muita useammin syrjintää (30 %). Yleisesti kielteisiä asenteita HLBTI-ihmisiä kohtaan oli työelämässä kohdannut usein 19 % vastaajista. Transihmiset olivat muita

287 [CM/Rec\(2010\)5](#), liitteen 1 suositukset 29-30.

useammin havainneet kielteisiä asenteita (25 %). Tukea, puolustusta tai suojelua muilta oli saanut vastaajista aina tai usein 29 %, ei koskaan 64 %.²⁸⁸

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin mukaan 7 % päätoimisista palkansaajista kertoi, että trans- ja intersukupuoliset kokisivat syrjintää vastaajan työpaikalla erittäin todennäköisesti, 28 % arvioi näin tapahtuvan melko todennäköisesti, 42 % piti sitä epätodennäköisenä omalla työpaikallaan ja 21 % erittäin epätodennäköisenä. Seksuaalista ja sukupuoleen perustuvaa häirintää ja nimittelyä oli palkansaajista nykyisellä työpaikallaan havainnut 12 %.²⁸⁹

Lähivuosina sateenkaarinäkökulmia huomioidaan hallituksen tasa-arvo-ohjelman työelämään liittyvien toimien toteuttamisessa. Maahan muuttaneiden näkökulmasta työelämän moninaisuutta ja inklusiivisuutta edistetään osana vuoteen 2023 ulottuvaa työelämän monimuotoisuusohjelmaa²⁹⁰.

Hallitus edistää työelämän hyvinvointia, vahvistaa työelämän tasa-arvoa, työntekijöiden osallistumismahdollisuuksia, edistää paikallista sopimista ja parantaa työmarkkinoilla heikoimmassa asemassa olevien asemaa.

Ehkäistään rekrytointisyrjintää. Tehdään selvitys nimettömästä työnhausta. Marinin hallitusohjelma²⁹¹

Sateenkaari-ihmisiin kohdistuva syrjintä työelämässä jää usein tunnistamatta. Työpajoissa tuotiin ilmi, että merkittävä osa syrjinnästä jää yhä raportoimatta viranomaisille. Omia kokemuksia syrjinnästä ei välttämättä osata nimetä työsyrynnäksi. Erityisesti rekrytointiin liittyviin syrjintätapauksiin puuttuminen on haastavaa, ja niitä nousee esiin vähän. Järjestöjen tiedossa on kuitenkin useita tapauksia, joissa esimerkiksi transihmisten rekrytoimatta jättäminen tai määräaikaisten työsuhteiden uusimatta jättäminen perustuvat selkeästi henkilön sukupuoli-identiteettiin.

Työpajoissa huomioitiin, että sateenkaari-ihmisten tietoisuus työsyryntään liittyvistä puutumiskeinoista on alhaista, ja tukipalveluihin pääsyssä koetaan puutteita. Tarjottava tuki ei

288 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

289 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuoliäjättelu murtuu – sukupuoli ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyysieja tasa-arvobarometrasta 2017*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

290 TEM (2021) *Työelämän monimuotoisuusohjelma: Toimenpideohjelma työelämän monimuotoisuuden edistämiseksi maahanmuuton ja kotoutumisen näkökulmasta*.

291 Marinin hallitusohjelma (2019) *3.5 Luottamuksen ja tasa-arvoisten työmarkkinoiden Suomi* / Tavoitteet 2–3.

ole tällä hetkellä saatavilla riittävän helposti, ja yksilötasolla syrjintätilanteiden esiin nostamiseen voi liittyä pelkoa.

Yhdenvertaisuuslaissa määritelty järjestelmä syrjintään puuttumiseksi koetaan epäselväksi verrattuna tasa-arvolakiin ja tasa-arvovaltuutetun toimivaltuuksiin työelämäkysymyksissä. Yhdenvertaisuusvaltuutetulla ei tällä hetkellä ole valtuuksia valvoa työelämäsyryntää, vaan vastuu kuuluu aluehallintovirastoille. Kysymystä on pohdittu tarkemmin selvityksen koordinoitua ja toimintarakenteita koskevassa osiossa.

Työpajoissa korostettiin, että perheiden moninaisuutta ei tunnusteta riittävästi työelämässä. Vaikka viimeaikaiset perhelainsäädännön uudistukset ovat parantaneet sateenkaari-perheiden tilannetta, heijastuvat lainsäädäntöön yhä sisältyvät ongelmat myös työelämään. Jatkossa tulisi kiinnittää huomiota erityisesti ei-juridisesti tunnustettujen perheiden huomioimiseen työpaikoilla.

Suoran työelämäsyryntään lisäksi sateenkaari-ihmisten työhyvinvointia voivat heikentää heidän kokemansa syrjintä muilla elämänalueilla sekä näistä johtuvat mielenterveyden haasteet. Haastattelujen perusteella myös sukupuoliristiriidan hoitokäytäntöihin liittyvät ongelmat heijastuvat työelämään, sillä useat transihmiset kokevat työelämään osallistumisen vaikeaksi ennen sukupuoliristiriidan hoitamista.

Työpaikkojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön käytäntöjä tulisi kehittää seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi. Järjestöjen mukaan tietoisuus sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt joillakin työpaikoilla, mutta muutos ei ole ollut järjestelmällistä vaan ulottuu yksittäisten työnantajien hyviin esimerkkeihin. Kokonaisuudessaan työnantajien osaamista sukupuolen moninaisuudesta arvioitiin heikoksi.

Vuoden 2019 Eurobarometrissä selvitettiin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyviä asenteita työpaikoilla. Tulosten mukaan EU-maiden väestöstä 72 % tuntee olonsa mukavaksi työyhteisössä, jossa kollega on homo, lesbo tai biseksuaali. Suomalaisista vastaajista tätä mieltä on 69 %.²⁹² Vuonna 2018 julkaistun haastattelututkimuksen mukaan erityisesti maahanmuuttajataustaiset sateenkaari-ihmiset kokevat suuria vaikeuksia, jopa syrjintää, työnhaussa ja työpaikoilla²⁹³.

292 Euroopan komissio (2019) [Discrimination in the EU](#). Special Eurobarometer 493; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

293 Lepola, Outi (2018) [Koko ajan jännittyneenä: Moniperustainen syrjintä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien kokema](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

FRA:n HLBTI-kyselyn mukaan kuulumisestaan seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kertoi avoimesti työpaikallaan 8 % vastaajista. Valikoiden avoin taustastaan oli 65 %, ja 27 % piti taustansa piilossa. Useimmin taustansa työpaikalla salasivat transihmiset (42 %).²⁹⁴

Työpajoissa korostettiin, että työpaikkojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu ei tällä hetkellä edistä riittävästi sateenkaarevien työntekijöiden tilannetta käytännössä. Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmista ja niihin liittyvistä toimista ei myöskään viestitä riittävästi, minkä vuoksi merkittävä osa työntekijöistä ei ole tietoisia työpaikoilleen laadituista suunnitelmista. Tiedonkeruussa korostettiin myös tarvetta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksistä viestimiseen selkeällä ja saavutettavalla tavalla.

Vuoden 2017 tasa-arvobarometrin mukaan pää- ja sivutoimisista palkansaajista 56 % ilmoitti tietävänsä, onko työpaikalla laadittu tasa-arvosuunnitelma vai ei. 26 % kertoi sellaisen löytyvän, kun taas 31 % kertoi, ettei sellaista ole heidän työpaikallaan. 40 % ei tiennyt, onko heidän työpaikallaan laadittu tasa-arvosuunnitelmaa. 4 % ilmoitti, että kysymys ei sovi heidän tilanteeseensa. Suunnitelman sisällön tuntemisesta kysyttiin niiltä vastaajilta, jotka ilmoittivat tietävänsä, että heidän työpaikallaan on tasa-arvosuunnitelma. Kaikista tasa-arvosuunnitelmakohtaan vastanneista noin 6 % ilmoitti suunnitelman sisältävän tietoa sukupuolen moninaisuudesta tai sukupuolivähemmistöistä kuten trans- ja intersukupuolisista.²⁹⁵

STM:n teettämässä kyselytutkimuksessa työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmista ja palkkakartoituksesta havaittiin, että vain 47 %:ssa kyselyyn vastanneista organisaatioista suunnitelma sisälsi toimenpiteitä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuvan syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi.²⁹⁶

Työpajoissa esitettiin, että työpaikkojen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelun valvontaa tulisi vahvistaa. Esiin nostettiin esimerkiksi se, etteivät tasa-arvovaltuutetun nykyiset resurssit ole riittävät työpaikkojen tasa-arvosuunnittelun tehokkaaksi valvomiseksi.

Julkisen sektorin työnantajien tulisi näyttää hyvää esimerkkiä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi. Tiedonkeruussa huomioitiin, että syvälle juurtuneet hetero- ja sukupuolinormatiiviset asenteet ylläpitävät seksuaali- ja

294 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

295 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuoliäjäntelö murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyyseja tasa-arvobarometrissa 2017*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019, s. 145–146.

296 Attila, Henna & Koskinen, Hanna (2020) *Työpaikkojen tasa-arvosuunnitelmat ja palkkakartoitukset 2020*. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2020:33.

sukupuolivähemmistöihin kuuluvia työntekijöitä syrjivää toimintakulttuuria myös julkisen sektorin työpaikoilla. Koettua häirintää tai syrjintää ei tämän vuoksi välttämättä uskalleta nostaa esiin.

Eri hallinnonalojen henkilöstöjohtamiseen tarvittaisiin lisää työkaluja seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi. Hyvinä käytäntöinä voisivat tiedonkeruun perusteella toimia esimerkiksi anonyymin rekrytoinnin kokeilut sekä sateenkaarikysymykset huomioivat johtamis- ja työyhteisövalmennukset, työnohjaukselliset toimet ja muut koulutukset.

VM:n osana toimiva Valtion työmarkkinalaitos (VTML) edustaa valtiotyönantajaa erilaisissa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta käsittelevissä hankkeissa, työryhmissä ja kansainvälisessä yhteistyössä.

Hiljattain muun muassa Kansaneläkelaitokseen (Kela) ja Helsingin kaupunkiin on perustettu seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ja sateenkaarikysymyksistä kiinnostuneiden työntekijöiden verkostoja. Tällaiset verkostot voivat tehdä näkyväksi julkisen sektorin työyhteisöjen moninaisuutta sekä madaltaa työntekijöiden kynnystä olla työyhteisössä oma itsensä.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Työnantajat edistävät aktiivisesti tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä ehkäisevät sateenkaari-ihmisiin kohdistuvaa syrjintää.

- Valtion ja muiden julkisen sektorin työnantajien on toimittava hyvänä esimerkkinä muille työnantajille. Sateenkaarikysymyksiä tulee edistää aktiivisesti henkilöstölle suunnatussa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä.
- Kehitetään valtion henkilöstöpoliittisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelun käytäntöjä esimerkiksi käynnistämällä aiheeseen liittyvä hanke ja kartoittamalla hyviä käytäntöjä sateenkaarinäkökulmien huomioimiseksi.
- Edistetään anonyymin rekrytoinnin käyttöönottoa erityisesti julkisen sektorin rekrytointikäytänteissä. Lisäksi voitaisiin suunnitella kohdennettujen työllistymispalveluiden lisäämistä transihmisille.
- Tuetaan työnantajien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelua, heidän osaamistaan sateenkaarikysymysten ja muiden syrjintäperusteiden huomioimisesta sekä häirinnän ja syrjinnän eri muotojen tunnistamisesta. Aiheisiin liittyen tulisi järjestää koulutuksia sekä tukea selvitys- ja tutkimustoimintaa.

- Tuetaan työnantajien viestintää tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksistä.
- Selvitetään työnantajien hyviä käytäntöjä sukupuolen moninaisuuden ja monimuotoisten perheiden huomioimiseksi sekä tuotetaan niistä yleistajuisia julkaisuja.

Varmistetaan työsuojelu- ja valvontaviranomaisten resurssit ja osaaminen puuttua sateenkaari-ihmisten kokemaan työsyrrjintään.

- Järjestetään lisää koulutusta aluehallintoviranomaisten ja työmarkkinajärjestöjen työsuojelutoimijoille seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta. Lisäksi tulisi tuottaa tähän liittyviä materiaaleja.
- Varmistetaan laillisuusvalvontaviranomaisille riittävät resurssit.

Sateenkaari-ihmisten tietoisuus työsyrrjintään liittyvistä tukipalveluista lisääntyy.

- Vahvistetaan työsuojelu- ja valvontaviranomaisten viestintää sateenkaari-ihmisiin kohdistuvasta syrjinnästä esimerkiksi kehittämällä viestintämateriaaleja syrjinnän kieltoon ja syrjinnästä raportointiin liittyen.
- Kehitetään työsyrrjinnän raportointikanavien saavutettavuutta sateenkaari-ihmisille esimerkiksi tekemällä kohdennettuja viestinnällisiä toimia.
- Kehitetään väestötason tiedonkeruukäytäntöjä työelämäkysymyksistä niin, että ne huomioivat seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden. Lisäksi olisi syytä toteuttaa erillinen tutkimushanke sateenkaari-ihmisten aseman tarkastelemiseksi työelämässä.

7.2 Toimeentulo ja sosiaaliturva

Perhelainsäädännön muutokset ovat parantaneet sosiaaliturvan yhdenvertaisuuteen liittyviä käytäntöjä. Perheiden moninaisuutta ei kuitenkaan tunnisteta riittävästi perhe-etuuksiin liittyvissä kysymyksissä. Sateenkaari-ihmisten kokemaan asunnottomuuteen olisi puuttuttava vahvemmin.

Köyhyys- ja syrjäytymisriski koskettaa ihmisiä entistä laajemmin. Hallitus puuttuu tähän määrätietoisesti. Erityisesti eläkeläisten ja lapsiperheiden köyhyyttä ja köyhtymistä vähennetään kehittämällä samanaikaisesti etuuksia ja palveluita. Tavoitteena on huolehtia kaikkien suomalaisten elintason kehityksestä ja tasaisemmasta tulonjaosta. Otetaan huomioon entistä paremmin huono-osai-

suuden riskitekijät ja huono-osaisuuden ylisukupolvisuus. Kohdennetaan vaikuttavia palveluita riskiryhmille aikuissosiaalityötä kehittämällä.

Marinin hallitusohjelma²⁹⁷

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen kotitalouksien toimeentuloa on tutkittu Suomessa vielä varsin vähän. Ulkomaisten tutkimusten mukaan pariskunnista keskimäärin parhaiten ansaitsevat miesparit, sitten heteroparit ja huonoimmin naisparit. Parhaiten yksittäisistä henkilöistä ansaitsevat heteromiehet, sitten homomiehet, lesbot ja pienimmät tulot ovat heteronaisilla. Sukupuolivähemmistöjen taloudellista asemaa on tutkittu seksuaalivähemmistöjä harvemmin, mutta niissä on tyypillisesti arvioitu sukupuolivähemmistöjen olevan keskimääräistä useammin työttöminä ja kohtaavan useammin ongelmia työelämässä ja työllistymisessä. Nämä tulokset selittävät heidän muita heikompaa taloudellista asemaansa.²⁹⁸

FRA:n tutkimuksessa kysyttiin, miten hyvin vastaajan kotitalouden kokonaistulot vastaavat menoja. Kaikista vastaajista 33 % kertoi, että tulot riittävät melko hyvin menoihin. Vastaajista 25 % sanoi tulojen riittävän helposti menojen kattamiseen, ja 17 % vastasi, että menojen kattamisessa on jonkin verran ongelmia. Intersukupuolisten vastaukset poikkesivat muiden ryhmien vastauksista siinä, että heistä 26 % vastasi tulojen riittämisessä olevan ongelmia. Vastaavasti myönteisen taloustilanteen osalta vastauksista poikkesivat jonkin verran biseksuaalit miehet, joista 28 % kertoi, että tulot riittävät helposti.²⁹⁹

Toteutetaan yhdessä työmarkkinaosapuolten kanssa kunnianhimoinen ja perheiden hyvinvointia tukeva perhevapaauudistus. Tavoitteena on, että perhevaapat ja hoitovastuu jakautuvat perheissä tasaisesti molempien vanhempien kesken, yhdenvertaisuus ja tasa-arvo työelämässä vahvistuvat ja sukupuolten väliset palkkaerot pienenevät. Perheiden valinnan ja joustojen mahdollisuuksia perhevapaiden pitämisessä lisätään. Uudistus toteutetaan siten, että se kohtelee tasa-arvoisesti kaikkia, myös monimuotoisia perheitä ja huomioi yrittäjyyden eri muodot.

Marinin hallitusohjelma³⁰⁰

297 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.6 Oikeudenmukainen, yhdenvertainen ja mukaan ottava Suomi / Tavoite 1.

298 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuolijajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moninaisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) *Näkökulmia sukupuolten tasa-arvoon – analyysieja tasa-arvobarometrissa 2017*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

299 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

300 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.5 Luottamuksen ja tasa-arvoisten työmarkkinoiden Suomi / Tavoite 2.

Sosiaaliturvajärjestelmä ei järjestöjen mukaan tunnista riittävän hyvin perheiden moninaisuutta. Työpajoissa huomioitiin, että viimeaikaiset perhelainsäädännön uudistukset ja erityisesti avioliittolain muutos on muuttanut samaa sukupuolta olevien pariin asemaa yhdenvertaisemmaksi eri sukupuolia oleviin pareihin nähden sosiaaliturvaan liitetyissä käytänteissä. Esiin nostettiin, että jatkossa olisi kiinnitettävä huomiota erityisesti ei-juridisesti tunnustettujen perheiden asemaan. Järjestöjen mukaan monet lapset ja vanhemmat rajautuvat perhe-etuksien ulkopuolelle, sillä oikeudellinen vanhemmuus ei nykyisin ole mahdollista useammalle kuin kahdelle henkilölle.

Hallitus on syyskuussa 2021 antanut eduskunnalle esityksensä perhevapaaudistukseksi, jonka on tarkoitus tulla voimaan 1.8.2022. Perhevapaaudistuksella pyritään lisäämään tasa-arvoa sekä perheiden arjessa että työelämässä. Uudistuksen tavoitteena on myös helpottaa työ- ja perhe-elämän yhteensovittamista. Perhevapaita voisi uudistuksen myötä käyttää aiempaa useammassa osassa tai osa-aikaisesti. Tulevassa perhevapaaudistuksessa lainsäädännön terminologian on määrä muuttua sukupuolineutraaliksi, minkä on arvioitu helpottavan erilaisten perhemuotojen huomioimista.

Perhevapaaudistuksen toteutuessa kumpikin vanhempi saisi 160 päivärahopäivän kiintiön. Lakiehdotuksen mukaan oikeus vanhempainrahaan olisi lapsen juridisilla vanhemmillä, jotka ovat myös lapsen huoltajia. Esityksen mukaan vanhemmalla olisi mahdollisuus luovuttaa 0–63 päivärahopäivää paitsi lapsen toiselle vanhempainrahaan oikeutetulle vanhemmalle myös sellaiselle vanhemmalle, joka ei ole lapsen huoltaja sekä puolisolleen, joka ei ole lapsen vanhempi. Lisäksi vanhempi voisi luovuttaa vanhempainrahapäiviään lapsen toisen vanhemman puolisolle tai henkilölle, joka on lapsen oheishuoltaja. Näin esimerkiksi uusperheissä ja sateenkaariperheissä myös lapsen sosiaalisilla vanhemmillä olisi mahdollisuus jakaa vanhemmuutta, hoitaa lasta ja luoda lapseen läheinen suhde. Työsopimuslain mukainen oikeus vanhempainvapaaseen tulisi myös niille henkilöille, joille vanhempainrahapäiviä on mahdollista luovuttaa.

Esityksessä todetaan, että joissain tilanteissa ehdotettu vanhempainpäivärahaajärjestelmän rakenteellinen muutos ja vanhempainrahaoikeuden sitominen juridiseen vanhemmuuteen heikentäisi osassa sateenkaariperheitä vanhempien oikeuksia nykylainsäädäntöön nähden. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan sekä äidin puolisoilla että lapsen isällä on oikeus saada isyysrahaa ja vanhempainrahaa. Äidin puoliso on siten voinut käyttää esimerkiksi koko vanhempainrahakauden. Ehdotettujen uusien säännösten mukaan äidin puolisoilla ei olisi itsenäistä oikeutta vanhempainrahaan, ellei hän olisi tunnustanut

vanhemmuutta. Vanhemman puolisolalla tai vanhemmalla, joka ei ole lapsen huoltaja, olisi ainoastaan oikeus käyttää juridisen vanhemman luovuttamia vanhempainrahapäiviä.³⁰¹

Myös tämän selvityksen tiedonkeruussa järjestöt nostivat esiin, että hallituksen esitys perhevapaaudistukseksi ei parantaisi kaikkien sateenkaariperheiden tilanteita ja jopa heikentäisi osan asemaa. Esityksen mukainen itsenäinen oikeus perhevapaisiin kuuluisi vain lapsen vahvistettuina huoltajina toimiville oikeudellisille vanhemmille, eikä tosiasiallisilla ei-juridisilla vanhemmilla enää olisi itsenäistä oikeutta perhevapaisiin missään perhetilanteissa.

Uudistus aiheuttaisi järjestöjen mukaan ongelmia myös tilanteissa, joissa naispari saa lapsen koti-inseminaatiolla. Tällaisissa tilanteissa toiselle vanhemmalle muodostuisi oikeus perhevapaisiin vasta perheen sisäisen adoption vahvistamisen jälkeen, mihin kuluu noin 6–12 kuukautta lapsen syntymästä. Mikäli hallituksen esitys vahvistetaan laiksi, apilaperheiden ja koti-inseminaatiolla lapsen saaneiden naisparien oikeudet vanhempainvapaaseen voidaan järjestöjen mukaan turvata käytännössä vain mahdollistamalla useamman kuin kahden vanhemman juridinen vanhemmuus sekä äitiyden vahvistaminen vanhemmuuslain nojalla myös koti-inseminaatiotilanteissa.

Käynnistetään yhteistyöohjelma keskeisten kaupunkiseutujen, palveluntuottajien ja järjestöjen kanssa asunnottomuuden puolittamiseksi vuoteen 2023 mennessä ja poistamiseksi vuoteen 2027 mennessä.

Kehitetään asunnottomuuden tilastointia.

Marinin hallitusohjelma³⁰²

Jäsenvaltioiden olisi toteutettava toimet, joilla varmistetaan, että kaikki ihmiset voivat tosiasiallisesti ja yhdenvertaisesti saada asianmukaisen asunnon ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; näillä toimilla olisi erityisesti pyrittävä suojaamaan syrjiviltä häädöiltä ja takaamaan yhtäläiset oikeudet hankkia ja omistaa maaomaisuutta ja muuta omaisuutta.

Olisi kiinnitettävä asianmukaista huomiota asunnottomuuden riskeihin lesbojen, homojen ja biseksuaalien sekä transsukupuolisten henkilöiden keskuudessa, mukaan lukien nuoret ja lapset, jotka voivat olla erityisen alttiita sosiaaliselle syrjäytymiselle, myös omista perheistään; tältä osin olisi järjestettävä asianmu-

301 HE 129/2021 vp; STM (17.9.2021) Tiedote: Perhevapaaudistuksella tasa-arvoa ja joustavuutta nykyperheiden ja työelämän arkeen.

302 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.1.1 Asuntopolitiikka / Tavoite 3.

kaiset sosiaalipalvelut, jotka perustuvat puolueettomaan ja syrjimättömään arvioon kunkin yksilön tarpeista.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi³⁰³

Sateenkaari-ihmiset kohtaavat muuhun väestöön verrattuna enemmän ja erilaista asunnottomuutta. Ongelmaa ei tunnisteta vielä riittävästi palvelujärjestelmässä, mutta ilmiö on noussut esiin muun muassa FRA:n kyselytutkimuksessa. Järjestöjen mukaan sateenkaari-ihmisten asunnottomuudessa ei ole pääsääntöisesti kyse katukuvassa näkyvästä asunnottomuudesta vaan useimmin väliaikaisesta turvallisen asuinpaikan puuttumisesta.

Asumiseen liittyvien ongelmien osalta FRA:n kyselyssä 78 % kaikista vastaajista kertoi, ettei heillä ollut lainkaan ongelmia. Merkittävä osa kaikista vastaajaryhmistä on kuitenkin joutunut majoittumaan tilapäisesti esimerkiksi ystävien luona: sukulaisten tai ystävien luona oli väliaikaisesti joutunut majoittumaan 20 % vastaajista. Intersukupuolisten ja transsukupuolisten vastaajaryhmissä ovat myös muut asunnottomuuden muodot muita yleisempiä. Asumisongelmat johtuivat useimmin rahavaikeuksista (44 %) ja suhde- tai perheongelmista (35 %). Seksuaalinen suuntautumien aiheutti ongelmia 8 %:lle vastaajista ja sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu 3 %:lle vastaajista. Seksuaalinen suuntautuminen vaikutti kielteisesti asumiseen eniten biseksuaalisilla miehillä, joista 13 % kertoi taustan aiheuttaneen asumisongelmia.³⁰⁴

Järjestöjen mukaan erityistä huomiota tulisi kiinnittää sateenkaarinuorten kokemaan asunnottomuuteen, sillä heidän kokemansa asumisen haasteet voivat liittyä erityisesti lapsuudenkodista saadun tuen puutteeseen sekä iän puolesta opiskelu- ja työelämän nivelvaiheisiin. FRA:n kyselyyn vastanneista 15–17-vuotiaista sateenkaarinuorista noin 7 % ja 18–24-vuotiaista 16 % oli kokenut erilaisia asumiseen liittyviä haasteita.³⁰⁵

FRA:n kyselyn perusteella HLBTI-ihmiset kohtaavat myös asunnonhakuun liittyvää syrjintää, joka ei kuitenkaan useimmiten tule viranomaisten tietoon. Syrjintää oli kohdannut asunnonhaussa viimeisten 12 kuukauden aikana kaikista vastaajista 5 %.³⁰⁶

303 [CM/Rec\(2010\)5](#), liitteen 1 suositukset 37-38.

304 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuoli-ihmisten tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

305 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#).

306 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuoli-ihmisten tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

YK:n taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien komitea (TSS-komitea) on suositellut Suomea ehkäisemään asunnottomuutta muun muassa tarjoamalla sosiaalista tukea ja varmistamalla, etteivät asunnon- ja vuokratilastoimistot syrji käytännössään tiettyjä ryhmiä, kuten maksuhäiriömerkintöjä saaneita tai vailla aiempaa luottohistoriaa olevia, vankilasta vapautuneita ja yhteiskuntapalvelua suorittaneita, lesboja, homoja, biseksuaaleja, transsukupuolisia ja intersukupuolisia henkilöitä ja maahanmuuttajia.³⁰⁷

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Varmistetaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen toimeentuloa ja sosiaaliturvaa koskevissa kysymyksissä.

- Jatketaan toimia monimuotoisten perheiden ja erityisesti apilaperheiden yhdenvertaiseksi huomioimiseksi perhe-etuuksiin ja muuhun sosiaaliturvaan liittyvissä käytännöissä.
- Mahdollistetaan perhevapaiden yhdenvertainen ja joustava käyttäminen useamman kuin kahden vanhemman apilaperheissä ja tosiasiallisesti lapsen hoivasta vastaavien ei-oikeudellisten vanhempien erilaisissa uusperhetilanteissa.
- Vahvistetaan tiedonkeruuta sateenkaari-ihmisten toimeentuloon liittyvistä haasteista sekä sosioekonomisen taustan vaikutuksista heidän hyvinvoinnilleen.
- Kerätään lisää tietoa sateenkaari-ihmisten kokemasta asunnottomuudesta ja tehdään tämän pohjalta toimia asumiseen liittyvissä ja muissa sosiaalipalveluissa. Erityishuomiota tulisi kiinnittää sateenkaarinuorten asemaan.

307 E/C.12/FIN/CO/7, § 39 (b).

8 Koulutus sekä liikunta-, nuoriso- ja kulttuuriasiat

Jokaisella on oikeus saada opetusta, ilman syrjintää seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin perusteella, mutta ottamalla nämä huomioon.

(Yogyakartan periaate 16 ja Yogyakarta+10-lisäykset: Oikeus koulutukseen)

Jokaisella on oikeus vapaasti osallistua sivistyselämään, riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä, sekä ilmaista kulttuurisen osallistumisen kautta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuoli-identiteetin moninaisuutta.

(Yogyakartan periaate 26: Oikeus osallistua sivistyselämään)

8.1 Koulutus

Varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten hetero- ja sukupuolinnormatiivisuuksia on onnistuttu purkamaan viime vuosina. Yhä useampi sateenkaarilapsi ja -nuori saa tänä päivänä tukea, mutta kiusaamisen vastaiset ohjelmat eivät huomioi riittävästi kiusaamisen taustalla olevia syrjiviä rakenteita. Eri koulutusasteiden työssä tulisi vahvistaa normitie-toista otetta.

Ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun ensisijaisuuden olisi kaikilla tasoilla tätä varten toteutettava asianmukaiset toimet keskinäisen suvaitsevuuden ja kunnioituksen edistämiseksi kouluissa riippumatta seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä. Tähän olisi sisällyttävä puolueettoman tiedon antaminen seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä esimerkiksi koulujen opetussuunnitelmien ja -aineistojen perusteella sekä tarvittavan tiedon, suojan ja tuen antaminen oppilaille ja opiskelijoille, jotta he voivat elää seksuaalisen suuntautumisensa ja sukupuoli-identiteettinsä mukaisesti. Lisäksi jäsenvaltiot voivat suunnitella ja toteuttaa tasa-arvoa ja turvallisuutta koskevia toimintasuunnitelmia ja koulupolitiikkaa sekä varmistaa, että saata-villa on asianmukaista syrjinnän vastaista koulutusta tai tukea ja opetusvälineis-töä. Näissä toimissa olisi otettava huomioon vanhempien oikeudet, jotka liitty-vät heidän lastensa koulutukseen.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumi- seen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi³⁰⁸

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioiminen on vah- vistunut eri koulutusasteiden opetussuunnitelmissa. Opetushallituksen (OPH) määrää- mien varhaiskasvatussuunnitelmien perusteiden 2018 mukaan varhaiskasvatus on suku- puolisensitiivistä. Lapsen oikeudet, yhdenvertaisuus, tasa-arvo ja moninaisuus sekä per- heiden monimuotoisuus ovat osa varhaiskasvatuksen arvoperustaa.³⁰⁹

Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 2014 mukaan perusopetuksen tehtä- viin kuuluu tiedon ja ymmärryksen lisääminen sukupuolen moninaisuudesta³¹⁰. Yhdenver- taisuus ja tasa-arvo ovat yksi perusopetuksen ja lukion toimintakulttuurin lähtökoh- dista. Opetussuunnitelmien perusteiden mukaan oppiva yhteisö edistää yhdenvertai- suutta ja tasa-arvoa, ja opetus on lähestymistavaltaan sukupuolitietoista. Lukion opetus- suunnitelmien perusteissa 2019 opetuksen yleisiin tavoitteisiin sisältyy, että sukupuolen ja

308 [CM/Rec\(2010\)5](#), liitteen 1 suositus 32.

309 OPH (2018) [Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018](#).

310 OPH (2014) [Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014](#).

seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden ymmärtäminen luo edellytyksiä sukupuolietietoiselle opetukselle³¹¹.

Työpajoissa tunnistettiin, että opetussuunnitelmien uudistaminen on vaikuttanut positiivisesti koulutussektorin hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksien purkamiseen. Uudistusten myötä sateenkaarilasten ja -nuorten asema koulutuksen arkisissa käytänteissä on parantunut.

Työpajoissa korostettiin, että seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuutta ei kuitenkaan huomioida riittävästi ammatillisista koulutusta ohjaavissa määräyksissä ja ohjeistuksissa tai ammatillisessa koulutuksessa käytetyissä opetusmateriaaleissa. Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyviä sisältöjä tulisi vahvistaa myös opettajankoulutuksessa.

Vahvistetaan koulujen ja oppilaitosten demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta ja osallistamista.

Otetaan huomioon kestävä kehitys ja ilmastokasvatus, digitalisaatio, talous- ja työelämätaidot sekä seksuaali- ja tasa-arvokasvatus läpileikkaavina teemoina eri koulutusasteilla.

Marinin hallitusohjelma³¹²

Hyvästä kehityksestä huolimatta useat sateenkaari-ihmiset kokevat, että opetus ja oppimateriaalit ylläpitävät haitallisia stereotyyppioita tai eivät käsittele seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä. FRA:n HLBTI-kyselyn mukaan alle 25-vuotiaat kokevat yli 25-vuotiaita useammin, että HLBTI-asioita oli käsitelty kouluopetuksessa neutraalisti tai positiivisesti. 15–17-vuotiaista vastaajista 59 % ja 18–24-vuotiaista vastaajista 53 % kertoi, että HLBTI-asioista puhuttiin koulussa neutraalisti tai positiivisesti. Esimerkiksi 40–54-vuotiaista vastaajista näin kertoi 20 %. Kaikista vastaajista 53 % kertoi, ettei heidän kouluopetuksessaan käsitelty HLBTI-asioita. 15–17-vuotiaista näin vastasi 25 % ja 18–24-vuotiaista 35 %.³¹³

Vuoden 2017 Tasa-arvobarometrissä enemmistö kyselyyn vastanneista päätoimisista opiskelijoista kertoi olevansa täysin tai jokseenkin samaa mieltä siitä, että nykyisen oppilaitoksen opetusmateriaalissa tai opetuksessa käsitellään sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä

311 OPH (2019) *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2019*.

312 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.7.1 *Kulttuuri, nuoriso ja liikunta-asiat* / Tavoite 4 & 3.7 *Osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden Suomi* / Tavoite 3.

313 FRA (2020) *A Long Way to Go for LGBTI Equality*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

ja sateenkaariperheitä. Täysin samaa mieltä olevia oli 32 % ja jokseenkin samaa mieltä olevia 22 %.

Tasa-arvobarometrin tulosten mukaan peruskoulussa ja/tai lukiossa näytettäisiin osaa-
van tarjota varsin tyypillisesti ainakin jotain tietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä.
Peruskoulussa ja lukiossa opiskelevista miesvastaajista 82 % ilmoitti saaneensa seksuaali-
ja sukupuolivähemmistöistä opetusta tai nähneensä oppikirjassaan asiasta tietoa ja vas-
taavasti naisvastaajista 94 %.

Samanaikaisesti näyttäisi siltä, että erityisesti miesenemmistöisillä ammatillisen ja kor-
kea-asteen koulutusaloilla seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ei paljонkaan käsitellä
opetuksessa. Ammattikoulun tai -opiston opiskelijoista harvemmat kuin peruskoulussa ja
lukiossa opiskelevista olivat saaneet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä opetusta: mie-
histä vain 33 % ja naisista 44 %. Korkeakoulutuksessa tulokset olivat samansuuntaisia, sillä
miehistä 21 % ja naisista 47 % kertoi saaneensa opetusta aiheesta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat kertoivat tasa-arvobarometrissa muita
vastaajia useammin opettajien arvioivan ja antavan puheenvuoroja tasapuolisesti. He
kokivat harvemmin sukupuolensa vaikuttavan siihen, miten opettaja kohteli heitä. Seksuaali-
vähemmistöihin kuuluvat kokivat kuitenkin muita vastaajia useammin oppimateriaaliin
sisältyvän stereotyyppisiä oletuksia sukupuolesta. Sukupuolivähemmistöön kuuluvat vas-
taajat toivat esiin, ettei heidän oppilaitoksensa oppimateriaalissa tai opetuksessa käsitelty
seksuaali- ja sukupuolivähemmistöteemoja.³¹⁴

Vuoden 2019 Eurobarometrin mukaan 71 % EU-maiden väestöstä ajattelee, että seksuaali-
lisen suuntautumisen moninaisuudesta pitäisi opettaa kouluissa. Suomalaisista vastaa-
jista näin ajatteli 86 %, mikä on kolmanneksi korkein tulos vertailtaessa muiden EU-mai-
den tuloksiin. EU-maiden väestöstä vain 65 % oli sitä mieltä, että transsukupuolisuudesta
ja intersukupuolisuudesta olisi opetettava kouluissa. Suomalaisten vastausten mukaan
85 % oli sitä mieltä, että transsukupuolisuudesta pitäisi opettaa kouluissa. Intersukupuoli-
suudesta opettamista kannatti 84 % suomalaisvastaajista.³¹⁵

Järjestöillä on tiedossa tapauksia, joissa koulut ja oppilaitokset ovat jättäneet käsitte-
lemättä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden liittyvää tietoa

314 Lehtonen, Jukka (2019) Kun kaksijakoinen sukupuolijajattelu murtuu – sukupuolen ja seksuaalisuuden moni-
naisuus tasa-arvobarometrissa. Teoksessa Mia Teräsaho & Johanna Närvi (toim.) [Näkökulmia sukupuolten tasa-ar-
voon – analyseja tasa-arvobarometrasta 2017](#). Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 6/2019; ks. OM
(2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suo-
messä, 2021.

315 Euroopan komissio (2019) [Discrimination in the EU](#). Special Eurobarometer 493; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa
seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

opetussuunnitelmien veloitteiden vastaisesti. Haastattelussa tuotiin esiin, että joillakin paikkakunnilla on koettu haasteita opetussuunnitelmien tavoitteita tukevan sateenkaarijärjestöjen kouluvierailutoiminnan järjestämisessä vanhempien kielteisten asenteiden vuoksi. Koronatilanteen myötä järjestöjen nuorille suunnattu toiminta kouluissa sekä kasvatusalan ammattilaisten koulutus on vähentynyt tai siirtynyt verkkoon, mikä vaikeuttaa tiedon jakamista³¹⁶.

Vahvistetaan oppilaitosten yhteisöllistä toimintakulttuuria sekä oppilaiden ja opiskelijoiden roolia ja vaikutusmahdollisuuksia kouluyhteisöissä. Asetetaan nollatoleranssi koulukiusaamiselle ja tarjotaan oppilaitosten henkilöstölle sekä oppilaille ja opiskelijoille kiusaamisen tunnistamiseen ja siihen puuttumiseen liittyvää koulutusta. Otetaan huomioon myös syrjivän kiusaamisen tunnistaminen ja ennaltaehkäisy. Laajennetaan hyväksi havaittuja käytäntöjä valtakunnallisesti ja turvataan vaikuttavien hankkeiden jatko. Kehitetään varhaiskasvatukseen kiusaamista ehkäisevä ohjelma.

Marinin hallitusohjelma³¹⁷

Euroopan komissio auttaa jäsenvaltioita parantamaan hlbtqi-lasten ja -nuorten turvallista ja osallistavaa koulutusta.

EU:n HLBTIQ-strategia³¹⁸

Ottaen asianmukaisesti huomioon lapsen edun ensisijaisuuden jäsenvaltioiden olisi toteutettava asianmukaiset opetushenkilöstöön ja oppilaisiin kohdistuvat lainsäädäntötoimet ja muut toimet, joilla varmistetaan, että oikeutta koulutukseen voidaan tosiasiallisesti nauttia ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; tähän sisältyy erityisesti se, että turvataan lasten ja nuorten oikeus koulutukseen turvallisessa ympäristössä vapaina väkivallalta, kiusaamiselta, sosiaaliselta syrjäyttämiseltä ja muulta syrjivältä ja halventavalta kohtelulta, joka liittyy seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi³¹⁹

Sateenkaarilasten ja -nuorten kokemaan häirintään, kiusaamiseen, syrjintään ja väkivaltaan ei puututa riittävästi. Syrjintää koulutuksessa viimeisten 12 kuukauden

316 Kasvatussosiologian dosentti, vanhempi tutkija Jukka Lehtosen alustavat tutkimustulokset (WeAll-hanke, sukupuolentutkimus, Helsingin yliopisto).

317 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.7 Osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden Suomi / Tavoite 2.

318 Euroopan komissio (2020) Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025, s. 12.

319 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 31.

aikana, joko itse oppilaana tai oppilaan vanhempana, oli FRA:n HLBTI-tutkimuksen mukaan kohdannut 11 % vastaajista. Intersukupuoliset olivat kohdanneet koulutuksessa syrjintää muita enemmän, sillä heistä 29 % kertoi syrjintäkokemuksista tällä elämänalueella. Seuraavaksi eniten syrjintää koulutuksessa olivat kokeneet transihmiset (21 %). FRA:n HLBTI-kyselyn kaikista vastaajista 38 % oli kokenut kiusaamista koulussa. Eniten kiusaamisen uhriksi olivat joutuneet homomiehet, joista 50 %:lla on kiusaamiskokemuksia.

Kielteisiä kommentteja tai käytöstä HLBTI-ihmisiä kohtaan oli havainnut usein 44 % koulussa tai oppilaitoksessa. Vastaajista kielteisiä kommentteja tai käytöstä seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen vuoksi oli itse kohdannut usein 22 %. Homomiehet olivat kokeneet tällaista käytöstä muita useammin (31 %). Vastaajista 50 % kertoi salaneensa koulussa kuulumisensa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Vain 6 % kertoi olleensa hyvin avoin taustastaan. Useimmin taustansa salasivat intersukupuoliset vastaajat, joista 76 % kertoi pitäneensä salassa kuulumisensa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön. Nuorista 15–17-vuotiaista vastaajista 25 % kertoi piilottavansa koulussa kuulumisensa seksuaali- ja/tai sukupuolivähemmistöön.³²⁰

Vuoden 2019 Kouluterveyskyselyssä tarkasteltiin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien 8. ja 9. luokkien oppilaiden, lukion 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden sekä ammatillisten oppilaitosten 1. ja 2. vuoden opiskelijoiden tilannetta. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvista nuorista koulukiusaamista vähintään kerran viikossa oli kokenut 11 % ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvista nuorista 7 %, kun vastaava osuus muilla saman ikäisillä oli 3 %.³²¹

YK:n TSS-komitea pani Suomea koskevilla seitsemännen määräaikaisraportointikierroksen loppupäätelmissään huolestuneena merkille Kouluterveyskyselyn tulokset, joissa korostuu, että maahanmuuttajataustaisten, vammaisten ja sijaishuollossa olevien oppilaiden sekä lesbo-, homo-, biseksuaali-, transsukupuolisten ja intersukupuolisten oppilaiden oppimistulokset ovat muita heikommalla tasolla kiusataan koulussa.

Suosituksissaan komitea muistutti, että kiusaaminen ja syrjintä estävät nauttimasta oikeutta koulutukseen ja suosittelee, että sopimusvaltio sisällyttää koulujen opetussuunnitelmiin ymmärtävyyden ja suvaitsevuuden edistämisen sekä syrjintäkiellon ja antaa opetushenkilöstölle tarvittavaa koulutusta näistä aiheista, mukaan lukien yhdenvertaisuuslain ja naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta annetun lain säännökset. Komitea

320 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

321 Jokela, Satu, Luopa, Pauliina, Hyvärinen, Anni, Ruuska, Tupu, Martelin, Tuija & Klemetti, Reija (2020) [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi: Kouluterveyskyselyn tuloksia 2019](#). THL / Työpöytä 38/2020; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

suosittelee myös, että kun sopimusvaltio panee täytäntöön toimenpideohjelman kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa, se seuraa toimenpideohjelman vaikuttavuutta.

Lisäksi komitea toistaa aiemman suosituksensa vaatien sopimusvaltiota varmistamaan kaikkien lasten, myös maahanmuuttajataustaisten ja romanilasten, yhdenvertaiset mahdollisuudet saada inklusiivista opetusta. Komitea suosittelee myös, että sopimusvaltio puuttuu koulunkäynnin keskeyttämisen sosioekonomisiin juurisyihin ja varmistaa, että kaikkien koulutustasojen opetusjärjestelmät vastaavat erilaisista sosiaalisista ja kulttuuritaustoista tulevien oppilaiden tarpeita.³²²

Vuonna 2011 julkaistussa tutkimuksessa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemuksista toisen asteen oppilaitoksissa noin 36 % kyselyyn vastanneista nuorista oli ollut jossain vaiheessa koulu-uraansa kiusaamisen kohteena seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön kuulumisen vuoksi. Yleisesti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluviin oppilaisiin kohdistuvaa kiusaamista koulussaan oli havainnut 63 % vastaajista. Kiusaajat olivat yleensä toisia oppilaita, mutta saattoivat olla myös koulunhenkilökuntaan kuuluvia.³²³

Viharikosten uhrien kokemuksia tarkastelleessa tutkimuksessa ilmoitetuista rikoksista oli 13 tapahtunut julkisissa palveluissa. Näistä yhdeksän sijoittui kouluun tai päiväkotiin, ja seitsemässä uhri oli koulun oppilas tai päiväkodin lapsi. Kouluissa tapahtuneet rikokset sijoittuivat lähes kaikki pienemmille paikkakunnille. Useampi oppilaaseen koulussa kohdistunut pahoinpitely liittyi uhrin oletettuun seksuaaliseen suuntautumiseen, sukupuoli-identiteettiin tai sen ilmaisuun ja tekijänä olivat muut oppilaat. Yhdessä tapauksessa kouluterveydenhoitaja oli kohdistanut oppilaaseen muun muassa sanallisia loukkauksia, syrjintää, kun oppilaan seksuaalinen suuntautuminen ja sukupuoli-identiteetti oli paljastunut.³²⁴

Sateenkaarilasten ja -nuorten kokemaan kiusaamiseen ja syrjintään ei puututa riittävän tehokkaasti. Vuonna 2013 seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointia kartoittaneen verkkokyselyn mukaan enemmistö koulukiusaamisesta

322 E/C.12/FIN/CO/7, § 46–47.

323 Huotari Kari, Törmä, Sinikka & Tuokkola, Kati (2011) *Syrjintä koulutuksessa ja vapaa-ajalla - Erytystarkastelussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten syrjintäkokemukset toisen asteen oppilaitoksissa*. Sisäministeriön julkaisu 11/2011; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

324 RIKU ja USKOT-foorumii (2019) *Uhrien kokemuksia viharikoksista Suomessa vuosina 2014–2018*; ks. OM (2021) *Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa*. Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

opettajalle kertoneista nuorista koki, ettei kiusaamisesta kertominen ollut johtanut mihinkään.³²⁵ Merkittävää osaa koulussa koetusta kiusaamisesta ja syrjinnästä ei myöskään raportoida koulun aikuisille tai muille viranomaisille.

Nykyisin aiempaa useammalla sateenkaarilapsella ja -nuorella on kuitenkin positiivisia kokemuksia tuen saamisesta. FRA:n HLBTI-kyselyn 15–17-vuotiaista vastaajista 52 % ilmoitti saaneensa joltakulta tukea tai puolustusta koulussa aina tai usein. 18–24-vuotiaista vastaajista näin koki 47 %, 25–39-vuotiaista 28 %, 40–54-vuotiaista 14 % ja yli 55-vuotiaista 17 %. Kaikista vastaajista 31 % oli saanut tukea tai puolustusta koulussa aina tai usein, 33 % ei koskaan ja 36 % harvoin.³²⁶ Koronatilanteen aiheuttama etäopiskelu on alustavien tutkimustulosten mukaan voinut vaikuttaa koulussa tapahtuvan kiusaamisen vähenemiseen³²⁷.

Työpajoissa korostettiin, että nykyiset kiusaamisen vastaiset toimet eivät huomioi riittävästi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä erityisenä ryhmänä. Kiusaamisen vastaisissa ohjelmissa ei tunnisteta riittävästi heihin kohdistuvan syrjivän kiusaamisen taustalla olevia sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen ja muihin vastaaviin aseisiin liittyviä normeja ja valtasuhteita. Järjestöjen mukaan kiusaamisen vastaisessa työssä tulisi lisäksi huomioida, että sateenkaarikysymysten näkyvyyden kasvu koulutuksen arjessa on voinut lisätä sateenkaarilapsiin ja -nuoriin kohdistuvaa syrjintää.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa nostettiin esiin tarve tehdä erityisiä toimia sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten sekä heidän perheidensä tarpeiden paremmaksi huomioimiseksi varhaiskasvatuksen, koulujen ja oppilaitosten käytänteissä. Sukupuolivähemmistöihin kuuluvat lapset ja nuoret kokevat työpajojen perusteella usein luottamuspulaa varhaiskasvatuksen ja koulun aikuisia kohtaan, sillä osa heistä kokee tilanteidensa vähättelyä varhaiskasvatusyksiköissä ja kouluissa. Haastattelussa tuotiin esiin, että transihmiset kokevat haasteita myös uusien todistusten saamiseksi sukupuolen juridisen vahvistamisen jälkeen.

Tehdään eri koulutusasteiden tasa-arvo ja yhdenvertaisuussuunnitelmista velvoittavat. Säädetään velvoittavista tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmista myös varhaiskasvatuksessa.

325 Alanko, Katarina (2014) [Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?](#) Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisu 72 Seta, Seta-julkaisu 23; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

326 FRA (2020) [A Long Way to Go for LGBTI Equality](#); ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

327 Kasvatussosiologian dosentti, vanhempi tutkija Jukka Lehtosen alustavat tutkimustulokset (WeAll-hanke, sukupuolentutkimus, Helsingin yliopisto).

Tehdään korkeakoulutuksen saavutettavuussuunnitelma, jossa käydään läpi korkeakoulutuksen sosiaalisen, alueellisen ja kielellisen tasa-arvon toteutuminen sekä eri vähemmistöryhmien korkeakoulutukseen hakeutumisen mahdolliset esteet sekä ryhdytään selvityksen pohjalta tarvittaviin toimiin. Kirjataan selkeät ja mitattavat tavoitteet aliedustettujen ryhmien koulutukseen pääsyyn ja läpäisyn edistämiseksi.

Marinin hallitusohjelma³²⁸

Jäsenvaltioiden tulisi arvioida niiden kansallisia opetussuunnitelmiaan ja varmistaa, että ne sisältävät faktapohjaista ja ei-tuomitsevaa tietoa seksuaalisesta suuntautumisesta ja sukupuoli-identiteetistä. Lisäksi jäsenvaltioiden tulisi tarjota jatkuvaa tukea, mukaan lukien koulutusta, ohjeistuksia ja resursseja, opettajille ja muille kasvatustalouden ammattilaisille, jotta heillä on pätevyyttä ja varmuutta seksuaaliseen suuntautumiseen ja sukupuoli-identiteettiin perustuvan väkivallan ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi.

EN:n ihmisoikeusasioiden johtokomitea³²⁹

Viranomaiset tukevat koulujen ja oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä materiaali tuotannolla ja täydennyskoulutuksilla. Opetushallitus (OPH) on tuottanut vuonna 2015 oppaan sukupuolten tasa-arvon edistämiseksi perusopetuksessa, ja yksi oppaan tavoitteista on lisätä ymmärrystä sukupuolen moninaisuudesta. Vuonna 2019 OPH julkaisi oppaan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyön tukemiseksi toisen asteen oppilaitoksissa. Lisäksi OPH on tehnyt oppaan seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa.³³⁰

OPH rahoittaa opettajien ja muiden kasvatustalouden ammattilaisten täydennyskoulutuksia tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymyksistä sekä vahvistaa sateenkaarinäkökulmien huomioimista koulutuksessa viestinnällisillä toimilla. Suomi jakaa hyviä käytäntöjä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi koulutuksessa myös kansainvälisesti.

Työpajoissa korostettiin, että hyvistä askelista huolimatta tietoisuuden lisääminen seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta jää usein koulujen yksittäisten asiaan syventyneiden aikuisten vastuulle. Lisäksi osaamisessa on vaihtelua koulu- ja aluekohtaisesti. Järjestöjen mukaan varhaiskasvatukseen, koulujen ja oppilaitosten työ

328 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.7 Osaamisen, sivistyksen ja innovaatioiden Suomi / Tavoitteet 3 ja 1.

329 CM(2020)4-final, suositus 128.

330 OPH (2015) Tasa-arvotyö on taitolaji: Opas sukupuolten tasa-arvon edistämiseen perusopetuksessa; OPH (2019) Mukana! Tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyö toisella asteella; OPH (2020) Opas seksuaalisen häirinnän ennaltaehkäisemiseksi ja siihen puuttumiseksi kouluissa ja oppilaitoksissa.

sateenkaarinäkökulmien huomioimiseksi on edistynyt erityisesti sellaisilla paikkakunnilla, joilla toimii sateenkaarijärjestöjä tai yhdenvertaisuushankkeita.

Ongelmana pidetään, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä ei huomioida riittävän usein erillisenä ryhmänä koulujen ja oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelussa. Toimet voivat tällöin päätyä haitallisesti uusintamaan hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksia niiden purkamisen sijaan. Lisäksi koronatilanne voi vaikuttaa tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskysymysten alempaan priorisoimiseen sekä vähemmistöille suunnatuista erityisjärjestelyistä luopumiseen.

OPH on teettänyt perusopetuksen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelusta kartoituksen vuoden 2019 lopulla. Kyselyn perusteella oppilaitokset ovat erilaisissa vaiheissa toiminnallisen tasa-arvosuunnittelun käytännössä. Tasa-arvolain ja yhdenvertaisuuslain syrjintäperusteita käsitellään suunnitelmissa vaihtelevasti eivätkä suunnitelmiin sisällytetyt toimenpiteet myöskään aina kohdistu tasa-arvotyön lakisäätteisiin painopisteisiin. 60 % vastaajista kertoi, että suunnitelmissa käsiteltiin sukupuolen moninaisuutta. Sukupuoli-identiteettiä käsiteltiin 48 %:n mukaan ja sukupuolen ilmaisua 36 %:n mukaan. Seksuaalista suuntautumista käsiteltiin 71 %:n mukaan.

Vain 36 % vastasi, että suunnitelmien toimenpiteet huomioivat sukupuolen moninaisuuden. Toimenpiteitä koskevien avointen kysymysten vastauksissa ei juurikaan mainittu sukupuoli- ja heteronormin tai sukupuolen ja sukupuolen moninaisuuden käsittelyä laaja-alaisesti opetuksessa, tai tätä koskevaa opettajien täydennyskoulutusta. OPH:n kartoituksen mukaan tasa-arvolain ja opetussuunnitelman perusteiden sukupuolten tasa-arvoa koskevien velvoitteiden toteutumiseksi on varmistettava, että opettajien sukupuolten tasa-arvoa koskevat tiedot ja taidot ovat riittävät ja asianmukaiset. On myös varmistettava, että heillä on valmiudet sukupuolitietoiseen opetukseen ja oppilaiden kunnioittavaan kohtaamiseen.³³¹

Työpajoissa esitettiin, että jatkossa olisi syytä tukea kasvatustieteen ammattilaisten osaamista seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta nykyistä järjestelmällisemmällä täydennyskoulutuksella. Koulutusten tulisi perustua normitietoiseen otteeseen eli tehdä näkyväksi, analysoida ja purkaa yhteiskunnallisia normeja ja rakenteita kuten hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksia, jotka ohjaavat erilaisten arvostusten ja oletusten muodostumista. Koulutuksissa tulisi huomioida myös syrjinnän moniperustaisuus. Lisäksi olisi lisättävä rehtoreiden tietoisuutta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuteen liittyvistä kysymyksistä opetussuunnitelmassa.

331 Mikkola, Anna (2020) [Tasa-arvosuunnitelmien seuranta 2019: Perusopetuksen oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnittelu](#).

Tiedonkeruussa nostettiin esiin tarve ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen toimintamallien kehittämiseksi sateenkaariopiskelijoihin kohdistuvaan syrjintään, häirintään ja väkivaltaan puuttumiseksi.

Aiemman tutkimuksen pohjalta on esitetty suosituksia sateenkaarevien opiskelijoiden syrjinnän ehkäisemiseksi korkeakouluissa. Suositukset kattavat esimerkiksi kaikkien korkeakoulun jäsenten osallistamisen tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön, selkeiden menettelytapojen luomisen sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirinnän, nimittelyn, kiusaamisen ja syrjinnän ehkäisemiseksi sekä koulutuksen järjestämisen siitä, miten purkaa kaksijakoista sukupuoliajattelua sekä ihmisten olettamista automaattisesti sukupuolinormatiivisiksi heteroiksi.³³²

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteita korkeakoulutuksessa on tarkasteltu osana hallitusohjelmaan sisältyvää korkeakoulutuksen saavutettavuussuunnitelmaa. Suunnitelmassa on tutkitun tiedon ja kansainvälisen vertailun pohjalta kuvattu korkeakoulutuksen saavutettavuuden tila Suomessa ja esitetty 38 tavoitetta, joilla saavutettavuutta, osallisuutta ja moninaisuutta edistetään.³³³

Ehdotuksia sateenkaari poliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Varhaiskasvatusyksiköt, koulut ja oppilaitokset ovat turvallisia oppimisympäristöjä sateenkaarilapsille, -nuorille ja -opiskelijoille.

- Vahvistetaan sateenkaarinäkökulmien huomioimista sekä normitietoista otetta koulukiusaamista ehkäisevissä toimissa.
- Järjestetään koulutusta oppilas- ja opiskelijahuollon ammattilaisille sateenkaarilasten ja -nuorten tukemisesta sekä erityisesti sukupuolen moninaisuudesta.
- Kehitetään oppilas- ja opiskelijahuollon toimintamalleja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien lasten ja nuorten aseman huomioimiseksi koulujen ja oppilaitosten arjessa esimerkiksi laatimalla aiheeseen liittyvä opas tai toimintamalli.
- Lisätään sateenkaarilasten ja -nuorten tietoisuutta omista oikeuksistaan esimerkiksi viestinnällisin keinoin.

332 Lehtonen, Jukka (2020) [Korkeakouluissa sateenkaarevia valintoja ja syrjinnän ehkäisyä – HLBTI-opiskelijat AMKeissa.](#)

333 OKM (2021) [Kohti saavutettavampaa korkeakoulutusta ja korkeakoulua.](#)

- Vahvistetaan koulujen ja oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä esimerkiksi valtakunnallisella hankkeella, joka huomioi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt yhtenä syrjintää kokevana erityisryhmänä.
- Osallistetaan sateenkaarioppilaita ja -opiskelijoita koulujen ja oppilaitosten tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyöhön sekä kuullaan heitä aktiivisesti kaikissa heitä koskevissa päätöksissä.
- Huomioidaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuus ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelmissa.
- Kehitetään ammattikorkeakoulujen ja yliopistojen keinoja puuttua sateenkaareihin opiskelijoihin kohdistuvaan syrjintään, häirintään ja väkivaltaan.

Opettajien ja muiden kasvatustalalan ammattilaisten osaaminen vahvistuu seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä normitietoisesta pedagogiikasta.

- Järjestetään lisää täydennyskoulutusta opettajille ja muille kasvatustalalan ammattilaisille sateenkaarikysymyksistä sekä normitietoisesta pedagogiikasta. Riittävän osaamisen varmistamiseksi tulisi myös miettiä tapoja nykyisten täydennyskoulutusrakenteiden vahvistamiseksi.
- Vahvistetaan normitietoisuuden otteen sekä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista opettajankoulutuksessa ja muiden kasvatustalalan koulutusten opintosisällöissä esimerkiksi rahoittamalla näihin keskittyviä hankkeita.
- Jatketaan viestinnällisiä toimia sateenkaarikysymysten huomioimiseksi koulutuksessa.

8.2 Liikunta ja urheilu

Liikuntalain uudistaminen on edistänyt alan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä. Liikunta- ja urheilutoimijoiden tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt, mutta syrjivä asenneilmapiiri koetaan yhä ongelmaksi. Liikuntapalveluiden tilaratkaisut eivät myöskään huomioi riittävästi sukupuolen moninaisuutta.

Vahvistetaan tasa-arvo ja yhdenvertaisuustyötä. Edistetään vammaisurheilua ja ikääntyneiden liikkumista.

Marinin hallitusohjelma³³⁴

Jäsenvaltioiden olisi kannustettava vuoropuhelua urheilujärjestöjen ja kannatusyhdistysten kanssa ja tuettava niitä kehitettäessä valistustoimintaa, joka koskee lesboihin, homoihin ja biseksuaaleihin sekä transsukupuolisiin henkilöihin kohdistuvaa syrjintää urheilussa, ja tuomittava heihin kohdistuvat suvaitsemattomuuden ilmaisut.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi³³⁵

Liikuntalain uudistaminen on parantanut seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteita liikunnassa ja urheilussa. Vuonna 2015 uudistettu liikuntalaki on edistänyt alalla tehtyä tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä, ja sen myötä esimerkiksi tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmien tekeminen on nykyisin liikuntaa edistävien järjestöjen valtionavustuskelpoisuuden edellytyksenä. Valtionavustusten määrää harkittaessa otetaan huomioon, miten järjestö edistää yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa.

OKM rahoittaa hanketoimintana ihmisoikeuskoulutusta liikunta- ja urheilujärjestöille sekä tukipalvelua seksuaaliväkivallan ja häirinnän, epäasiallisen käytöksen tai kiusaamisen kohteeksi joutuneille urheilijoille³³⁶. OKM tukee myös tutkimustoimintaa, jossa käsitellään sateenkaarikysymyksiä urheilussa ja liikunnassa³³⁷. Sukupuolten tasa-arvoon ja yhdenvertaisuuteen liittyviä kysymyksiä käsitellään urheilun eettisten asioiden neuvottelukunnassa, jossa Setalla on edustus.

334 Marinin hallitusohjelma (2019) 3.7.1 Kulttuuri, nuoriso ja liikunta-asiat / Tavoite 8.

335 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositus 41.

336 Ihmisoikeusliiton verkkosivut: Ihmisoikeuskoulutus; Väestöliitto: Et ole yksin -hankkeen verkkosivut <https://ihmisoikeusliitto.fi/tyomme/ihmisoikeuskoulutus/>

337 Jyväskylän yliopiston verkkosivut: Yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjinnän torjuminen urheilussa ja koulu- liikunnassa: sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen näkökulma (PRACT).

Kansainvälisesti Suomi edistää sateenkaari-ihmisten oikeuksia liikunnassa ja urheilussa muun muassa Euroopan neuvoston urheilun laajennetussa osittaiskomiteassa (EPAS).

Urheilussa esiintyvät homofobia, transfobia ja seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuva syrjintä ovat rasismien ja muun syrjinnän tavoin tuomittavia, ja niitä olisi torjuttava.

Urheilutoiminnan ja -tilojen olisi oltava avoimia kaikille ilman seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvaa syrjintää; erityisesti olisi toteutettava tehokkaat toimet, joilla estetään ja torjutaan seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin viittaavien syrjivien solvausten käyttö urheilutapahtumien aikana ja yhteydessä sekä rangaistaan siitä.

EN:n ministerikomitean suositus jäsenvaltioille toimista seksuaaliseen suuntautumiseen tai sukupuoli-identiteettiin perustuvan syrjinnän torjumiseksi³³⁸

Hyvistä askelista huolimatta liikunta- ja urheilutoimijoiden tietoisuudessa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta koetaan edelleen olevan puutteita. Liikunnan ja urheilun parissa on tehty pitkäjänteistä yhdenvertaisuuskampanjointia, joka on edistänyt myönteistä asenneilmapiiriä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Työtä syrjiviin asenteisiin puuttumiseksi tulee kuitenkin jatkaa sateenkaari-ihmisten turvallisen osallistumisen mahdollistamiseksi. Lähivuosina liikuntapolitiikassa tavoitellaan erityisesti alan toimijoiden asennemuutosta lisäämällä tietoisuutta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta.

Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen tulosten mukaan ne nuoret, jotka kokevat kuuluvansa johonkin vähemmistöryhmään, kohtaavat selvästi muita useammin kiusaamista, syrjintää ja epäasiallista kohtelua liikuntaharrastuksessa. Tutkimukseen vastanneista sukupuolivähemmistöön kuuluvista nuorista lähes 70 % ja seksuaalivähemmistöön kuuluvista nuorista selvästi yli puolet on kokenut usein tai joskus epäasiallista kohtelua liikuntaharrastuksessa. Eri vähemmistöihin kuuluvien nuorten vastauksia vertailtaessa huomattiin myös, että seksuaalisen ahdistelun kokeminen oli yleisintä sukupuolivähemmistöön kuuluvilla nuorilla. Heistä 55 % ilmoitti kokeneensa seksuaalista ahdistelua usein tai joskus liikuntaa harrastaessaan.³³⁹

Vuonna 2018 julkaistun tutkimuksen tavoitteena oli selvittää joukkueurheilun tai ryhmäliikunnan parissa koetun sukupuoleen perustuvan ja seksuaalisen häirintäkokemuksia ja

338 CM/Rec(2010)5, liitteen 1 suositukset 39–40.

339 Zacheus, Tuomas & Saarinen, Arttu (2019) Lasten ja nuorten liikunnan harrastaminen ja sen taustalla vaikuttavat syyt. Teoksessa Tiina Hakanen, Sami Myllyniemi & Mikko Salasuo (toim.) *Oikeus liikkuu: Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2018*. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja, nro 61.

niiden yhteyttä seksuaalivähemmistöön kuuluvien urheilijoiden ja liikunnan harrastajien stressiin, psykosomaattisiin oireisiin ja masentuneisuuteen. Tulosten mukaan homoja oli sanallisesti häiritty useammin kuin muilla tavoin seksuaalisesti suuntautuneita tutkimukseen osallistujia. Seksuaalivähemmistöissä miessukupuoli ja homoseksuaalisuus ovat tutkimuksen perusteella joukkueurheilussa tai ryhmäliikunnassa tapahtuvan häirinnän riskitekijöitä, ja koettu häirintä on voimakkaammin yhteydessä miesten kuin naisten henkiin pahoinvointiin.³⁴⁰

Seksuaalista ja sukupuolista häirintää kilpaurheilussa selvittäneen tutkimuksen mukaan vähemmistöryhmiin kuuluneet urheilijat olivat kokeneet selvästi enemmän seksuaalista ja sukupuolista häirintää kuin muut vastaajat. Seksuaalivähemmistöön kuuluneista joka toinen oli kokenut seksuaalista häirintää. Seksuaalisen ja sukupuolisen häirinnän kokemisen riskiä lisäsivät etenkin seksuaalivähemmistöön, kielivähemmistöön, uskonnolliseen vähemmistöön tai etniseen vähemmistöön kuuluminen. Todennäköisintä häirintä oli seksuaalivähemmistöön kuuluneilla miehillä. Häirinnän kohteeksi joutuneet urheilijat kertoivat häirinnän aiheuttaneen moninaisia seurauksia. Yleisimpiä psykologisia seurauksia olivat kokemukset itsetunnon alenemisesta suhteessa urheilusuoritukseen (19 %), joukkoon kuulumattomuudesta (18 %) ja haavoittuvaisuudesta (17 %).³⁴¹

Tiedonkeruun perusteella erillisten pukutilojen lisääntyminen liikuntapalveluissa on edistänyt sukupuolivähemmistöjen osallistumismahdollisuuksia. 1.1.2018 voimaan astunut valtioneuvoston asetus rakennusten esteettömyydestä edellyttää, että uimahalli-, kylpylä-, palvelukeskus-, oppilaitos- ja muussa vastaavassa rakennuksessa vähintään yhtä puku- ja pesutilakokonaisuutta on voitava käyttää liikkumis- tai toimimisesteisen henkilön ja hänen avustajansa sukupuolesta riippumatta³⁴².

Sukupuolen moninaisuuden huomioivien tilaratkaisujen puute muodostaa kuitenkin edelleen merkittävän esteen sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden liikunnalle. Järjestöjen mukaan myös lausuntokierroksella ollut seksuaalirikoslainsäädännön uudistusehdotus sisälsi sukupuolivähemmistöjen osallistumisoikeuksien näkökulmasta ongelmallisia muotoiluja pukutilojen käyttöön liittyen.

Haastatteluissa nostettiin esiin, että transihmisten osallistumista vaikeuttavat joidenkin liikuntalajien säännöt, jotka lujittavat tarpeettomasti sukupuoleen perustuvia sarjajakoja.

340 Kokkonen, Marja (2018). [Seksuaalivähemmistöjen häirintä joukkueessa tai liikuntaryhmässä: henkisen pahoinvoinnin näkökulma](#). Liikunta ja tiede, 55 (6), 96–102; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

341 Lahti, Annukka, Kyllönen, Miika, Pusa, Sanna, Tolvanen, Asko & Laakso, Nina (2020) [Häirintä suomalaisessa kilpaurheilussa](#). Suomen urheilun eettinen keskus SUEK ry; ks. OM (2021) [Tutkimustietoa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen tilanteesta Suomessa](#). Policy Brief 5, Syrjintä Suomessa, 2021.

342 [Valtioneuvoston asetus rakennuksen esteettömyydestä \(241/2017\)](#).

Koronatilanne on voinut myös heikentää vähemmistöjen ja erityisesti vammaisten henkilöiden tilanteita liikunnan alalla.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Sateenkaari-ihmisille varmistetaan turvalliset osallistumismahdollisuudet liikuntaan ja urheiluun.

- Jatketaan toimia sukupuolten tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi liikuntapolitiikassa huomioiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvät kysymykset. Sateenkaari-ihmisten liikunnan tukemiseksi voitaisiin tarvittaessa tehdä erityistoimia.
- Lisätään tietoisuutta seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta liikunta- ja urheilutoiminnassa esimerkiksi tukemalla alan toimijoiden koulutusta.
- Selvitetään sukupuolen moninaisuuden huomioimista liikuntatiloissa sekä tehdään tämän pohjalta toimia saavutettavien tilojen varmistamiseksi. Työssä tulee osallistaa sukupuolivähemmistöjä, ja vastaavia toimia on tehtävä myös muissa kuin liikuntatiloissa.
- Parannetaan mahdollisuuksia harrastaa liikuntaa ja urheilua ilman sukupuoli-tettuja ryhmäjakoja.
- Jatketaan urheilun keskusjärjestöjen ja lajiliittojen tukemista liikuntalain tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusvelvoitteiden toimeenpanossa.
- Jatketaan toimia sateenkaari-ihmisten oikeuksien edistämiseksi kansainvälisessä urheiluliikkeessä.

8.3 Nuorisotyö ja -politiikka

Nuorisolain uudistaminen on vahvistanut nuorisovaltuustojen toimijoiden tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä. Tietoisuus seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta on lisääntynyt nuorisovaltuustojen keskuudessa, mutta osaamisessa on edelleen eroja. Huomiota tulisi kiinnittää myös syrjinnän moniperustaisuuteen sekä normitietoisuuteen vahvistamiseen.

Nuorten yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon sekä oikeuksien toteutumisen edistäminen on osa uudistetun nuorisolain tavoitteita. Lain uudistamisen myötä

valtakunnallisten nuorisoalan järjestöjen valtionavustusten määrää harkittaessa otetaan huomioon, miten järjestö edistää toiminnassaan yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien nuorten kohtaamaan syrjintään puututaan Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelmassa (VANUPO) 2020–2023. Osana VANUPO:n toimenpiteitä kiinnitetään erityistä huomiota vähemmistöihin kuuluvien nuorten ja eri sukupuolten suojeluun kiusaamiselta, vahvistetaan seksuaalikasvatusta, toteutetaan Syrjinnästä vapaa alue -kampanja nuorisoalalle vuosina 2020–2021 sekä tarkastellaan nuorisoalan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia ja tehdään niitä vahvistavia toimenpiteitä.³⁴³

OKM rahoittaa sateenkaarierityisiä hankkeita ja nuorisotoimijoiden ihmisoikeuskoulutuksia sekä sateenkaarijärjestöjen toimintaa. Suomi pitää sateenkaarinuorten asemaan liittyviä kysymyksiä esillä myös EU:n ja EN:n nuorisopolitiikkaa käsittelevissä toimielimissä.

Valtion nuorisoneuvoston ja Nuorisotutkimusseuran julkaisemassa, 15–29-vuotiaiden nuorten arvoja ja asenteita mittaavassa, Nuorisobarometrissa käytetään yhtenä taustamuuttujana kokemusta vähemmistöön kuulumisesta – esimerkiksi seksuaalisen suuntautumisen sekä sukupuoli-identiteetin osalta. Vuoden 2020 Nuorisobarometrin aineiston mukaan nuoret, jotka ilmoittivat kokevansa kuuluvansa vähemmistöön seksuaalisen suuntautumisen tai sukupuoli-identiteetin takia, kokivat useammin syrjintää joissakin palveluissa kuin nuoret, jotka ilmoittivat, että eivät kuulu vähemmistöön.³⁴⁴

Nuorisoalan toimijoiden tiedot ja taidot sateenkaarinuorten huomioimiseksi ovat parantuneet. Työpajoissa huomioitiin, että nuorisotyöllä on merkittävä rooli erityisesti niiden sateenkaarinuorten tukemisessa, jotka kokevat kotonaan henkistä väkivaltaa. Korona-tilanne on lisännyt nuorisotyöntekijöiden yhteydenottoja järjestöille sateenkaarinuorten ongelmatilanteisiin liittyen³⁴⁵.

Järjestöjen mukaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomiointi nuorisotyössä on vahvistunut erityisesti pääkaupunkiseudun ja muiden suurimpien kaupunkien kehittämistyön sekä järjestöjen hanketoiminnan myötä. Positiivisia muutoksia

343 OKM (2020) [Valtakunnallinen nuorisotyön ja -politiikan ohjelma 2020–2023: Tavoitteena nuorten merkityksellinen elämä ja osallisuus yhteiskunnassa](#).

344 Julkaisematon kyselyaineisto julkaisusta: Berg, Päivi & Myllyniemi, Sami (toim.) Palvelu pelaa! Nuorisobarometri 2020. Valtion nuorisoneuvoston julkaisu 67, Nuorisotutkimusseuran julkaisu 232, Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 157.

345 Kasvatussosiologian dosentti, vanhempi tutkija Jukka Lehtosen alustavat tutkimustulokset (WeAll-hanke, sukupuolentutkimus, Helsingin yliopisto).

on tapahtunut myös seurakuntien rippikoulutyössä, jossa on esimerkiksi laadittu ohjeet sateenkaarinuorten kohtaamaan syrjintään puuttumiseksi³⁴⁶.

Nuorisoalan toimijoiden osaaminen on kuitenkin vaihtelevaa. Lisäksi syrjinnän moniperustaisuuteen liittyvät kysymykset ovat toistaiseksi olleet nuorisoalalla esillä melko vähäisesti.

Selvitystä varten tehdyssä tiedonkeruussa korostettiin tarvetta normitietoisien lähestymistavan vahvistamiseksi nuorisotyössä. Sateenkaarinuorten hyvinvointia tarkastelleessa tutkimuksessa on korostettu, että tällainen näkökulma hyödyttää kaikkia, sillä se antaa identiteettien moninaisuudelle enemmän tilaa ilman määrittelypakkoa. Tutkimuksessa esitettiin, että sateenkaarinuorten osallistumismahdollisuudet ja palvelujen saavutettavuus on turvattava johdonmukaisella ja konkreettisella yhdenvertaisuustyöllä kaikilla nuorisotyön, koulutuksen ja kasvatuksen osa-alueilla. Lisäksi tarvitaan erityistoimia, jotta nykyistä useampi sateenkaarinuori saisi äänensä kuuluviin ja jotta heidän tarpeisiinsa vastattaisiin samoin ehdoin kuin muiden.³⁴⁷

Vuoden 2014 Nuorisobarometriin sisältyvässä artikkelissa on esitetty, että tutkimuksessa on toistaiseksi pohdittu vain melko vähän, mitä normikriittisyys tarkoittaa lasten ja nuorten harrastusten ja vapaa-ajan näkökulmista. Artikkelin mukaan kiusaamisen ennaltaehkäisemisessä ja yhdenvertaisen ilmapiirin luomisessa normien tunnistaminen ja purkaminen ovat avainasemassa. Onnistuakseen tämä edellyttää tietoista muutoshalua: totuttuja normeja on vaikea nähdä, ja niiden murtaminen vaatii aktiivista ponnistelua ja harjoittelua.³⁴⁸

Järjestöjen mukaan kaikille suunnattujen nuorisopalvelujen normitietoisuuden vahvistamisen lisäksi on tarvetta panostaa sateenkaarinuorille kohdennettuun erityiseen tukeen ja sateenkaarinuorisotyöhön. Kuten aiemmin selvityksessä on tarkasteltu, sateenkaarinuoret kokevat muita nuoria enemmän väkivallan eri muotoja sekä arvioivat oman terveydentilansa muita nuoria heikommaksi. Tiedonkeruussa nostettiin esiin, että sateenkaarinuorten korostunut riski mielenterveysoireiluun ja väkivaltakokemuksiin antaa aiheutta panostaa nuorten mielenterveyden ja hyvinvoinnin tukemiseen muutenkin kuin vain syrjimättömyydellä ja kaikille suunnatuissa palveluissa huomioiden.

346 Reimann, Ida & Elo, Veikko (2019) [Minäkin olen Jumalan kuva: Opas sateenkaarinuorten kohtaamiseen rippikoulussa](#).

347 Alanko, Katarina (2014) [Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa?](#) Nuorisotutkimusverkosto/ Nuorisotutkimusseura Verkkojulkaisu 72 Seta, Seta-julkaisu 23.

348 Honkasalo, Veronika & Salo, Aija (2014) Sateenkaarinuorten vapaa-aika ja yhdenvertaisuus. Teoksessa Myllyniemi, Sami (toim.) [Ihmisarvoinen nuoruus: Nuorisobarometri 2014](#). Nuorisoasian neuvottelukunnan julkaisu, nro 51.

Lähivuosien seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksia koskevat tavoitteet liittyvät hallinnonalan yleisiin tavoitteisiin yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämisestä. Lisää tietoa tarvittaisiin syrjintään liittyvien ohjeistusten jalkauttamisesta nuorisotyön käytäntöihin.

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosille 2021–2024:

Nuorisotyöllä ja -politiikalla tuetaan sateenkaarinuorten hyvinvointia sekä heidän oikeuksiensa ja syrjimättömyyden toteutumista.

- Tuetaan nuorisoalan toimijoita edistämään sateenkaarinuorten oikeuksien toteutumista osana toimijoiden tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyötä.
- Lisätään nuorisoalan toimijoiden tietoisuutta kouluttamalla valtakunnallisesti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta, moniperustaisesta syrjinnästä sekä normitietoisesta ja sukupuolisensitiivisestä työotteesta.
- Panostetaan sateenkaarierityisiin nuorisopalveluihin, joilla tuetaan sateenkaarinuorten hyvinvoinnin ja mielenterveyden edistämistä.
- Jatketaan toimia sateenkaarinuorten oikeuksien edistämiseksi kansainvälisessä nuorisopolitiikassa.

8.4 Kulttuuri ja taide

Seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi on tapahtunut myönteistä muutosta taiteen ja kulttuurin kentillä. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä koskevat kysymykset nousevat kuitenkin useiin ainoastaan yksittäisten ilmiöiden tai tekojen kautta. Kulttuuri- ja taidekentillä tulisi panostaa hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksien purkamiseen.

Kulttuuripolitiikan tehtävät ja tavoitteet liittyvät Kulttuuripolitiikan strategian 2025 mukaan luovuuden, moninaisuuden ja osallisuuden edistämiseen yhteiskunnassa.

Strategiassa tunnistetaan, että yhdenvertaisuudessa ja esteettömyydessä on yhä puutteita kulttuurisektorilla³⁴⁹.

349 OKM (2017) *Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuripolitiikan strategia 2025*, s. 31.

OKM:n työryhmän julkaisemassa esityksessä taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivoissa esitetään tavoitteeksi, että julkinen valta tukee taidetta lähtökohtinaan taiteen vapaus, moninaisuus ja yhdenvertaisuus³⁵⁰.

Kansallisten mediakasvatuslinjausten yhtenä tavoitteena on laadukas mediakasvatus. Linjausten mukaan laadukkaan mediakasvatuksen pyrkivän edistämään ihmisoikeuksia, tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta sekä luomaan edellytyksiä kestäväälle kehitykselle³⁵¹.

Kulttuuri- ja taidetoimijoiden halu toimia sateenkaari-ihmisten oikeuksien puolesta on vahvistunut. Työpajoissa huomioitiin, että positiivista muutosta on viime vuosina tapahtunut erityisesti museosektorilla. Muutosta on vauhdittanut erityisesti järjestöpohjaisen Kulttuuria kaikille -palvelun toiminta.

Suomi100-juhlavuotena sateenkaarihistoriaa nostettiin esiin hanketoiminnalla ja Tom of Finland -elokuvan myötä³⁵². Suomessa on vuodesta 2018 lähtien alettu viettää sateenkaarihistoriakuukautta, jonka tavoitteena on tarkastella suomalaista historiaa ja kulttuuria sateenkaarevasta näkökulmasta ja tallentaa niitä osaksi yhteistä kulttuuriperintöämme. Sateenkaarihistoriakuukautta vietetään joka vuosi marraskuussa.

Suomeen on hiljattain perustettu sateenkaarihistorian tutkimusta, tallentamista ja esittämistä edistävä Sateenkaarihistorian ystävät -yhdistys³⁵³. Vuonna 2021 on kulunut 50 vuotta siitä, kun homoseksuaalisten tekojen rangaistavuus poistettiin Suomen rikoslaista. Lisäksi on kulunut 40 vuotta homoseksuaalisuuden demedikalisoinnista. Sateenkaarihistorian ystävät koordinoivat merkkipuoden toimintaa osana Koneen säätiön rahoittamaa Sateenkaarihistoria näkyväksi -hanketta. Yhdistys on myös koordinoanut sateenkaarihistoriakuukauden viettoa vuodesta 2020 lähtien. Tätä ennen toimintaa koordinoivat Seta ja Kulttuuria kaikille -palvelu.

Tiedonkeruussa huomioitiin, että Kansallisteatterin Kaikki äidistäni -näytelmän yhteydessä käyty keskustelu on lisännyt kulttuuritoimijoiden pohdintaa transihmisten representatioista. Keskustelu on järjestöjen mukaan lisännyt alan toimijoiden tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta. Kansallisteatterin käymä vuoropuhelu transihmisten kanssa koetaan positiiviseksi askeleeksi kulttuurilaitosten toiminnassa sukupuolen moninaisuuden huomioimiseksi. Keskustelu on voinut edistää kulttuuritoimijoiden tiedonpuutteiden tunnistamista sateenkaariteemojen käsittelyssä.

350 OKM (2018) [Taide- ja taiteilijapolitiikan suuntaviivat: Työryhmän esitys taide- ja taiteilijapolitiikan keskeisiksi tavoitteiksi](#), s. 9.

351 OKM (2019) [Medialukutaito Suomessa: Kansalliset mediakasvatuslinjaukset](#), s. 16.

352 Kulttuuria kaikille -palvelun verkkosivut: [Suomi 100 – Sateenkaaren väreissä](#).

353 Sateenkaarihistorian ystävät: [Verkkosivut](#).

Kouluterveyskyselyn perusteella sateenkaarinuorten kulttuuriin liittyvä harrastustoiminta on yleisempää kuin muilla nuorilla³⁵⁴.

Sateenkaarinäkökulmat tulisi huomioida kulttuuri- ja taidealojen käytännöissä nykyistä järjestelmällisemmin. Työpajoissa korostettiin, että sateenkaarikysymykset nousevat esiin pääasiassa yksittäisten ilmiöiden tai tekojen kautta, eikä niitä huomioida riittävästi esimerkiksi osana laajempaa historiankirjoitusta. Lisäksi tarvittaisiin enemmän tietoa seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta kulttuuri- ja taidealojen rahoitukseen liittyen sekä osana alojen muita käytäntöjä.

Positiivisista muutoksista huolimatta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden on havaittu kokevan syrjintää myös kulttuuri- ja taidealoilla. Vuonna 2019 teetetyssä esittävien taiteiden alan tasa-arvo- ja yhdenvertaisuuskyselyssä 70 % muunsukupuolisista vastaajista koki tasa-arvon toteutuvan alalla melko huonosti tai erittäin huonosti. Alalla toimiva valtaväestö ei myöskään tunnista seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvää tietovajettaan.³⁵⁵

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiveita ja kokemuksia taide- ja kulttuuritarjonnasta tarkasteltiin vuonna 2014 julkaistussa selvityksessä. Sen mukaan hyvistä muutoksista huolimatta sateenkaari-ihmiset ja erityisesti sukupuolivähemmistöihin kuuluvat henkilöt kohtaavat edelleen ennakkoluuloja osallistuessaan taide- ja kulttuuritarjontaan. Vastaajat nostivat sateenkaariaiheisen taiteen ja kulttuurin alueellisen saavutettavuuden tärkeäksi kysymykseksi. Lisäksi he toivoivat sekä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen omalta taiteelta ja kulttuurilta että taide- ja kulttuuripalvelujen tarjonnalta korkeatasoisempaa ja kriittisempää otetta vähemmistöjen käsittelyyn.

Selvityksen perusteella hetero- ja sukupuolinormatiivisuudet näkyvät monin tavoin taide- ja kulttuurikentällä. Esimerkiksi puhe- ja esitystavat voivat vahvistaa stereotyyppisiä näkemyksiä, tai samaa sukupuolta olevat pariskunnat eivät koe tapahtumiin osallistumista luontevaksi niiden sukupuolittuneisuuden vuoksi. Sukupuolitetut tilat heikentävät etenkin sukupuolivähemmistöjen osallistumista taide- ja kulttuuritarjontaan.

Selvityksen mukaan jatkossa tulisi tarjota heteronormatiivisten ja stereotyyppien vahvistavien esitystapojen sijaan monipuolisempia näkökulmia seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen käsittelyyn. Tulevaisuudessa tulisi kiinnittää huomiota myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden keskinäiseen yhdenvertaisuuteen. Erityisesti

354 THL (2020) [Sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin kuuluvien nuorten hyvinvointi](#), s. 15–16.

355 Teatterin tiedotuskeskus TINFO (2019) [Valta, vastuu, vinoutumat: Tasa-arvo ja yhdenvertaisuus esittävässä taiteissa](#), s. 19.

sukupuolivähemmistöihin kuuluvien henkilöiden kokemukset ja historia ovat yhä hyvin näkymättömiä taiteen ja kulttuurin kentällä.

Lisäksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen omaa sekä vähemmistöjä käsittelevää taide- ja kulttuuria tulisi selvityksen mukaan olla tarjolla kaiken ikäisille, sillä taiteen ja kulttuurin merkitys vaihtelee elämänvaiheen ja -tilanteen mukaan. Erityisesti sateenkaariperheiden lapset sekä sateenkaarilapset ja -nuoret tarvitsevat taidesisältöjä oman arjen ja identiteetin tueksi.³⁵⁶

Ehdotuksia sateenkaaripoliittisiksi tavoitteiksi ja toimenpiteiksi vuosina 2021–2024:

Kulttuuri- ja taidekentällä edistetään aktiivisesti sateenkaari-ihmisten syrjimättömyyden toteutumista.

- Edistetään tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustietoista kulttuuripoliittikkaa ja budjetointia.
- Selvitetään kulttuuri- ja taidealojen rahoitukseen liittyviä sekä muita käytäntöjä seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden näkökulmista.
- Edellytetään kaikilta julkista rahoitusta saavilta kulttuuri- ja taideorganisaatioilta tasa-arvo- ja yhdenvertaisuussuunnitelmia, joiden toteutumista valvotaan.
- Vahvistetaan seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuuden huomioimista taiteen perusopetuksen sekä muiden taide- ja kulttuurialan koulutuksen järjestäjien tasa-arvo- ja yhdenvertaisuustyössä.
- Edistetään sateenkaari-ihmisiä käsittelevää taide- ja kulttuuritarjontaa sekä sen yhdenvertaista alueellista saatavuutta. Työssä tulisi huomioida tasapuolisesti sateenkaari-ihmisten koko kirjo sekä erityisesti ikääntyneen väestön ja sateenkaariperheiden tarpeet.
- Puretaan taide- ja kulttuurikentän hetero- ja sukupuolinormatiivisuuksia esimerkiksi kouluttamalla alojen henkilöstöä stereotyyppisten ajattelutapojen purkamisesta.
- Vahvistetaan sateenkaarisensitiivisyyden toteutumista taide- ja kulttuuriorganisaatioiden viestinnässä.

356 Lahtinen, Emmi & Paqvalén, Rita (2014) "Hurjan paljon enemmän queer!" – Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen toiveita ja kokemuksia taide- ja kulttuuritarjonnasta. Kulttuuria kaikille -palvelun julkaisu 3/2014.

Liite 1: Sateenkaarisanasto

Tässä selvityksessä käytetyt määrittelyt pohjautuvat Rainbow Rights -hankkeessa tuotettuihin julkaisuihin ja THL:n tasa-arvosanastoon, ellei muuta erikseen mainita³⁵⁷. On hyvä huomioida, että seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyvät käsitteet ovat muuttuvia. Niitä voidaan myös käyttää eri tavoin käyttötarkoituksesta ja toimijasta riippuen.

Apilaperheellä tarkoitetaan perhettä, jossa lapsi tai lapset ovat eri perheyksikköjen yhteisiä lapsia, esimerkiksi naisparin ja miehen tai miesparin ja naisparin yhdessä muodostama perhe. Apilaperheet voivat olla esimerkiksi kolmen vanhemman kolmiapilaperheitä, neljän vanhemman neliapilaperheitä tai kahden vanhemman perheitä. Apilaperheissä kaikki vanhemmat ovat yleensä lapsen tai lasten sosiaalisia vanhempia.³⁵⁸

Aseksuaalinen henkilö kokee tavallisesti hyvin vähän tai ei lainkaan seksuaalista vetovoimaa toisia henkilöitä kohtaan. Aseksuaalit voivat kokea muunlaista, esimerkiksi romanttista, emotionaalista ja esteettistä vetovoimaa. Aseksuaali henkilö voi identifioida itsensä myös homoksi, heteroksi tai bi- tai pan-ihmiseksi kokemansa vetovoiman kohteiden sukupuolen mukaan.³⁵⁹

Binäärinen sukupuoli tarkoittaa ajattelutapaa, jossa sukupuolia katsotaan olevan vain kaksi, naiset ja miehet. Esimerkiksi muunsukupuoliset identifioituvat tämän kahtiajaon ulkopuolelle.

Cissukupuolinen tai cisihminen tarkoittaa henkilöä, joka identifioituu ja on tyytyväinen syntymässä määriteltyyn sukupuoleensa ja yleensä myös ilmaisee sukupuoltaan sen mukaisesti. Sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu eivät tarkoita samaa asiaa, ja myös cisihmiset voivat ilmaista sukupuoltaan moninaisin tavoin.

Heteronormatiivisuus tarkoittaa normia, jonka mukaan ihmisten oletetaan jakautuvan kahteen toisilleen vastakkaiseen ja toisiinsa vetoa tuntevaan sukupuoleen, naisiin ja miehiin. Tämän ajattelutavan seurauksena heteroseksuaalisuus nähdään muita seksuaalisia suuntautumisia normaalimpana, luonnollisempaan ja toivotumpana.

HLBTIQ-kirjainyhdistelmä viittaa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin: homot, lesbot, biseksuaalit/bi-ihmiset, transihmiset, intersukupuoliset ja queerit. Kirjainlyhenteestä on eri versioita riippuen siitä, mihin ryhmään halutaan viitata.

Intersektionaalisuus tarkoittaa tarkastelutapaa, jossa monien tekijöiden katsotaan vaikuttavan samanaikaisesti yksilön identiteettiin ja asemoitumiseen yhteiskunnallisissa valtasuhteissa.

357 OM:n verkkosivut: [Sateenkaarisanasto](#); Rainbow Rights -hanke (2019) [Tilaa moninaisuudelle! Opas seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämiseen](#); THL:n verkkosivut: [Tasa-arvosanasto](#).

358 Setan verkkosivut: [Sateenkaarisanasto](#).

359 Setan verkkosivut: [Sateenkaarisanasto](#).

Intersektionaalisen ajattelutavan mukaan vain yhtä tekijää, kuten esimerkiksi sukupuolta, yhteiskuntaluokkaa, ikää, etnistä taustaa, toimintakykyä tai seksuaalista suuntautumista ei voida analysoida erillään muista.

Intersukupuolisuus tarkoittaa joukkoa erilaisia kehon variaatioita, joissa sukupuolitettut piirteet, kuten kromosomit, sukuelimet tai hormoni-toiminta eivät ole yksiselitteisesti nais- tai miestyypilliset. Intersukupuolisuus on luonnollista kehollista vaihtelua ja tekee näkyväksi sen, että ihmisiä ei voi biologisesti-kaan luokitella kahteen toisensa poissulkevaan sukupuoleen. Intersukupuolisuus voi olla joillekin myös sukupuoli-identiteetti.³⁶⁰

Moniperusteinen syrjintä tarkoittaa sitä, että ihminen joutuu syrjityksi samassa tilanteessa useammalla eri syrjintäperusteella tai eri perusteilla eri tilanteissa. Välttämättä yksi tekijä ei edes yksinään selitä syrjinnän olemassaoloa.

Muunsukupuolinen ihminen voi olla sekä mies että nainen, jotakin mieheyden ja naiseuden väliltä tai sitten tyystin tämän jaon ulkopuolella.

Normit ovat yhteiskunnallisia oletuksia ja odotuksia siitä, mitä pidetään yleisesti hyväksyttävänä, ”normaalina” tai ideaalina tietyssä tilanteessa tai asiayhteydessä. Normeilla on valtaa. Ne voivat olla tiedostettuja tai tiedostamattomia. Niissä on usein kyse esimerkiksi siitä, miltä ihmisen tulee näyttää tai miten hänen tulee toimia. Sanaa käytetään yleisesti kulttuuristen ja sosiaalisten normien lisäksi myös lainsäädäntöön viitatessa.

Normitietoisuus tarkoittaa tietoisuutta niistä yhteiskunnallisista normeista, jotka ohjaavat esimerkiksi arvostusten ja käsitysten muodostumista. Normitietoisuuden avulla voidaan tehdä näkyväksi ja analysoida tällaisia normeja ja niiden vaikutuksia esimerkiksi yhteiskunnassa, kouluissa tai työpaikoilla. Joskus käytetään myös sanaa normikriittisyys.

Sateenkaari-termiä käytetään monen eri sanan alussa synonyyminä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöille. Esimerkiksi sateenkaarinuori on nuori, joka kuuluu sukupuoli- ja/tai seksuaalivähemmistöön. Sateenkaariperhe on lapsiperhe, lasta odottava tai perheenlisäystä suunnittelevia perhe, jossa yksi tai useampi vanhempi on sateenkaari-ihminen.

Seksuaalinen suuntautuminen: Käsitteellä tarkoitetaan useimmiten sitä, kehen tai keihin henkilö viehätty tai rakastuu, tai sitä, kenen tai keiden kanssa hän harrastaa seksiä. Henkilön seksuaalinen suuntautuminen voi koostua eri osista: identiteetistä, mieltymyksestä ja käytännöstä. Ihmisen käsitys omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan ei välttämättä ole pysyvä, vaan se voi muuttua elämän aikana. Esimerkkejä seksuaalisista suuntautumisista ovat hetero-, homo-, bi- ja panseksuaalisuus. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuus kattaa kaikki ihmiset.

Seksuaalivähemmistöt: Ihmiset, joiden seksuaalinen suuntautuminen on jotain muuta kuin heterous, kuuluvat seksuaalivähemmistöihin, esimerkiksi homot, lesbot ja biseksuaalit, aseksuaalit ja panseksuaalit. Seksuaalisessa suuntautumisessa on kyse siitä, keihin ihminen tuntee seksuaalista ja/tai emotionaalista vetovoimaa. Määrittelyn perustana on sekä oma että vetovoiman kohteen sukupuoli.

Sukupuolenkorjaus: Sukupuolen korjaamisella tarkoitetaan yleensä lääketieteellisiä hoitoja, joiden avulla trans- tai muunsukupuolinen henkilö voi korjata kehoaan vastaamaan sukupuoli-identiteettiään.

360 Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen verkkosivut: [Sukupuolen moninaisuuden sanasto](#).

Juridisen sukupuolen korjaus tai vahvistaminen tarkoittaa henkilötietojen (nimi, henkilötunnus ja sukupuoli) muuttamista väestörekisterissä.

Sukupuolen ilmaisu: Käsitteellä tarkoitetaan sukupuolen tuomista esiin pukeutumisella, käytöksellä tai muulla vastaavalla tavalla. Syrjintä sukupuolen ilmaisun perusteella on kielletty tasa-arvolaisissa.

Sukupuolen moninaisuus: Kokemus omasta sukupuolesta on monelta osin yksilöllinen. Osa ihmisistä katsoo olevansa selvästi naisia tai miehiä, osa kokee olevansa molempia, osa kenties hiukan molempia ja osan kokemus ei mahdu näihin kahteen sukupuoleen lainkaan. Tässä selvityksessä sukupuolen moninaisuuden ymmärretään sisältävän sekä sukupuolivähemmistöt että -enemmistöt.

Sukupuoli-identiteetti: Käsitteellä tarkoitetaan henkilön kokemusta omasta sukupuolestaan. Sukupuoli-identiteetti on yksilöllinen, eikä se välttämättä vastaa henkilölle syntymässä määriteltyä sukupuolta.

Sukupuolidysforia tarkoittaa sukupuoliristiriidan aiheuttamaa kokonaisvaltaista pahan olon tunnetta, joka eritellään usein kehodysforiaksi ja sosiaalseksi dysforiaksi. Kehodysforialla tarkoitetaan vierauden, ahdistuksen ja inhon tunteita, jotka kohdistuvat kehon sukupuolitettuihin piirteisiin. Sosiaalinen dysforia kuvaa sosiaalisissa tilanteissa ilmenevää ahdistusta ja pahan olon tunnetta, joka liittyy väärinsukupuolittamiseen eli siihen, ettei tule tilanteissa nähdäksi omana itsenään.³⁶¹

Sukupuolinormatiivisuus on ajattelutapa, jonka mukaan sukupuolia on vain kaksi ja kaikkien tulisi käyttäytyä naisille ja miehille tyypillisellä tavalla. Normin mukaan nämä sukupuolet ovat toistensa vastakohtat ja ne voidaan määrittellä biologisten piirteiden tai ulkoisen olemuksen perusteella.

Sukupuoliristiriita tarkoittaa, että ihmisen tunne omasta sukupuolesta ei vastaa hänen syntymässä määritettyä eikä toisten hänessä näkemää sukupuolta. Transsukupuolisuus on sukupuoliristiriidan äärimuoto.

Sukupuolitietoisuus tai sukupuolisensitiivisyys on eri sukupuoliin kulttuurisesti ja sosiaalisesti liitettyjen oletusten, ennakkoluulojen ja käsitysten tunnistamista arkisessa toiminnassa ja puhetaivoissa. Sukupuolitietoisuus on myös sukupuolistereotyyppien tunnistamista ja niiden kriittistä arviointia sekä tietoisuutta sukupuolen moninaisuudesta.

Sukupuolivähemmistöt: Käsitteellä tarkoitetaan usein transihmisiä (transsukupuoliset, transvestiitit ja muunsukupuoliset tai transgenderit) ja intersukupuolisia. Heille sukupuolen moninaisuus voi olla biologista tai se voi liittyä sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun.

Sukupuolten tasa-arvo tarkoittaa sukupuolten yhtäläisiä oikeuksia ja mahdollisuuksia sekä vallan ja resurssien tasapuolista jakautumista. Usein puhutaan sekä muodollisesta tasa-arvosta, eli syrjimättömyydestä ja yhdenvertaisista oikeuksista ja kohtelusta, että tosiasiallisesta tasa-arvosta eri tilanteiden ja niiden lopputulosten suhteen.

Transihminen on yleiskäsite, jolla usein kuvataan kaikkia, joiden sukupuoli-identiteetti tai sukupuolen ilmaisu joskus tai aina eroaa odotuksista sille sukupuolelle, johon heidät syntymähetkellä määriteltiin. Transihmisiin luetaan kuuluvan transvestiitit, muunsukupuoliset/transgenderit ja transsukupuoliset.

361 Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskuksen verkkosivut: [Sukupuolen moninaisuuden sanasto](#).

Transsukupuolinen: Transsukupuolisen ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Transsukupuolisen henkilön sukupuoli-identiteetti voi olla mies, nainen ja/tai jotain muuta.

Transvestiitti on mies tai nainen, jolla on mahdollisuus sisäisesti eläytyä kumpaankin sukupuoleen ja tarve ilmentää naisellista ja miehistä puolta itsessään vaihdellen.

Yhdenvertaisuus: Käsitteellä tarkoitetaan sitä, että kaikki ihmiset ovat samanarvoisia riippumatta heidän sukupuolestaan, iästään, etnisestä tai kansallisesta alkuperästään, kansalaisuudestaan, kielestään, uskonnostaan ja vakaumuksestaan, mielipiteestään, vammastaan, terveydentilastaan, seksuaalisesta suuntautumisestaan tai muusta henkilöön liittyvästä syystä. Lainsäädännössä ihmisten yhdenvertaisuus määritellään muun muassa perustuslaissa. Käytännössä yhdenvertaisuudella tarkoitetaan erityislainsäädännössä tehdyn jaottelun vuoksi syrjimättömyyden ja tasavertaisten mahdollisuuksien varmistamista muun henkilöön liittyvän syyn kuin sukupuolen suhteen (sukupuolten tasa-arvoa käsitellään tasa-arvolaissa).

Liite 2: Tiedonkeruuseen osallistuneiden henkilöiden taustatahot

Työpajat

- Amnesty International Suomen osasto ry
- ISIO ry
- Kela
- Monimuotoiset perheet -verkosto
- Oikeusministeriö
- Opetus- ja kulttuuriministeriö
- Sateenkaariperheet ry
- Seta ry
- Sisäministeriö
- Sosiaali- ja terveysministeriö
- Tasa-arvovaltuutetun toimisto
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Trasek ry
- Ympäristöministeriö

Webropol-kysely

- Etelä-Karjalan pelastuslaitos
- Helsingin poliisilaitos
- Kriisinhallintakeskus
- Lapin pelastuslaitos
- Liikenne- ja viestintäministeriö
- Liikenne- ja viestintävirasto Traficom
- Maahanmuuttovirasto
- Oikeusministeriö
- Opetus- ja kulttuuriministeriö
- Opetushallitus
- Oulu-Koillismaan pelastusliikelaitos
- Pohjanmaan poliisilaitos
- Poliisihallitus
- Puolustusvoimat

- Päijät-Hämeen pelastuslaitos
- Rajavartiolaitos
- Satakunnan pelastuslaitos
- Sisäministeriö
- Suojelupoliisi
- Taiteen edistämiskeskus
- Työ- ja elinkeinoministeriö
- Ympäristöministeriö

Sähköposti- ja videohaastattelut sekä selvitysluonnoksen kommentointi

- Aspa-säätiö / Voimaa seksuaalisuudesta -hanke
- BuraQ ry
- Dreamwear Club ry
- Helsingin yliopisto / WeAll-hanke
- Helsinki Pride -yhteisö ry
- Hivpoint ry
- Lapsiasiavaltuutetun toimisto
- Pirkanmaan Seta ry / Sinuiksi-palvelu
- Sateenkaarihistorian ystävät ry
- Sateenkaariyhdistys Malkus ry / Taakasta voimavaraksi -hanke
- Seta ry
- Sosiaali- ja terveysministeriö / Romaniasiaain neuvottelukunta
- Sukupuolen moninaisuuden osaamiskeskus
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Terveydenhuollon palveluvalikoimaneuvosto
- Trans ry
- Translasten ja -nuorten perheet ry
- Trasek ry
- Uskontojen uhrien tuki UUT ry
- Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Oikeusministeriö
PL 25
00023 Valtioneuvosto
www.oikeusministerio.fi

Justitieministeriet
PB 25
00023 Statsrådet
www.justitieministeriet.fi

ISSN 2490-0990 (PDF)
ISBN 978-952-259-939-1 (PDF)